

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ**

**KORUNAN ALANLARDA ERİŞİLEBİLİR TURİZM YAKLAŞIMLARI:
GÖREME MİLLİ PARKI VE KAPADOKYA KAYALIK SİTLERİ**

Ahmet Alperen DİKİCİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

PEYZAJ MİMARLIĞI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİSAN 2025

ANTALYA

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ**

**KORUNAN ALANLARDA ERİŞİLEBİLİR TURİZM YAKLAŞIMLARI:
GÖREME MİLLİ PARKI VE KAPADOKYA KAYALIK SİTLERİ**

Ahmet Alperen DİKİCİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

PEYZAJ MİMARLIĞI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİSAN 2025

ANTALYA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KORUNAN ALANLARDA ERİŞİLEBİLİR TURİZM YAKLAŞIMLARI:
GÖREME MİLLİ PARKI VE KAPADOKYA KAYALIK SİTLERİ

Ahmet Alperen DİKİCİ

PEYZAJ MİMARLIĞI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİSAN 2025

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KORUNAN ALANLARDA ERİŞİLEBİLİR TURİZM YAKLAŞIMLARI:
GÖREME MİLLİ PARKI VE KAPADOKYA KAYALIK SİTLERİ**

Ahmet Alperen DİKİCİ

PEYZAJ MİMARLIĞI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 19/03/2025 tarihinde jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Tahsin YILMAZ (Danışman)

Doç. Dr. Ahmet BENLİYAY

Doç. Dr. Murat YÜCEKAYA

ÖZET

KORUNAN ALANLARDA ERİŞİLEBİLİR TURİZM YAKLAŞIMLARI: GÖREME MİLLİ PARKI VE KAPADOKYA KAYALIK SİTLERİ

Ahmet Alperen DİKİCİ

Yüksek Lisans Tezi, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Tahsin YILMAZ

Nisan 2025; 120 sayfa

Geçtiğimiz on yıllarda engelli hakları hareketini kazanımları ile erişilebilirlik konusundaki farkındalık dünya genelinde artmıştır. Erişilebilirliğin insan hakkı olmasının yanında erişilebilir turizm pazarı büyüktür. Evrensel tasarım, farkındalık ve yatırım faktörleri, erişilebilir turizm pazarının artan talebini karşılamayı sağlamaktadır. Türkiye gibi turizmin önemli olduğu ülkelerde turizmin niteliğinin artırılması da önemlidir. Bu araştırmanın amacı, korunan alanlarda erişilebilirliğin önündeki tasarım ve planlama engellerinin belirlenmesi, erişilebilir turizmin ve korunan alanlardaki yaklaşımlarının ortaya konulmasıdır.

UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri, erozyon etkisiyle oluşmuş tarihi ve kültürel peyzajlardan oluşmaktadır. Bu alan, jeolojik yapısı ve kaya oyma yapıları ile turizm açısından büyük bir öneme sahip olmasına karşın planlama eksikliği nedeniyle aşırı turizm sorunu yaşamaktadır.

Araştırma, toplanan nicel ve nitel verilerin analizini birleştiren karma bir yöntem yaklaşımını benimsemektedir. Nicel veriler, alanın erişilebilirliği ile ilgili ölçümleri, saha gözlemlerini, hava fotoğraflarını ve uydu görüntülerini; nitel veriler ise alanın planlanmasında bilimsel ve yönetsel rol oynayan uzmanlarla yapılan görüşmeleri içermektedir. Bu araştırmanın özgün değeri, Kapadokya'nın erişilebilirliğinin önündeki tasarımsal engellerin yanında, planlama ölçeğindeki engellerin de göz önüne alınarak kapsamlı ve bütüncül bir değerlendirmesinde yatmaktadır.

Araştırmanın bulgularına göre, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerindeki doğal ve kültürel miras alanları, hem topografik özellikler hem de mevcut altyapı eksiklikleri nedeniyle erişilebilirlik açısından kısıtlıdır. Fiziksel engelliler, bebek arabaları, yürüme zorluğu çeken bireyler ve yaşlılar için uygun olmayan koşullar öne çıkmaktadır. Sonuçlar, erişilebilir turizmin geliştirilmesinin dezavantajlı grupların bölgeden faydalanmasını sağlayacağını, aynı zamanda turizmin niteliğini geliştireceğini göstermektedir. Turizm altyapısında yapılacak iyileştirmelerin, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri'ni Türkiye'de diğer turistik bölgelere örnek teşkil eden bir model haline getirebileceği vurgulanmaktadır.

Bölgenin erişilebilirliğini artırmak için öneriler, doğal ve kültürel değerlerin korunmasına öncelik verirken, ziyaretçi deneyimini iyileştiren sürdürülebilir çözümleri içermektedir. Bu bağlamda erişilebilir turizm yaklaşımları, tarihi peyzajların tanıtımını

iyileştirirken, turistik mekanların erişilebilir hale getirilmesi turist sayısını ve turizm kalitesini artırmaktadır. Ancak bu süreçte koruma-kullanma dengesi gözetilmeli, bölgenin doğal ve kültürel değerleri korunarak daha geniş bir ziyaretçi kitlesine hitap eden sürdürülebilir çözümler geliştirilmelidir.

ANAHTAR KELİMELELER: Doğal miras, Evrensel tasarım, Kapadokya, Kültürel miras, Miras koruma, Tarihi peyzaj

JÜRİ: Prof. Dr. Tahsin YILMAZ

Doç Dr. Ahmet BENLİYAY

Doç Dr. Murat YÜCEKAYA

ABSTRACT

ACCESSIBLE TOURISM APPROACHES IN PROTECTED AREAS: GÖREME NATIONAL PARK AND THE ROCK SITES OF CAPPADOCIA

Ahmet Alperen DİKİCİ

MSc Thesis in Landscape Architecture

Supervisor: Prof. Tahsin YILMAZ

April 2025; 120 pages

In recent decades, awareness of accessibility has grown globally alongside the achievements of the disability rights movement. Beyond being a human right, accessibility also represents an expanding market for accessible tourism. Universal design, awareness, and investment are key factors in meeting the increasing demand for this market. In countries like Türkiye, where tourism is a vital sector, improving the quality of tourism is crucial. This research aims to identify design and planning barriers to accessibility in protected areas and to present approaches for accessible tourism and management within these areas.

Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia, listed as UNESCO World Heritage Sites, consist of historical and cultural landscapes formed by erosion. Despite their geological structures and rock-carved settlements making them highly significant for tourism, these areas are under threat of over-tourism due to planning deficiencies.

The study adopts a mixed-methods approach, integrating the analysis of both quantitative and qualitative data. Quantitative data include measurements of accessibility, field observations, aerial photographs, and satellite imagery, while qualitative data involve interviews with experts playing scientific and managerial roles in planning the area. The originality of this research lies in its comprehensive and holistic evaluation of Cappadocia's accessibility challenges, considering both design and planning barriers.

According to the findings, the natural and cultural heritage sites of Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia face significant accessibility limitations due to topographic features and existing infrastructure deficiencies. The conditions are particularly unsuitable for individuals with physical disabilities, parents with strollers, people with mobility issues, and elderly visitors. The results indicate that developing accessible tourism will not only enhance the inclusivity of the area for disadvantaged groups but also improve the overall quality of tourism. Enhancing tourism infrastructure could position Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia as exemplary models for other tourist destinations in Türkiye.

Recommendations for increasing accessibility in the region prioritize preserving natural and cultural values while incorporating sustainable solutions to enhance visitor experience. Accessible tourism approaches improve the promotion of historical landscapes and boost both tourist numbers and the quality of tourism. However, this process must maintain a balance between conservation and use, ensuring that the region's natural and cultural heritage is preserved while providing sustainable solutions to cater to a broader audience.

KEYWORDS: Natural heritage, Universal design, Cappadocia, Cultural heritage, Heritage protection, Historical landscape

COMMITTEE: Prof. Dr. Tahsin YILMAZ

Assoc. Prof. Dr. Ahmet BENLİAY

Assoc. Prof. Dr. Murat YÜCEKAYA

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması Türkiye'nin en önemli turizm merkezlerinden biri olan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanı özelinde yürütülmüştür. Erişilebilirlik bir insan hakkıdır ancak aşırı turizm gibi sorunlar turistik mekanlarda kısıtlılıklara ve ciddi ekonomik risklere ve yol açmaktadır. Bu tez çalışmasında Türkiye'nin söz konusu dünya miras alanının ekonomik fırsatlarını en verimli şekilde kullanmasının yöntemleri araştırılmıştır. Çalışmamız söz konusu çalışma alanı ile ilgili bugüne kadar yapılmış mevcut araştırmaların kapsamlı bir derlemesini sunmaktadır.

Çalışmanın her aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, akademik gelişimime büyük katkılar sağlayan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Tahsin YILMAZ'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez jürisinde yer alarak değerli katkılarda bulunan Doç. Dr. Ahmet BENLİYAY ve Doç. Dr. Murat YÜCEKAYA'ya teşekkür ederim.

Araştırma süresince görüş ve değerlendirmeleriyle çalışmamı zenginleştiren tüm uzmanlara, uzman görüşmeleri ve saha çalışmaları sırasında destek sağlayan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'ndeki, Nevşehir Belediyesi'ndeki, Ürgüp Belediyesi'ndeki ve Kapadokya Alan Başkanlığı'ndaki tüm uzmanlara teşekkürü borç bilirim.

Tez sürecinde bana her zaman destek olan babam Mehmet Dikici'ye, annem Hatice Dikici'ye ve ağabeyim Muzaffer Esad Dikici'ye manevi destekleri için minnettarım.

Bu çalışmanın, koruma ve erişilebilirlik kavramlarının bir arada ele alınmasına katkı sağlaması ve benzer çalışmalara yol gösterici olması temennisiyle.

Ahmet Alperen DİKİCİ

Nisan 2025 – Antalya

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
AKADEMİK BEYAN.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Amaç.....	4
1.2. Kapsam.....	4
2. KURAMSAL BİLGİ.....	7
2.1. Koruma ve Miras.....	7
2.1.1. Korumanın tarihi.....	7
2.1.2. Korunan alanlar.....	7
2.1.3. Türkiye’de koruma.....	8
2.1.4. Miras kavramı.....	10
2.1.5. Miras koruma.....	12
2.1.6. Kültürel peyzajlar.....	12
2.1.7. Doğal miras.....	13
2.1.7.1. Doğal miras koruma gereçleri.....	14
2.1.7.2. Doğal miras korumaya getirilen eleştiriler.....	17
2.1.7.3. Doğal miras turizmi.....	18
2.1.8. Kültürel miras.....	20
2.1.8.1. Avrupa’da kültürel miras koruma.....	21
2.1.8.2. Kültürel miras koruma ile ilgili çok taraflı anlaşmalar.....	22
2.1.8.3. Kültürel miras turizmi.....	23
2.1.8.5. Kültürel miras yönetimi.....	24
2.2. Erişilebilirlik ve Evrensel Tasarım.....	26
2.2.1. Erişilebilirlik kavramı.....	27
2.2.1.1. Engellilik kavramı.....	28
2.2.1.2. Erişilebilirliğin yasal boyutu.....	29
2.2.2. Erişilebilir turizm.....	30
2.2.2.1. Erişilebilir turizmin ekonomik potansiyeli.....	32
2.2.2.2. Avrupa’da erişilebilir turizm politikaları.....	33
2.2.2.3. Erişilebilir turizm için iş geliştirme.....	35
2.2.2.4. Erişilebilir turizmin sürdürülebilirliği.....	38
2.2.2.5. Erişilebilir turizm kapsamında yaşlı turizmi.....	40
2.2.2.6. Erişilebilir turizm deneyimi.....	40
2.2.2.7. Erişilebilir turizm ile koruma ilişkisi.....	43
2.2.2.8. Çağdaş erişilebilir turizmin yaklaşımları.....	44
2.2.3. Evrensel Tasarım.....	44

2.3. Literatür Taraması.....	45
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	51
3.1. Materyal.....	51
3.2. Yöntem.....	53
3.2.1. Kuramsal araştırma.....	53
3.2.2. Saha gözlemleri ile erişilebilirlik sorunlarının belirlenmesi.....	54
3.2.3. Mekansal erişilebilirliğe ilişkin planlama haritalarının oluşturulması.....	57
3.2.4. Uzman görüşleri ile erişilebilir turizmin kavramsal analizi.....	58
4. BULGULAR.....	60
4.1. Erişilebilirliğe İlişkin Planlama Haritaları.....	60
4.2. Çalışma Alanında Erişilebilir Turizmin Önündeki Tasarım Engelleri.....	66
4.2.1. Zelve Açık Hava Müzesi.....	66
4.2.2. Paşabağları Ören Yeri.....	70
4.2.3. Çavuşin Lavanta Bahçesi.....	72
4.2.4. Kızılçukur Vadisi.....	73
4.2.5. Üç Güzeller turistik mekanı.....	75
4.2.6. Devrent Vadisi Seyir Terası.....	78
4.2.7. Bağlıdere Vadisi Seyir Tepesi.....	80
4.2.8. Güvercinlik Vadisi Seyir Terası.....	82
4.2.9. Göreme Seyir Tepesi.....	85
4.3. Erişilebilir Turizmin Kavramsal Analizi.....	87
4.4. Çalışma Alanındaki Bulguların Derlenmesi.....	91
5. TARTIŞMA.....	94
6. SONUÇLAR.....	96
7. KAYNAKLAR.....	100
8. EKLER.....	118
ÖZGEÇMİŞ	

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Korunan Alanlarda Erişilebilir Turizm Yaklaşımları: Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri” adlı bu çalışmanın, akademik kurallar ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını belirtir, bu tez çalışmasında bana ait olmayan tüm bilgilerin kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

14/02/2025

Ahmet Alperen DİKİCİ

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Erişilebilir turizme ilişkin kavramsal çerçeve	19
Şekil 3.1. Çalışma alanının konumu, yakın çevresi ve sınırı	52
Şekil 3.2. Araştırma basamakları	53
Şekil 3.3. Kuramsal araştırma	54
Şekil 3.4. Çalışma alanı içinden seçilerek odaklanılan turistik mekanlar	57
Şekil 3.5. Analiz aşamaları	58
Şekil 4.1. 1/50.000 Ölçekli Kapadokya Alan Planı	61
Şekil 4.2. Çalışma alanının yükseklik haritası	62
Şekil 4.3. Çalışma alanının eğim haritası	63
Şekil 4.4. Çalışma alanındaki müzelerin konumlarının mekansal erişilebilirliği	64
Şekil 4.5. Çalışma alanındaki doğal miras alanlarının mekansal erişilebilirliği	65
Şekil 4.6. Çalışma alanındaki kültürel miras alanlarının mekansal erişilebilirliği	66
Şekil 4.7. Zelve Açık Hava Müzesini oluşturan vadinin genel görüntüsü	67
Şekil 4.8. Evrensel tasarım ilkelerine göre korkuluk ölçüleri	67
Şekil 4.9. Müzedeki kültürel mirasların yanında yer alan bilgi panoları	69
Şekil 4.10. Zelve Açık Hava Müzesindeki taş ve ahşap köprü	69
Şekil 4.11. Paşabağları Ören Yerindeki peribacası oluşumları	70
Şekil 4.12. Paşabağları Ören Yerinin otopark alanı	71
Şekil 4.13. Paşabağları Ören Yerindeki gezi yolu	72
Şekil 4.14. Lavanta bahçesindeki oturma alanlarını gösteren hava fotoğrafları	73
Şekil 4.15. Taşıt yolunun sonundaki meydandan yolu gösteren hava fotoğrafı	74
Şekil 4.16. Turistik mekandaki mevcut oturma alanlarını gösteren hava fotoğrafı	75
Şekil 4.17. Üç Güzeller turistik mekanındaki ahşap platform	76
Şekil 4.18. Üç Güzeller turistik mekanındaki rampalar ve basamaklar	77
Şekil 4.19. Üç Güzeller için mevcut ve evrensel tasarım ilkelerine göre rampalar	78

Şekil 4.20. Devrent Vadisindeki turistik mekanın hava fotoğrafı	79
Şekil 4.21.a. Devrent Vadisi yamacındaki peribacası oluşumları	80
Şekil 4.21.b. Vadideki bilgi panosu	80
Şekil 4.22. Bağlıdere Vadisindeki seyir alanının hava fotoğrafı	81
Şekil 4.23. Bağlıdere Vadisinin hava fotoğrafı	82
Şekil 4.24. Güvercinlik Vadisindeki seyir terasının hava fotoğrafları	83
Şekil 4.25. Güvercinlik Vadisindeki seyir terasından görünen vadi manzaraları	84
Şekil 4.26. Göreme'deki seyir tepesinin genel görüntüsü	85
Şekil 4.27. Evrensel tasarım ilkelerine göre erişilebilir park yeri ölçüleri	86
Şekil 4.28. Çalışma alanının turizm sorunları haritası	93

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1.1. Araştırma soruları	5
Çizelge 1.2. Araştırmanın hedefleri	6
Çizelge 2.1. Korunan alanların sınıflandırılması	8
Çizelge 2.2. Kültürel peyzajların sınıflandırılması	13
Çizelge 2.3. 2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı Hedefleri	21
Çizelge 2.4. Avrupa Kültürel Miras Ödülleri kategorileri	22
Çizelge 2.5. Erişilebilirlikle ilgili Standartlar	29
Çizelge 2.6. Erişilebilir turizmin kapsamı	31
Çizelge 2.7. Erişilebilir turizm için sanal ihtiyaç listesi	37
Çizelge 3.1. Saha gözlem formu	55
Çizelge 3.2. Saha gözlem formu ölçeği	56
Çizelge 4.1. Zelve Açık Hava Müzesinin mevcut erişilebilirlik durumu	68
Çizelge 4.2. Paşabağları Ören Yerinin mevcut erişilebilirlik durumu	71
Çizelge 4.3. Çavuşin Lavanta Bahçesinin mevcut erişilebilirlik durumu	73
Çizelge 4.4. Kızılçukur Vadisinin mevcut erişilebilirlik durumu	75
Çizelge 4.5. Üç güzeller turistik mekanının mevcut erişilebilirlik durumu	77
Çizelge 4.6. Devrent Vadisinin mevcut erişilebilirlik durumu	80
Çizelge 4.7. Bağlıdere Vadisinin mevcut erişilebilirlik durumu	82
Çizelge 4.8. Güvercinlik Vadisinin mevcut erişilebilirlik durumu	84
Çizelge 4.9. Göreme Seyir Tepesinin mevcut erişilebilirlik durumu	86
Çizelge 4.10. Çalışma alanı ile ilgili uzman görüşleri	91
Çizelge 4.11. Çalışma alandaki turistik mekanların mevcut erişilebilirlik durumu	92

1. GİRİŞ

Modern anlamda turizm ya da gezim, 17. yüzyılda Avrupalı aristokratların eğlence amacıyla Avrupa'nın güneyindeki bölgelerine gezileri ile ortaya çıkmıştır. İlk defa Richard Lassels'in; mimarlık, antik çağ ve sanat öğrencilerinin Fransa ve İtalya'yı gezmesi gerektiğini ileri sürdüğü 1670 tarihli İtalya Yolculuğu ya da *Voyage of Italy* adlı eserinde önerilen programlı gezi düşüncesi, kısa sürede aristokratlar ve kalabalık sanatçı grupları tarafından kabul görmüştür. 17. ve 18. yüzyıllarda aileler, çocuklarını iyi planlanmış eğitim seyahatlerine göndermişlerdir. Bu seyahatleri daha sonra uzak mesafeli, organize geziler takip etmiştir (Koçer, 2020). Ulaştırma ve iletişim teknolojilerindeki gelişim ile ivmelenen turizm; günümüzde ekonomik, sosyal, kültürel ve politik yönü olan bir endüstridir. Turizmin bu çok yönlülüğü, geçtiğimiz çeyrek yüzyılda pek çok alt türe ayrılarak ele alınmasına neden olmuştur. Klasik olarak güneş, deniz ve sahillerin kullanıldığı kitle turizmine alternatif olarak gelişen turizm türlerinin çoğu sürdürülebilirlik ilkesini benimsemektedir (Ceylan et al., 2019).

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) turizmi, insanların eğlence, iş ya da diğer nedenlerle birbirini takip eden bir yıldan fazla olmamak kaydıyla normal çevrelerinin dışındaki yerlere seyahat etmeleri ve buralarda kalmaları faaliyeti olarak tanımlamaktadır. Bir turizm seyahati için asgari süre, en az bir gecelik konaklama olmak üzere 24 saattir ki bu turisti günlük ziyaretçiden ayırmaktadır (United Nations, 2010). Bu tanımlamaya göre 2019 yılında 1,464 milyar olan uluslararası toplam turist sayısı pandeminin etkisiyle 2020 yılında 407 milyona gerilemiştir. 2022 yılında 969 milyon olan turist sayısı küresel olarak pandemi öncesinin gerisindedir (World Tourism Organization, 2023). Bunun yanında, Türkiye 2023 yılında 56,7 milyon turisti ağırlayarak 2019 yılındaki 51,7 milyon olan turist sayısını geride bırakmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Bu büyüme, turistlerinin çoğu Avrupa'dan gelen Türkiye'nin turist sayısı konusunda dünyadan daha hızlı iyileşme sağladığını göstermektedir.

Ziyaretçi sayısındaki artış Kapadokya gibi yoğun turistik mekanlarda turizm baskısına yol açarak, doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır. Bu durum, bölgenin kaynaklarının etkin şekilde kullanılarak korunmasını zorunlu kılmaktadır (Eren ve Bozkurt, 2020). Araştırmalar, aşırı turizmle mücadele etmek için popüler turistik mekanlardaki turist sayısını azaltmanın, turizm gelirlerini olumsuz etkileyebileceğini doğrulamaktadır (Santos, 2024). Turizm baskısını azaltmak ve ziyaretçilerin farklı ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, alternatif turizm türlerine yönelik çözümler öne çıkmaktadır. Mevcut turizm faaliyetlerinin kalitesini arttırmak için erişilebilir turizm gibi seçkin turizm pazarlarında özelleşmek gerekmektedir.

Erişilebilirlik terimi, engellilerin haklarını ele alan toplumsal hareketlerin yükselişiyle birlikte zaman içinde gelişmiştir. İlk olarak 1960'lı ve 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde sivil haklar bağlamında, engellilerin diğer bireylerle aynı hak ve fırsatlara sahip olmasını sağlama çabalarının bir parçası olarak yaygın bir kullanım kazanmıştır (Kanter, 2014). Erişilebilirlik; ürünlerin, hizmetlerin, ortamların ve çevrenin engelli kişiler tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanması anlamına gelir. Erişilebilirlik kavramı; yapılar, meydanlar ve açık yeşil alanlar gibi fiziksel

mekanlara ek olarak iletişimi de kapsamaktadır. Erişilebilirliğin amacı engellilere, engelli olmayanlarla aynı katılım ve etkileşim fırsatlarını sunarak eşitlik sağlamaktır (Yalçın, 2011).

Erişilebilirlik uygulamalarını yaygınlaştırmak ve küresel bir standart oluşturmak amacıyla oluşturulmuş pek çok uluslararası döküman bulunmaktadır. Çetiner (2018), engelliler için erişilebilirliğe ilişkin ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından oluşturulmuş belgeleri derlemiştir. İlk olarak sivil haklar kapsamındaki engelli hakları hareketinin neticesinde 1968’de çıkarılan Mimari Engeller Yasası, Amerika Birleşik Devletleri’nde federal hükümet tarafından kullanılan her türlü alanın fiziksel engellerden arındırılmasını zorunlu kılmaktadır. Yasa, özellikle merdivenler, rampalar, kapı genişlikleri, asansörler gibi unsurları ele almaktadır (Architectural Barriers Act Standards, 2015). Birleşmiş Milletler tarafından 1982 yılında kabul edilen Engelli Kişilere Yönelik Dünya Eylem Programı engellilerin haklarını ve topluma katılımını artırmayı amaçlayarak; engelliliği sosyal bir mesele olarak ele almaktadır (United Nations, 1982). 1990 yılında çıkarılan Amerikan Engelliler Yasası, ABD’de engellilerin ayrımcılığa karşı korunmasını ve kamu hizmetlerine, eğitime, işgücüne ve diğer sosyal hizmetlere erişimini güvence altına alan geniş kapsamlı bir yasadır (Americans with Disabilities Act of 1990, as Amended; 2009). 2006 yılında engellilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam ve eşit bir şekilde yararlanmalarını sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Engelli Hakları Sözleşmesi (UNCRPD); engellilerin onuruna saygıyı, toplumsal hayata tam katılımı, ayrımcılığın önlenmesini ve fırsat eşitliğini teşvik etmektedir (United Nations, 2006). Devletlerin engellilerin haklarını korumak ve onlara saygı göstermek için gerekli yasal ve idari tedbirleri almalarını zorunlu kılan sözleşmeyi Türkiye, 2007 yılında imzalamış ve 2009 yılında onaylamıştır (Koç, 2020). Son olarak Avrupa Birliği Engellilik Stratejisi 2010-2020, AB’nin engellilere yönelik politikalarını şekillendiren bir çerçevedir, engellilerin istihdama, eğitime, sosyal hizmetlere, ulaşım, sağlığa ve kültürel hayata erişimini artırmayı hedeflemektedir (European Commission, 2010). Bu belgeler, dünya genelinde engelli haklarının korunmasına ve güçlendirilmesine katkıda bulunarak insan haklarına dair küresel önem arz etmektedir.

Erişilebilirlik, yalnızca bir insan hakkı olmakla kalmaz, aynı zamanda hızla büyüyen bir turizm pazarının da merkezindedir. Dünya genelinde, yaşlanan nüfus, engelliler ve hareket kısıtlılığı olan milyonlarca insan, erişilebilir turizm hizmetlerine olan talebi artırmaktadır. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada, dünya nüfusunun %12’sinin yaşlı bireylerden oluştuğu tespit edilmiştir. Bu oranın 2050 yılı itibarıyla %35’e ulaşacağı öngörülmektedir (World Population Prospects 2019: Highlights). Engellilik durumu ile yaşamını sürdüren 15 yaş ve üzeri bireylerin sayısı ise Dünya Sağlık Örgütü’nün Dünya Engellilik Raporuna (2011) göre 785 milyon (%15,6) olarak belirlenmiştir. Birleşik Devletler Nüfus İdaresinin 2023 verilerine göre ABD’de tahmini 44,7 milyon engelli bulunurken, toplam nüfusun %13,6’sına karşılık gelmektedir (U.S. Census Bureau, 2023). Türkiye’de ise ülke genelinde engellilerin dağılımını tahmin eden son araştırma olan 2011 Nüfus ve Konut Araştırmasına göre nüfusun %6,9’unu en az bir engeli olan kişiler oluşturmaktadır. Yaş grubu arttıkça en az bir engeli olan nüfus oranının artma eğiliminde olduğu görülmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2023). Bu bağlamda engellilere verilen turizm hizmetlerinde iyileştirmeye

giden ülkelerin turizm gelirlerinin giderek artacağı da bir gerçektir (Bulgan, 2015). Çünkü erişilebilirlik, turistlerin deneyimlerini zahmetsiz hale getirmektedir ve dolayısıyla daha nitelikli bir ziyaret deneyimi sunmaktadır (Balakrishnan et al., 2023). Erişilebilir turistik mekanlar ve hizmetler sunan işletmeler, bu geniş pazarın ihtiyaçlarını karşılayarak gelirlerini artırabilmektedir. Ayrıca, erişilebilirliğin sağlanması, sadece toplumsal eşitliği teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik büyümeyi destekleyen stratejik bir yatırım olarak görülmektedir.

Avrupa’da artan erişilebilir turizm pazarında 2025 yılında kadar 160 milyon kişilik bir talep öngörülmektedir ve bu talebin potansiyel değeri 88,6 milyar avro olarak hesaplanmaktadır (Bowtell, 2015). Turizm sektörün erişilebilir turizm talebini karşılamadaki başarısızlığı; farkındalık, yatırım ve evrensel tasarım eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Tasarım alanında hassasiyet gerektiren erişilebilirliğe yönelik bugüne kadar pek çok kavram ortaya çıkmıştır. *Barrier-free design* ya da Engelsiz tasarım, *Inclusive Design* ya da Kapsayıcı tasarım, *Universal design* ya da Evrensel tasarım, *Design for all* ya da Herkes için tasarım, *Accessibility design* ya da Erişilebilirlik tasarımı kavramları bunlardan başlıcalarıdır. Erişilebilirlik, mümkün olan en çok farklı insan tarafından kullanılabilir alanlar yaratma süreci olan evrensel tasarımla yakından ilişkilidir. Sürdürülebilir turizm gelişiminde evrensel tasarım ilkelerinin uygulanması, enerji tüketimi ve karbon emisyonları gibi çevresel etkilerin azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Darcy et al., 2010). Binaenaleyh evrensel tasarım, korunan alanlarda erişilebilir turizm için önemli bir bileşendir.

Erişilebilir turizmin temel amacı fiziksel ve zihinsel engelleri olan bireylerin, doğal ve kültürel alanlara erişimlerini kolaylaştırmak, bağımsız ve onurlu bir şekilde turizm deneyimi yaşamalarını sağlamaktır. Doğal alanlarda engelliler için erişilebilir yollar, asansörler, rampalar gibi fiziksel düzenlemeler yapılırken, bu düzenlemelerin alanın doğal yapısını bozmaması ve ekolojik dengeyi koruması gerekmektedir (Pasca vd, 2022). Erişilebilir turizm ve koruma arasındaki ilişki, özellikle doğal koruma alanlarında turizmin erişilebilir hale getirilmesi ile birlikte önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Korunan alanlar tanınmış doğal veya kültürel değerleri nedeniyle koruma altına alınan yerlerdir. Milli parklar da dahil olmak üzere korunan alanlar, yüksek doğal ve kültürel kaynağa sahip olmaları sebebiyle aynı zamanda önemli turistik mekanlardır. Ancak bu mekanlardaki turizm baskısı koruma çabaları ile çelişmektedir (Armaitiene et al., 2014). Turizm ile doğanın korunması arasındaki dengeyi gözetmek için sürdürülebilir uygulamalar titizlikle ele alınmalıdır.

Erişilebilir turizm ile ilgili Türkçe hazırlanmış üç tez bulunmaktadır. Anket yöntemiyle yapılan araştırmalardan ilki (Erkaya, 2021) konaklama işletmelerinde engellilere sunulan hizmetlere, ikincisi (İpek, 2023) sağlık turizmi mekanlarının erişilebilirliğine, üçüncüsü ise (Taştan, 2022), hastane mimarisine odaklanmaktadır. Peyzaj mimarlığı disiplini erişilebilir turizm için gerekli olan açık alanların tasarlanması ile ilgilenmektedir. Korunan alanların turizm için erişilebilir hale getirilmesi, tasarımcıların aldığı kararlara göre şekillenmektedir. Erişilebilir turizm araştırmalarının kısıtlı olmasına karşın erişilebilirlik uygulamaları ile ilgili mimarlık, peyzaj mimarlığı ve şehir planlama alanında yapılan teorik araştırmaların sayısı son yıllarda artış göstermektedir. Özellikle tarihi alanların erişilebilirliği ile ilgili kapsamlı araştırmalar

gerçekleştirilmiştir (Çetiner, 2018; Çelimli, 2022; Arslan, 2020). Bu araştırmaların yanı sıra Kapadokya özelinde Özçakır (2012), Göreme Açık Hava Müzesi için bir çevre düzenleme projesi hazırlamıştır. Evci (2016) ise aynı alanın anket yöntemiyle engelli turistlerin ziyaretine uygunluğunu değerlendirmiştir. Bu araştırmalar, Göreme Açık Hava Müzesi gibi pek çok farklı turistik mekânı barındıran Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanının erişilebilir turizm potansiyelini ortaya koymaktadır. Yerleşim yerlerini, açık hava müzesi ilan edilen antik yerleşim yerlerini ve çeşitli turistik mekânları içeren büyük korunan alanlarda erişilebilir turizm yaklaşımlarını ele almak için coğrafi bilgi sistemleri önemli yöntemler sunmaktadır. Kentsel donatı alanlarının planlanmasında coğrafi bilgi sistemlerinin kullanılmasına yönelik gerçekleştirdiği çalışmada Yılmaz (2019), bu araçların kullanılmasının erişilebilirliğin daha etkin ve gerçekçi olarak ölçülmesini sağlayacağını belirtmektedir. Bu durum coğrafi bilgi sistemlerinin erişilebilir turizm yaklaşımlarının ele alınmasında önemli olduğunu göstermektedir.

1.1. Amaç

Türkiye için önemli bir turizm merkezi olan ve 2019 yılında dört milyona yakın turisti ağırlayan Kapadokya Bölgesi belirli dönemlerde turist yoğunluğu yaşamaktadır. Bu yoğun dönemlerde kaynaklarının sürdürülebilir kullanılması için önlem alınmaması halinde bölge, cazibesini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır (Eren ve Bozkurt, 2020). Bu araştırmanın ana amacı Türkiye'nin en önemli turistik mekanlardan olan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanı için erişilebilir turizm yaklaşımlarını değerlendirmektir. Bunun yanında mevcut erişilebilirlik durumunun değerlendirilmesi ile erişilebilir turizm yaklaşımlarının geliştirilmesine yönelik somut tasarım önerilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın diğer bütüncü amaçları arasında; erişilebilir turizme yönelik stratejik önerilerin geliştirilmesi, mevcut durumunun erişilebilirlik açısından uluslararası standartlarla karşılaştırılması ve eksikliklerin ortaya konulması yer almaktadır. Ayrıca, kullanımı yaygınlaşan erişilebilir turizm kavramının literatürdeki yerini ve diğer kavramlarla ilişkilerini tanımlamak amaçlanmaktadır.

Erişilebilirlik, kültürel ve rekreasyonel etkinliklere daha fazla insanın katılmasını sağlayarak sosyal ve ekonomik faydalar sağlayan hem mekânsal hem sosyal bir yaklaşımdır. 2020 yılı Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı tarafından Erişilebilirlik Yılı ilan edilmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde miras koruma ve yönetiminde erişilebilirlik göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Çalışma alanının, evrensel tasarım teknikleriyle erişilebilir hale getirilmesi; her yaştan, yetenekten ve geçmişten ziyaretçiyi ağırlaması, turizme önemli bir katkı sağlar. Bu bağlamda araştırmanın hipotezi; evrensel tasarım ilkeleriyle uygulanan erişilebilir turizm yaklaşımları; tarihi peyzaj tanıtımını iyileştirir ve turizmin niteliğini geliştirir, aynı zamanda miras korumayı olumsuz etkilemez; olarak belirlenmiştir.

1.2. Kapsam

Dünyada engelli nüfusunun artışıyla birlikte turizm sektöründe erişilebilirlik konusunun önemi giderek artmaktadır (Çuhadar ve Kervankiran, 2015). Bu artan önem,

özellikle tarihi ve kültürel zenginliklere sahip alanlarda, turistlerin farklı ihtiyaçlarını karşılayacak düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir (Çetin, 2022). Kapadokya gibi dünya turizminin önemli bir bileşeni olan bölgelerde, erişilebilirlik sadece sosyal sorumluluk açısından değil, aynı zamanda ekonomik faydaları da göz önüne alınarak ele alınmalıdır. Bu nedenle araştırmanın kapsamı, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri örneğinde, korunan alanlardaki turistik mekanların dezavantajlı gruplar için hem mekansal hem tasarımsal ölçekte erişilebilirliği olarak belirlenmiştir. Yapısal öğeler odaklanılan bu çalışmada erişilebilir turizmin bilişim teknolojilerini ilgilendiren kısımları araştırma kapsamının dışında tutulmuştur. Araştırma, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanındaki açık alanların erişilebilirliğine odaklanarak turizmin iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda araştırma soruları şunlardır (Çizelge 1.1):

Çizelge 1.1. Araştırma soruları

Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerinde, mevcut erişilebilir turizm yaklaşımı dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını karşılamada yeterli midir?

Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerinde, mevcut erişilebilir turizm yaklaşımının avantajları ve dezavantajları nelerdir?

Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerinde, erişilebilirliğin önündeki engelleri kaldıracak sürdürülebilir çözümler nelerdir?

Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerinde, erişilebilir turizm yaklaşımı nasıl planlanmalıdır?

Avrupa Komisyonu'nun yıla göre farklı temaların belirlendiği Avrupa Üstün Varış Yeri, European Destination of Excellence (EDEN) yarışmasının 2013 yılı teması erişilebilir turizmdir (European Commission, 2013). Turizm sektörünün erişilebilir turizm talebini karşılamadaki başarısızlığının nedeni; farkındalık, yatırım ve evrensel tasarım eksikliğidir (Bowtell, 2015). Erişilebilirlik konusunda yatırım yapmanın faydalarını araştırmak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Uluslararası öneme sahip korunan alanlarda erişilebilirlik sorunlarına getirilen çözümlerle ilgili olarak araştırmanın hedefler şunlardır (Çizelge 1.2):

Çizelge 1.2. Araştırmanın hedefleri

Yöneticilerinin, uzmanların ve sivil toplum örgütlerinin bakış açılarına dayalı olarak halihazır erişilebilirlik durumunu belirlemek.

Erişilebilirlik ve erişilebilir turizm yaklaşımlarının küresel ve yerel açıdan kültürel ve doğal miras koruma üzerine etkilerinin belirlemek.

Her yaştan ve yetenekten ziyaretçi için erişilebilirliğin önündeki engelleri ortaya koymak ve gelecek tasarımlar için erişilebilir turizm yaklaşımlarının irdelemek.

Ulusal ve uluslararası benzer tarihi peyzaj alanlarıyla karşılaştırılmasına dayalı olarak Kapadokya'nın erişilebilirliğin sağlanması için en iyi uygulamaları ve yenilikçi çözümleri ortaya .

Evrensel tasarım ve erişilebilir turizmin ilkelerine dayalı olarak Kapadokya'daki erişilebilirliğin artırılması için uygulanabilir ve sürdürülebilir eylemler önermek.

Erişilebilirliğin önemi ile ilgili paydaşlar ve kamuoyu arasında farkındalığı artırarak, alan yönetiminde daha fazla işbirliği ve katılımı teşvik etmek.

2. KURAMSAL BİLGİ

2.1. Koruma ve Miras

Bu bölümde, ilk olarak koruma ve miras kavramlarının tanımları ve tarihsel gelişiminden bahsedilmektedir. Daha sonra IUCN'in koruma kategorileri ve korunan alanların sınıflandırılması ele alınmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de koruma uygulamalarının yasal çerçevesi incelenmektedir. Bunun yanında dünya mirası, kültürel peyzaj, doğal miras ve kültürel miras kavramları kapsamlı olarak ele alınmaktadır.

2.1.1. Korumanın tarihi

Bir alanın korunması düşüncesinin kökenleri antik uygarlıklar kadar eskiye götürülebilir. Avrupa'daki ilk korunan alanlar, büyük ölçüde tarihsel ve kültürel nedenlerle korunmuş alanlardır. Örneğin, M.Ö. 4. yüzyılda Yunan filozofu Platon, Attika Yarımadası'nın ormanlarının ağaçlandırılmasını ve bu ormanların korunmasını talep etmiştir. Ayrıca, İngiltere kıyılarındaki Inner Farne adası, 680 yılında Lindisfarne'lı keşiş Cuthbert tarafından Eider ördeğini korumak amacıyla doğa koruma alanı ilan edilmiştir. Orta Çağ'da feodalizmle birlikte artan nüfus ve kaynak talebi nedeniyle özel ve ortak av sahaları kurulmuştur. Örneğin, İngiltere Kralı I. William, 1087'de ilk av koruma ormanını ilan etmiştir. 15. yüzyılın ortalarında, Osmanlı İmparatoru II. Mehmet, derelerin Haliç'i çamurla doldurmaması için akarsuyun havzalarında hayvan otlatılmasını, tarım yapılmasını ve inşaatı yasaklamış, dik yamaçlara ayırık otu ektirerek toprağın sıkı bir şekilde tutulmasını temin etmiştir. Sanayi Devrimine kadar nüfus artışının doğal ortam üzerinde köklü bir etkisi olmamışken, bu dönemle birlikte artan hammadde ihtiyacı ve tarımsal alanların genişlemesi çevresel sorunların doğmasına neden olmuştur. Bu bağlamda korunan alanlar sisteminin temelleri 19. yüzyılda atılmıştır. 1819'da Alman doğa bilimci ve kâşif Alexander von Humboldt, doğa anıtı terimini kullanarak çağdaş doğa koruma anlayışının temelini atmıştır. Danimarka'daki Gammelmosen, 1844'te bilimsel amaçlarla ilan edilen ilk korunan alan olmuştur. 1872'de ABD'de Yellowstone, dünya üzerindeki ilk ulusal park olarak ilan edilmiştir.(Goriup et. al., 2004; Jones-Walters ve Čivić 2013; Yeşil, 2016; Koç ve Soykan, 2020).

2.1.2. Korunan alanlar

Genel olarak korunan alanlar ya da *protected areas*, özgün doğal veya kültürel değerleri nedeniyle koruma altına alınan tanımlı coğrafi alanlardır. Korunan alan deyince, doğal süreçlerin insan müdahaleleri ile zarar görmemesini sağlayarak doğal ve kültürel kaynakları koruyan, sürdürülebilir bir şekilde bu kaynaklardan yararlanmak için oluşturulan yasal ve yönetsel etkili araçlarla yönetilen; insan ve doğal kaynak ilişkilerine belli kural ve sınırlandırmaların getirildiği yerler akla gelmektedir (Kuvan, 2005). Korunan alan Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) tarafından, doğa ve beraberindeki ekosistem hizmetleri ile kültürel değerlerin uzun vadeli korunmasını sağlamak amacıyla yasal ya da başka etkili yollarla tanınmış, yönetilen ve açıkça tanımlanmış bir coğrafi alan olarak tanımlanmaktadır (Borrini-Feyerabend et al., 2013). Fransa'nın Fontainebleau kentinde, 1948 yılında, UNESCO'nun teşvikiyle kurulan

IUCN, doğanın korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı alanında çalışmalar yürüten bir çevre örgütüdür. Korunan alanlar, örgüt tarafından tanımlanan koruma hedefleri doğrultusunda belirli yönetim kategorilerine göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Borrini-Feyerabend et al., 2013) (Çizelge 2.1):

Çizelge 2.1. Korunan alanların sınıflandırılması

Sayısı	Sınıfı	Açıklama
Ia.	Mutlak Koruma Rezervi ya da <i>Strict Nature Reserve</i>	Biyoçeşitliliğin korunmasına adanmış, insan etkinliklerinin ve ziyaretlerin oldukça sınırlı olduğu alanlar.
Ib.	Yabanıl Alan ya da <i>Wilderness Area</i>	Genellikle büyük, insan etkisinin minimum düzeyde olduğu, doğal yapısı bozulmamış alanlar.
II.	Milli Park ya da <i>National Park</i>	Büyük ölçekli ekolojik süreçlerin korunduğu, aynı zamanda ekosistemlerin ve türlerin bulunduğu, çevresel ve kültürel açıdan uyumlu faaliyetlerin yapılabildiği alanlar.
III.	Tabiat Anıtı veya Öge ya da <i>Natural Monument or Feature</i>	Belli bir doğal anıtı, örneğin bir kara formunu veya jeolojik özelliği koruma altına almayı amaçlayan alanlar.
IV.	Habitat/Tür Yönetim Alanı ya da <i>Habitat/Species Management Area</i>	Belirli türlerin veya habitatların korunmasına odaklanan, düzenli olarak aktif müdahalelerin yapıldığı alanlar.
V.	Karasal/Denizel Peyzaj Koruma Alanı ya da <i>Protected Landscape/Seascape</i>	İnsan ve doğa arasındaki etkileşimin ekolojik, biyolojik, kültürel ve estetik açıdan önemli olduğu ve bu etkileşimi korumak için yönetilen alanlar.
VI.	Sürdürülebilir Kaynak Yönetimi için Korunan Alan ya da <i>Protected Area with Sustainable Use of Natural Resources</i>	Ekosistemleri korurken, geleneksel doğal kaynak yönetimi sistemleri ile uyumlu şekilde düşük düzeyde doğal kaynak kullanımına izin veren alanlar.

2.1.3. Türkiye’de koruma

Korunan alan kavramı, alanın özellikle yasal olarak korunması ile ilgilidir ve miras korumanın bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir. Korunan alanların yönetiminde karşılaşılan sorunlar ise çeşitlidir. Kirlilik, avlanma, yerleşme baskısı, madencilik faaliyetleri, yasa dışı ağaç kesimi ve yoğun turizm kullanımı, bu alanların sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Ayrıca, Türkiye'deki korunan alanlar, yasal statü

kazanmalarına rağmen etkin bir yönetimle desteklenmediklerinde kağıt üstünde park olarak kalma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Kuvan, 2005). Bu bağlamda, korunan alan kavramı yalnızca bir alanın yasal olarak korunmasını değil, aynı zamanda etkin bir yönetim sürecinin hayata geçirilmesini gerektirmektedir. Korunan alanların Türkiye'deki yönetimi, çeşitli yasal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Türkiye'de korunan alanlar; 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu (1983) ile 7174 Sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun (2019) gibi kanunların yanı sıra yönetmelikler, kanun hükmünde kararnameler ve sözleşmeler ile korunmaktadır. 1983 yılında çıkarılan 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu, milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanı gibi kavramları içermekte ve bu alanların korunmasına yönelik esasları belirlemektedir. Kanun, milli park statüsündeki alanlarda tabii ve ekolojik dengeyi bozacak her türlü müdahaleyi yasaklamış ve bu alanların doğal karakterinin korunmasını hedeflemiştir. Türkiye'de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kültürel varlıkların korunmasındaki rolü önemlidir, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gibi bakanlıklar arasındaki koordinasyon sağlanmalıdır (Ünver, 2016). Korunan alanlara müdahalelerin her aşamasında teknik uzmanlık önemlidir ve uzmanlar tarafından yönetilen detaylı teknik projelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle son yıllarda, miras koruma politikalarının kamu yönetimine yansması ile Alan Başkanlıkları kurulmuştur. Bu başkanlıklar, sit alanları gibi korunması gereken bölgelerde, yerel yönetim, merkezi idare ve sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdüm sağlayarak etkin bir yönetim sunmayı hedeflemektedir (Mumcu ve Batmaz 2023).

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Türkiye'de kültürel ve doğal mirasın korunması için oluşturulmuş kapsamlı bir yasal düzenlemedir. 1983 yılında kabul edilen bu kanun, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili tanımları, uygulama süreçlerini ve koruma ile ilgili karar alacak idari teşkilatın görev ve sorumluluklarını düzenlemektedir. Kanunun amacı, tarihi, sanatsal, arkeolojik ve doğal değer taşıyan varlıkların korunmasını sağlamak, bu konuda uygulanacak ilke ve kuralları belirlemektir. Varlıkların korunma süreçlerinde tespit, tescil, bakım, onarım ve restorasyon işlemlerine ilişkin esaslar da bu kanunla belirlenmektedir. 2863 sayılı kanunda sit alanları, tabiat varlıkları, kültür varlıkları gibi önemli tanımlar yer almaktadır. Kanunda, bu alanların korunmasına dair hükümler getirilir. Bu kanun kapsamında Koruma Bölge Kurulları oluşturulmuş olup, bu kurullar sit alanlarının tescili, imar planları ve yapılaşma koşulları ile ilgili kararlar alır. Ayrıca, 2004 yılında 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile yapılan değişikliklerle, koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması zorunluluğu getirilmiştir. Kanunda yapılan değişiklikler, yerel yönetimlere koruma faaliyetlerine katılma ve uygulama süreçlerini denetleme yetkisi vermektedir. Son olarak Türkiye'de korumaya yönelik olarak çıkarılan bir diğer önemli kanun ise 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanundur (2005). Bu kanun, zaman içerisinde turizm amaçlı kullanılan tarihi ve kültürel taşınmazların bulunduğu alanlarda, altyapı yetersizlikleri nedeniyle ortaya çıkan bakım ihtiyaçlarına yönelik çıkarılmıştır.

Türkiye'de koruma faaliyetleri kapsamında, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde koruma yükümlülükleri getiren sözleşmeler yürürlüktedir. 1972 yılında kabul

edilen UNESCO'nun Kültürel ve Doğal Dünya Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi, 1982'de yürürlüğe girmiştir. Kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik bu belgeyle, Türkiye'den İstanbul'un Tarihi Alanları, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri gibi birçok alan bu kapsamda koruma altına alınmıştır. 1/6/2019 tarihli 30791 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun metninin ikinci bölümünün 8. maddesinde; Kapadokya Alanının tarihî ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunmasına ve yaşatılmasına yönelik alınan tedbirlere aykırı davranılması hâlinde aşağıda belirtilen idari para cezaları uygulanır; hükmü yer almaktadır (Kapadokya Alanı Hakkında Kanun, 2019). Türkiye'de ayrıca, 1985 yılında, Granada'da Avrupa Konseyine üye ülkeler tarafından kabul edilen Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi 1989 yılında, 3534 sayılı Kanunla yürürlüğe alınmıştır. Sözleşme kapsamında, tarihi ve sanatsal önemi olan yapılar ile kentsel ve kırsal alanlardaki bina grupları korunmaktadır. Bunun yanı sıra, 1992'de son halini alan Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Türkiye'de 1999'da, 4434 sayılı Kanunla yürürlüğe girerek arkeolojik alanların korunması için önemli düzenlemeler getirmiştir. Son olarak Türkiye, UNESCO tarafından 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine 2006 yılında, 5448 sayılı kanunla taraf olmuştur. Sözleşmede somut olmayan kültürel miras; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar; olarak tanımlanmaktadır (Oğuz ve Özay, 2003). Koruma uygulamalarının etkililiği ve verimliliği yalnızca ulusal ve uluslararası düzeydeki yasal düzenlemelere değil, aynı zamanda koruma yaklaşımlarının bölge halkı tarafından toplumsal kabulüne ve içselleştirilmesine de bağlıdır (Ayhan, 2020).

2.1.4. Miras kavramı

Miras ya da *heritage*, ya da kalıt, geçmiş nesillerden devralınan, günümüzde korunan ve gelecek nesillerin yararına sunulan somut eserleri ve somut olmayan nitelikleri ifade etmektedir. Miras alanları ile ilgili araştırmaların sayısı, kültürel mirasın hem ekonomik hem de sosyal anlamda taşıdığı değer nedeniyle son yıllarda giderek artmaktadır (Zhang et al., 2023a). Kapsamlı bibliyometrik analizler, kültürel miras turizminin dünya genelinde hem akademik hem de uygulamalı çalışmalar açısından artan bir ilgi odağı olduğunu göstermektedir (Vecco, 2010). Özellikle UNESCO'nun 1972 tarihli Kültürel ve Doğal Dünya Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi ile miras kavramı, anıt ve kültürel varlık gibi terimlerin yerini alarak genel bir kullanım kazanmıştır. Ancak bu terimler, tam olarak aynı anlama gelmemektedir. Miras kavramı zamanla genişleyerek somut ve soyut unsurları içeren geniş bir alanı kapsayacak şekilde gelişmiştir. Başlangıçta miras, fiziksel anıtlar ve somut kültürel varlıklarla ilgili iken zamanla, özellikle UNESCO'nun 2003 yılında yapılan 32. Genel Konferansının 17 Ekim 2003 tarihli Genel Kurulu'nda kabul edilen Sözleşmenin etkisiyle maddi olmayan unsurları da kapsamaya başlamıştır (Oğuz, 2013). Bu anlamda miras, estetik, tarihi, bilimsel, sosyal ve kültürel değerleri yansıtan ve bir toplumun kimliği için önemli olan unsurlar bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Dünya mirası ya da *world heritage*, UNESCO'nun 1972 tarihli Kültürel ve Doğal Dünya Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesinde, olağanüstü evrensel değer taşıyan ve tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen kültürel ve doğal varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Dünya Mirası Sözleşmesi, modernleşme, savaş ve doğal afetler karşısında olağanüstü evrensel değer taşıyan alanları koruma ihtiyacından doğmuştur. 1959 yılında Mısır'daki Abu Simbel tapınaklarını kurtarmak için başlatılan kampanya, sözleşmeye zemin hazırlayan çalışmalardan biridir (Meskell, 2013). Dünya mirası kavramı, son elli yılda önemli ölçüde gelişerek koruma aracı olmanın yanı sıra, ülkeler ve yerel bölgeler için bir prestij göstergesi haline gelmiştir. Başlangıçta koruma amaçlı düşünülen girişimin günümüzde, sosyal ve ekonomik fayda, uluslararası tanınırlık ve turizm gelişimi gibi faydalarına odaklanılmaktadır (Ryan ve Silvano, 2009). Başlangıçta sınırlı sayıda olan dünya mirası listesi, artık birçok kıtada yüzlerce alanı içermekte ve yalnızca koruma aracı olmakla kalmayıp, aynı zamanda turizmin ve ulusal kimliğin bir nişanesi olarak görülmektedir.

Dünya miras alanlarında, artan ziyaretçi akışı, artan arazi değerleri, tur işletim izinleri ve sabit alan geliştirmeleri olmak üzere dört ticari turizm fırsatı bulunmaktadır (Buckley, 2018). Bu fırsatlar nedeniyle dünya mirası listesine çok sayıda alan eklenmesi, koruma ve turizm gelişimi arasındaki dengeyi her geçen yıl daha karmaşıktırmaktadır. Dünya Mirası statüsü genellikle görünürlük ve turizm geliri sağlarken, bu unvanın korumayı amaçladığı alanların ticarileşmesine ve bozulmasına da yol açabilmektedir (Rakic, 2007). Türkiye'deki Göreme Açık Hava Müzesi ve Kapadokya Kayalık Sitleri ve İngiltere'deki Stonehenge, Avebury ve İlişkili Alanlar gibi dünya mirası alanları üzerine yapılan çalışmalar, yerel ve ulusal çıkarların UNESCO'nun misyonu ile çatıştığını göstermektedir (Boland et al., 2023). Örneğin Göreme'de, turistik anlatının tamamen Hristiyan tarihine ve İncil'deki tasvirlerle odaklanması ve yerel kültürel değerler hakkında bilgi içermemesi, UNESCO'nun evrensel değer kavramıyla çelişmektedir (Tucker ve Carnegie, 2014). Benzer şekilde, Stonehenge'de yerel altyapı geliştirme ile ilgili yönetim sorunları, alanın miras statüsünü riske atmış ve yerel politikaların UNESCO'nun koruma standartlarıyla uyumadığını göstermiştir.

Son yıllarda UNESCO, küresel sürdürülebilir kalkınma gündemi ile uyumlu hale gelmek için odağını değiştirmiştir. 2015 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 17 amaç ve 169 hedeften oluşan ve 2030 yılına kadar yerine getirilmesi gereken Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kabul edilmiştir (United Nations, 2015). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları uyarınca, dünya miras alanlarının sadece korunmakla kalmayıp, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik, sosyal kapsayıcılık ve ekonomik kalkınma hedeflerine de katkıda bulunması gerekmektedir. Bu politika değişikliği, miras korumanın bu alanlarda yaşayan topluluklardan bağımsız olarak gerçekleşmeyeceğinin kabulü anlamına gelmektedir (Boccardi ve Scott, 2018). Miras alanlarının korunması, tarihi veya kültürel değerlerin muhafaza edilmesinin yanında yerel halkın ekonomik ve sosyal yaşamına da pozitif katkı sağlamaktadır.

2.1.5. Miras koruma

Miras koruma ya da *heritage conservation*, çoğunlukla kültürel ve tarihi değerlerin korunması ile ilgilidir. Kavram, UNESCO Dünya Miras Alanları gibi hem kültürel hem de doğal mirasın korunmasını içermektedir. Tarihi alanların korunması ve onarılması ilkelerini karara bağlayarak, akademik çevrelerin üzerinde fikir birliği sağlayacağı şekilde ortaya koyan ilk önemli çalışma olan 1964 Venedik Tüzüğü; kentsel ve mimari koruma hakkında evrensel standartlar içermektedir (ICOMOS, 1964). Bu bağlamda miras koruma, korunan alan kavramının aksine yalnızca yasal korumayı içermekle kalmaz, kaynakların sürdürülebilir kullanımı ile yapıların ve açık alanların korunarak günümüz koşullarına uygun hale getirilmesini de kapsamaktadır.

Miras alanları doğal ve kültürel miras alanları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğal ve kültürel miras ayrımı, UNESCO'nun 1972 tarihli Kültürel ve Doğal Dünya Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi ile tanımlanmıştır. Bu sözleşmeye göre, doğal ve kültürel miras, ayrı kategorilerde ele alınır ancak her ikisi de korunmaya değer olarak görülür. Doğal miras; doğal güzellikleri, jeolojik ve fizyolojik oluşumları, ekolojik süreçleri, biyolojik çeşitliliği ve tehlike altındaki türlerin yaşam alanlarını kapsamaktadır. Bu alanlar, insan müdahalesi olmaksızın doğanın kendi dinamikleri ile şekillenmiş alanlardır. Kültürel miras ise insan yapımı unsurları içerir. Bu alanlar; tarihi eserler, anıtsal yapılar, arkeolojik alanlar ve insan kültürünün farklı aşamalarındaki gelişmeleri yansıtan unsurlardan oluşmaktadır (Harrison et al., 2020). Kimi araştırmacılar doğa ve kültürün birbirinden ayrı varlıklar olarak görülmesinin sorunlu olduğunu savunarak doğal ve kültürel miras ayrımını yanlış bulmaktadır. Harrison ve O'Donnell (2010) bu ayrımın, Batı miras yönetiminde doğa ve kültürün farklı alanlar olarak ele alınmasına dayanan bir felsefeden kaynaklandığını belirtmektedir. Doğal ve kültürel miras kavramları özellikle UNESCO'nun kültürel peyzaj olarak tanımladığı alanlarda kesişebilir. Çünkü kültürel peyzajlar doğanın insanla etkileşime girerek şekillendiği, insan faaliyetlerinin doğa ile bir araya geldiği bölgelerdir.

2.1.6. Kültürel peyzajlar

Kültürel peyzajlar, insan ile doğa arasındaki uzun vadeli etkileşimlerin bir sonucu olarak şekillenmiş alanlardır. Kültürel peyzajlar, 1972 tarihli Kültürel ve Doğal Dünya Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmede tanımlanarak, doğa ve insanın ortak eseri olarak kabul edilmiştir. Ancak, Dünya Miras Listesi'ne dahil edilen kültürel peyzajların çoğunluğunun Avrupa ve Kuzey Amerika'da yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dengesizlik, kültürel peyzajların tanımlanmasında ve korunmasında uygulanan standartların bölgesel farklılıklardan etkilenmesiyle açıklanmaktadır (Sirisrisak ve Akagawa, 2007). Bu peyzajlar, hem insan faaliyetlerinin hem de doğal süreçlerin birleşimiyle ortaya çıkan belirli bir coğrafi bölgeye özgü kültürel, tarihi ve estetik değerleri yansıtan alanlardır. Kültürel peyzajlar üç ana kategoriye ayrılmaktadır (Mitchell et al., 2009; Wu, 2010; Cengiz Gökçe et. al., 2024) (Çizelge 2.2):

Çizelge 2.2. Kültürel peyzajların sınıflandırılması

Kültürel Peyzajlar	Açıklama
İnsan tarafından bilinçli olarak tasarlanan ve oluşturulan peyzajlar	İnsan tarafından estetik nedenlerle yaratılan bahçe ve parklar gibi alanlardır.
Organik olarak oluşmuş peyzajlar	Sosyal, ekonomik, dini ya da idari zorunluluklarla başlayan ve zamanla doğal çevreye yanıt vererek evrimleşen peyzajlardır. Bu peyzajlar, devam eden veya sona ermiş evrim süreçlerini yansıtır.
Birleşik kültürel peyzajlar	Dini, sanatsal veya kültürel anlamı olan, ancak somut kültürel kanıtları olmayan doğal alanlardır.

Kültürel peyzajlar, doğal ortam ile insan kültürü arasındaki güçlü etkileşimlerin bir yansıması olarak, dünya mirası açısından korunması gereken alanlardır (Zhang ve Taylor, 2020). Kültürel peyzajlar aynı zamanda hem biyoçeşitliliği koruyan tarımsal teknikleri hem de toplulukların doğayla kurdukları manevi ilişkileri ifade etmektedir. Bugüne kadar, Dünya Miras Listesinde yer alan 6'sı sınıraşan olmak üzere teraslı tarlalar, kutsal alanlar ve bahçeler gibi insan yaratıcılığını ve kültürel çeşitliliği gösteren 121 varlık, kültürel peyzaj olarak değerlendirilmiştir (UNESCO World Heritage Centre, 2024). Bu listede yer alan Türkiye'deki tek kültürel peyzaj, Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajıdır. Bu bölge, Helenistik dönemden başlayarak Roma, Sasani, Bizans, İslam ve Osmanlı dönemlerinden günümüze kadar önemli bir merkez olan Diyarbakır şehri ve çevresindeki alanı kapsamaktadır.

2.1.7. Doğal miras

Doğal miras ya da *natural heritage*, estetik ve bilimsel açıdan evrensel değer taşıyan, hem fiziksel hem de biyolojik oluşumları, ender türlerin yaşam alanlarını ve doğal güzellikleri kapsayan alanları ifade etmektedir. Ekosistemlerin dinamik yapısı, türler arası değişkenlik ve jeolojik çeşitlilik, doğal mirasın temel unsurlarıdır (UNESCO, 1972). Doğal miraslar, hem bilimsel hem de kültürel anlamda gelecek nesiller için korunması gereken önemli kaynaklardır. Bu mirasların, ekosistemler, biyolojik ve jeolojik çeşitlilik gibi unsurları nedeniyle korunması gerekmektedir.

Turistler, doğal miras alanlarını genellikle rehberler, bilgilendirici materyaller ve tasarlanmış ziyaret alanları aracılığıyla deneyimlemektedir. Turistler çoğunlukla manzara fotoğrafçılığı ve gözlemlene gibi pasif faaliyetlerle ilgilenmektedir. Bu, insanlarla doğa arasındaki ayrımı pekiştirir. Yürüyüş veya rafting gibi doğal miras alanları ile aktif bir şekilde etkileşim kurma ise daha az yaygındır, ancak katılımcılar arasında daha yüksek memnuniyet sağlamaktadır (McNamara ve Prideaux, 2011). Turizm doğal miras alanlarında koruma ile dengelenmelidir. Özellikle hassas çevrelerde artan ziyaretçi sayısı ile bu dengenin korunması zorlaşmaktadır. Dikkatli yönetildiğinde turizm, doğal miras alanlarının korunmasına olumlu katkıda bulunmaktadır.

2.1.7.1. Doğal miras koruma gereçleri

Ekosistem servisleri

Ekosistem servisleri ya da *ecosystem services*, insanların ekosistemlerden elde ettiği faydalar olarak tanımlanmaktadır; bu faydalar arasında gıda ve su gibi maddi kaynakların yanı sıra karbon tutma ve su arıtımı gibi düzenleyici işlevler yer almaktadır. Aynı zamanda kültürel ve estetik değerler ile toprak oluşumu ve besin döngüsü gibi destekleyici servisler de sağlamaktadır (Lecina-Diaz et al., 2019). Koruma faaliyetleri, bu servisleri sağlayan ekosistemlerin korunmasını sağlamaktadır. Korunan alanlar, çeşitli ekosistem servislerinin sürdürülmesinde büyük bir rol oynar. Karbon depolama, su düzenlemesi ve erozyon kontrolü gibi düzenleyici faydalar, hem yerel hem de küresel ölçekte önemlidir (Scolozzi et al., 2014). Ayrıca, biyolojik çeşitliliği destekleyerek, ekosistemlerin dayanıklılığını ve verimliliğini artırır. Bu durum ekosistem servislerinden uzun vadede yararlanılmasına katkıda bulunmaktadır (Zeng et al., 2020). Korunan alanlar, ekosistem servislerinin devamlılığının sağlanmasında küresel olarak tanınan temel araçlardır. Ancak, korunan alanların ekosistem servislerini korumadaki etkinliği üzerine yapılan araştırmalar karmaşık sonuçlar ortaya koymaktadır.

Zeng ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan bir çalışma, Hoh Xil Doğa Koruma Alanı örneğinde, korunan alanların ekosistem servisi değerlerini etkin bir şekilde iyileştirebildiğini göstermiştir. Hoh Xil Doğa Koruma Alanının çekirdek bölgesindeki ekosistem servisi değerleri, koruma alanı olarak ilan edilmesinden sonra önemli ölçüde artmıştır. Korunan alanlar, kentsel genişleme ve çölleşme gibi olumsuz çevresel eğilimleri tersine çevirmede rol oynamaktadır. Kritik habitatları koruyarak, bölgesel iklim düzenlemesine ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak, korunan alanların ekosistem servislerini koruma konusundaki etkinliği, servisin türüne ve çevredeki arazi kullanım koşullarına bağlı olarak değişim göstermektedir. Korunan alanlarda ekosistem servislerini yönetmek, koruma ve sürdürülebilir kullanım arasında hassas bir denge gerektirir. Zorluklardan biri, birçok korunan alanın arazi kullanımı değişiklikleri, kentleşme ve tarımsal genişleme gibi dış baskılara maruz kalmasıdır ki, bu da ekosistem servislerini sürdürmedeki etkinliklerini azaltabilir. Lecina-Diaz ve arkadaşları (2019), Akdeniz ormanlarındaki korunan alanlarda karbon stoklarının tampon bölgelerine kıyasla daha yüksek olduğunu, ancak biyolojik çeşitliliğin, özellikle kuş çeşitliliği, korunan alanların dışında daha fazla olduğunu bulmuştur. Bu, ekosistem servislerinin korunmasının sadece alanların korunmasıyla değil, aynı zamanda dış etkenlere bağlı olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, korunan alanların faydaları eşit şekilde dağılmamaktadır; yerel topluluklar doğal kaynakların kullanımına getirilen kısıtlamalardan olumsuz etkilenebilirken, bölgesel ve küresel nüfuslar ise, iklim düzenlemesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi ekosistem servislerinden faydalanmaktadır. Scolozzi ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan SWOT analizi, Avrupa'daki Natura 2000 ağı kapsamında yer alan korunan alanların yönetimindeki ekosistem servisleri açısından güçlü ve zayıf yönleri ortaya koymaktadır. Güçlü yönler arasında biyolojik çeşitliliğin korunması ve peyzajlar arasında bağlantı sağlanması yer alırken, zayıf yönler arasında kentleşme ve tarımsal yoğunlaşma gibi dış baskılara karşı savunmasızlık bulunmaktadır. Korunan alanlarda

ekosistem servislerini iyileştirmek, ekolojik bağlantının güçlendirilmesi ve korunan alan yönetiminin peyzaj planlamasıyla entegre edilmesi ile mümkündür.

Artan nüfus ve iklim değişikliği, korunan alanların ekosistem servislerini sürdürmede karşılaştığı tehditleri artırmaktadır. Korunan alanlarda ekosistem servisleri yönetimini iyileştirmede bu servislerin değerlendirilmesi de önemli bir unsurdur (Figgis et al., 2015). Korunan ekosistemlerin sağladığı faydaların ölçülmesiyle, politikacılar kaynakların tahsisi ve koruma çabalarının önceliklendirilmesi konusunda daha bilinçli kararlar alabilir.

Biyolojik çeşitlilik

Biyolojik çeşitlilik ya da biyoçeşitlilik, genlerden türlere, ekosistemlere ve bunları sürdüren ekolojik süreçlere kadar tüm yaşamın çeşitliliğini kapsar ve canlıların refahı için önem taşır. Temiz su, tozlaşma, gıda, ilaç ve temiz hava gibi ekosistem servisleri sağlar. Ancak, biyoçeşitlilik insan faaliyetleri tarafından tehdit altındadır ve tür kaybı endişe verici bir hızla gerçekleşmektedir. Korunan alanların oluşturulması, biyoçeşitliliği korumanın temel stratejisi olmuştur, ancak korumanın etkinliği ve yönetimi de eşit derecede önem arz etmektedir. Biyoçeşitlilik kavramı, hem türlerin içindeki hem de türler arasındaki çeşitliliği, hem de ekosistemlerdeki farklılıkları kapsamaktadır. Ekolojistler için ise çeşitlilik, tür zenginliği ve göreceli bolluk olmak üzere iki temel bileşene dayanır; sadece tür sayısı değil, bu türlerin popülasyonlarındaki göreceli oranları da biyoçeşitliliği anlamak açısından önemlidir (Harrison ve O'Donnell, 2010). Biyoçeşitliliğe yönelik tehditler arasında habitat tahribatı, parçalanma, aşırı kullanım, istilacı türler ve iklim değişikliği yer almaktadır. Habitatların tarım ve kentsel alanlarla bölünmesi, bazı türlerin yayılmasını zorlaştırarak genetik çeşitliliği düşük popülasyonlar oluşturmaktadır. Ayrıca, yerli olmayan bitki ve hayvan türlerinin yeni ekosistemlere uyum sağlaması durumunda, yeni türler doğal düşmanlar tarafından kontrol edilmedikleri için istilacı hale gelebilirler ve yerli türlerin yerini alabilirler.

Biyolojik çeşitlilik, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinde, kara, deniz ve diğer su ekosistemleri dahil olmak üzere tüm canlı organizmalar arasındaki çeşitlilik olarak tanımlanmıştır. Sözleşme, 1992 yılında, Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen Dünya Zirvesinde kabul edilmiştir. Sözleşmenin Cartagena Protokolü ve Nagoya Protokolü olmak üzere iki tamamlayıcı anlaşması bulunmaktadır. Rio konferansında 150'den fazla hükümet belgeyi imzalamıştır ve o zamandan bu yana 175'ten fazla ülkenin anlaşmayı onaylamasıyla biyoçeşitlilik politik bir öncelik haline gelmiştir (Sustaining Life on Earth, 2000). Ülkeler, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için ulusal strateji geliştirme taahhüdünde bulunmuştur (United Nations, 1992).

Küresel olarak, dünya yüzeyinin yaklaşık %12'sini kaplayan korunan alanlar; ormansızlaştırma, madencilik ve tarım gibi insan müdahalelerinden koruduğu için biyoçeşitliliğin sağlanmasında rol oynamaktadır (Joppa et al., 2008). Korunan alanlar ayrıca, biyolojik çeşitlilik açısından zengin bölgelerde türlerin korunması sağlamaktadır. Korunan alanlar, sınırları içindeki ormansızlaşma ve habitat bozulmasını önemli ölçüde azaltmaktadır (Mulongoy ve Chape, 2004). Ancak korunan alanların birçok bölgede yeterince temsil edilmiyor olması biyoçeşitliliğin tam anlamıyla koruma kapasitesini

engellemektedir. Korunan alanlarda, bölge halkının ekonomik ihtiyaçları ile koruma hedeflerini dengelemeyi amaçlayan insan merkezli koruma yaklaşımlarına doğru bir kayma olmuştur. Birçok durumda, korunan alanlar yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma araçları olarak görülmektedir. Ancak, korunan alanların yoksulluğu hafifletebileceği varsayımı çoğu zaman abartılmıştır (Naughton-Treves et al., 2005).

Korunan alanların genişletilmesi ve güçlendirilmesi için uluslararası çabalar sürmektedir. 1994'den bu yana çeşitli aralıklarla toplanan Tarafların Konferansları tarafından 2022 yılında kabul edilen Kunming Montreal Küresel Biyolojik Çeşitlilik Çerçevesi ise, biyolojik çeşitliliğin korunması ve geri kazanılmasına yönelik acil ve dönüştürücü eylemler çağrısında bulunarak, biyolojik çeşitlilik kaybının durdurulmasını ve tersine çevrilmesini hedeflemektedir. Çerçeve, 2030 yılına kadar biyoçeşitlilik kaybını durdurmayı ve 2050'ye kadar doğayla uyum içinde yaşama vizyonunu gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Biyoçeşitliliği korumanın geleceği, daha stratejik ve veri odaklı yaklaşımların entegrasyonunda yatmaktadır. Yapay zeka gibi yeni teknolojiler, koruma çabalarını optimize etmek için keşfedilmektedir. Yapay zeka tabanlı araçlar, özellikle *Koruma Alanı Önceliklendirme Yoluyla Yapay Zeka* gibi sistemler, korunan alanların önceliklendirilmesi ve yönetiminde öne çıkmaktadır (Silvestro et al., 2022). Bu araçlar, tür çeşitliliği, insan baskısı ve iklim değişikliği gibi faktörleri dikkate alarak daha dinamik ve uyarlanabilir koruma planlamasına olanak tanımaktadır. Korunan alanlar biyoçeşitliliğin korunmasında vazgeçilmezdir, ancak etkinlikleri, ekosistemlerin yeterince temsil edilmesi, türler hakkında yeterli veri toplanması ve bölge halkının sosyoekonomik ihtiyaçlarının karşılanması gibi zorlukların üstesinden gelmesine bağlıdır. Küresel biyoçeşitlilik, benzeri görülmemiş tehditlerle karşı karşıya kalmaya devam ederken, bu alanlar koruma çabalarının merkezi olmaya devam edecektir, ancak modern dünyanın karmaşık taleplerine uyum sağlamalıdır.

Jeolojik çeşitlilik

Jeolojik çeşitlilik ya da jeoçeşitlilik, belirli bir peyzajda bulunan jeolojik, jeomorfolojik, toprak bilimsel ve hidrografik özelliklerin doğal çeşitliliğini ifade etmektedir. Bu çeşitlilik haliyle; kayalar, mineraller, yer şekilleri, topraklar ve yüzey altı su sistemleri gibi bileşenleri içermektedir. Jeoçeşitlilik, ekosistemlerin işleyişi için önemlidir ve biyolojik çeşitliliğin altyapısını oluşturur (Nieto, 2023). Jeoçeşitlilik kavramı, son yıllarda önem kazanmıştır ve dünyanın abiyotik bileşenlerinin değerlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Biyoçeşitlilik gibi jeoçeşitlilik de ekosistem servisleri sağlayarak ekolojik, ekonomik, kültürel ve estetik faydalar sunar (Yun et al., 2021). Jeoçeşitliliğin önemi, koruma stratejilerinin bir parçası olarak kabul edilmesiyle daha geniş bir şekilde değerlendirilmeye başlanmıştır.

Geleneksel koruma çabaları genellikle biyoçeşitliliğe odaklanmaktadır, jeoçeşitliliğin ekosistemleri şekillendiren ve sürdüren başat rolü göz ardı edilmektedir (Fernandez et al., 2020). Ancak, ekosistem servislerine dair anlayış geliştikçe, her ikisinin de korunması gerektiği anlaşılmaktadır (Crofts vd, 2015). Jeoçeşitlilik; habitat oluşumunu,

su akışını düzenlemeyi, toprak verimliliğini ve hatta iklim düzenlemesini dolaylı olarak etkilemektedir. Binaenaleyh, jeoçeşitliliğin korunması, peyzajların çevresel değişimlere karşı dayanıklı olmasını sağlamaktadır (Gray, 2005). Yüksek jeoçeşitliliğe sahip bölgeler, genellikle biyolojik çeşitliliğin de yüksek olduğu yerlerdir; çünkü farklı yer şekilleri ve topraklar, türlerin gelişebileceği özgün habitatlar sağlamaktadır.

Jeoçeşitliliğin ekolojik işlevlerine ek olarak, kültürel, estetik ve bilimsel değeri de bulunmaktadır. Eğitim ve araştırma imkanları sunarak birçok bölgede sürdürülebilir ekonomik faaliyet olarak tanınan jeoturizme katkıda bulunmaktadır (Melelli, 2014). Jeoçeşitliliğin korunması, jeolojik süreçlerin ve bunların ekosistemlerle etkileşimlerinin incelenmesine olanak tanıyarak geçmiş ve mevcut çevresel koşullar hakkında bilgi sağlamaktadır. Jeoçeşitliliğin değerlendirilmesi hem niteliksel hem de niceliksel yaklaşımlarla yapılmaktadır. Niteliksel değerlendirmeler, jeolojik unsurların doğrudan tanımlanmasına dayanırken; niceliksel değerlendirmeler, bir bölgedeki abiyotik özelliklerin çeşitliliğini ve dağılımını ölçmek için sayısal veriler kullanır (Soms, 2017). Bu veriler, coğrafi bilgi sistemleri ile haritalandırılarak jeoçeşitlilik sıcak noktalarının belirlenmesine yardımcı olur.

Jeoçeşitlilik sıcak noktaları, yüksek jeolojik çeşitlilik gösteren alanları ifade etmektedir. Bu alanların merkezleri korunan alan ilan edilerek, düşük jeoçeşitliliğe sahip çevre bölgelerin bu çekirdek alanları çevrelemesi sağlanmalıdır. Bu strateji, hem ekolojik hem de jeolojik değeri yüksek olan alanların korunmasını önceliklendirirken, çevredeki bölgelerde sürdürülebilir kullanımın devam etmesini sağlar (Fernández et al., 2020). Jeoçeşitliliğin korunan alanların planlanmasına ve yönetimine entegrasyonu, bazı durumlarda spesifik jeolojik koruma usullerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bunlar, kaya formasyonları veya fosil yatakları gibi bireysel jeositlerin korunmasının yanı sıra, geniş jeosistemlerin korunmasını da ele almaktadır (Soms, 2017). Jeoçeşitliliğin korumada kullanılmasının zorluklardan biri de, değerlendirilmesi için standartlaştırılmış metodolojilerin eksikliğidir. Biyoçeşitlilik gibi iyi geliştirilmiş değerlendirme araçları olmasına rağmen, jeoçeşitlilik hâlâ gelişmekte olan bir alandır. Ayrıca, birçok koruma politikası ve yasal çerçeve hala biyoçeşitliliğe odaklanmakta ve jeoçeşitlilik daha az dikkat çekmektedir. Gelecekteki koruma çabalarında, jeoçeşitliliğin peyzaj ölçeğinde yönetim yaklaşımlarına entegrasyonu önem arz etmektedir. Koruma alanlarının belirlenmesinde jeoçeşitlilik verileri de kullanılmalıdır ve o bölgenin özgün jeolojik özelliklerine uygun sürdürülebilir turizm faaliyetleri teşvik edilmelidir.

2.1.7.2. Doğal miras korumaya getirilen eleştiriler

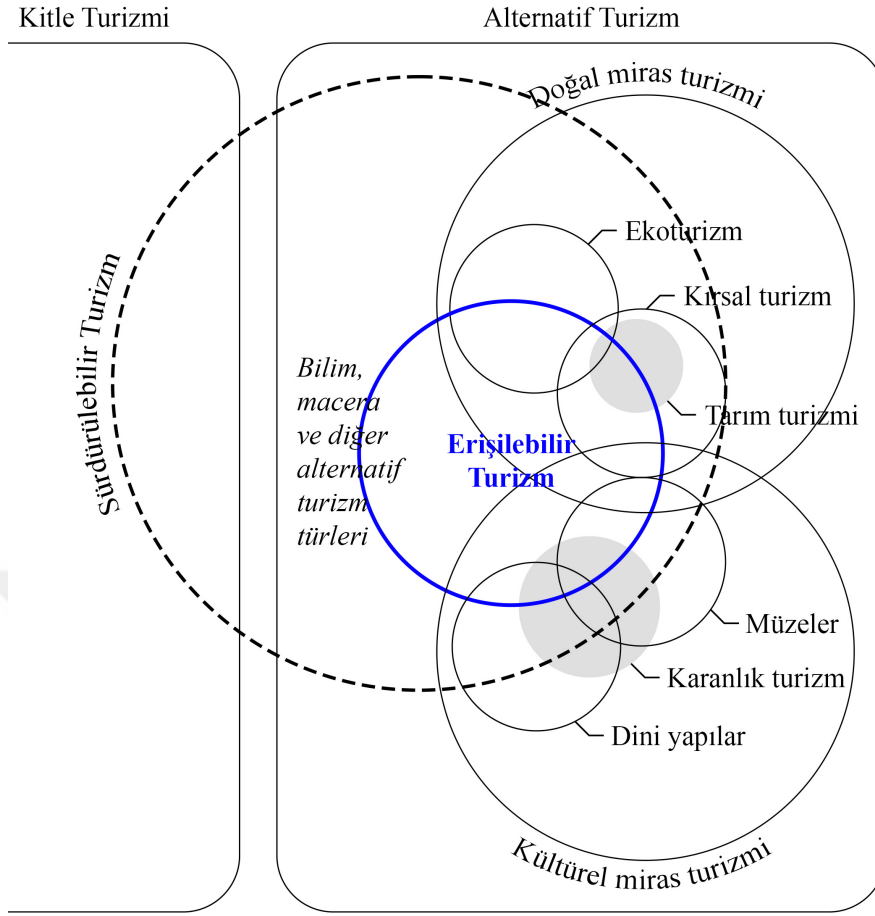
Doğanın nasıl korunduğuna, neden ve kim için korunduğuna ilişkin sorular, doğal mirasa ilişkin eleştirilerin temel ilgi alanlarıdır. Doğal miras alanlarının korunması, çoğunlukla insan müdahalelerini gerektiren aktif yönetim süreçlerine dayanır. Vahşi doğa kavramı sıklıkla doğanın kendi haline bırakılmasını önerse de, birçok ekosistem insan etkisi altında gelişmiştir ve bu etkiler devam ettirilmezse doğal yaşam çeşitliliği tehlikeye girebilir. Doğal alanları eski haline döndürme çabaları her zaman başarılı olamamakta, daha önce o bölgede olmayan habitatların yaratılmasına yol açabilmektedir. Doğal miras koruma çalışmaları genellikle doğanın insan müdahalesinden arınmış, otantik bir halini koruma çabası olarak görülür. Bu nedenle,

doğa koruma bazı gruplar için baskıcı bir yönetim biçimine dönüşebilmektedir. Ayrıca, doğal miras alanlarının korunması, sadece ekolojik nedenlerle değil, aynı zamanda turizm ve ulusal kimlik oluşturma amacıyla da desteklenmektedir. Bu ekonomik motivasyonlar, korumanın yalnızca bilimsel değil, turistik amaçlarla da yönlendirildiği eleştirisine yol açmaktadır (Harrison ve O'Donnell, 2010). Bu eleştiriler, doğal mirasın korunmasının pratik zorluklarını ortaya koymaktadır ve korumanın akılcılaştırılmasını savunmaktadır.

2.1.7.3. Doğal miras turizmi

Doğal miras turizmi ya da *natural heritage tourism*, ekoturizm, kırsal turizm ve tarım turizmi gibi doğal miras alanlarındaki turizm faaliyetlerini kapsayan bir çatı kavramdır. Bu turizm türü, doğal alanların, ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını ve bu kaynakların turizm yoluyla değerlendirilmesini içermektedir. Doğal miras turizmi, doğa parklarında yürüyüş, biyolojik çeşitlilik izleme ve çevresel eğitim gibi etkinlikleri kapsamaktadır (Adie et al., 2023). Doğal miras turizminin, ekoturizm ve kırsal turizm gibi alt başlıkları, erişilebilir turizm ile bazı alanlarda ortaklaşarak sürdürülebilir turizm yaklaşımları altında ele alınmaktadır.

Turizm başlığı altında ifade edilen sektörler çok çeşitlidir. Turizmin pek çok iktisadi alan ile bağlantılı olması, farklı turizm türlerindeki paydaşlar arasında kavramsal uzlaşmayı güçlendirmektedir. Bu kavramlara ilişkin genel çerçeve ele alınırken kavramların farklı örneklerde birbirleri ile örtüştüğü göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda erişilebilir turizm çevresinde gelişen kavramsal çerçeve Şekil 2.1'de gösterilmektedir.

Şekil 2.1. Erişilebilir turizme ilişkin kavramsal çerçeve (Özgün)

Ekoturizm

Ekoturizm, doğaya dayalı bir turizm türü olarak çevre korumayı teşvik ederken bölge halkının refahını artırmayı hedefleyen bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Bu tür turizm, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak, biyolojik çeşitliliği korumak ve ziyaretçilere doğa ile ilgili eğitim sağlamak amacıyla geliştirilmiştir (Xu et al., 2023; Donohoe ve Needham, 2006).

Ekoturizm, genellikle doğal alanlarda gerçekleştirilerek vahşi yaşam gözlemi, yürüyüş veya yerel ekosistemlerle ilgili eğitim programlarını içermektedir (Wearing ve Neil, 2009). Ekoturizmin, ekosisteme zarar vermeden ekonomik ve sosyal faydalar sağlaması esastır. Bölge halkının turizmden gelir elde etmesi ve yerel kültürün korunması da bu sürdürülebilirliğin bir parçasıdır (Wall, 1997; Khanra et al., 2021). Ziyaretçilerin çevresel farkındalıklarını artırmak için eğitim programları ekoturizmin temel bileşenlerinden biridir. Bu eğitimler genellikle rehberli turları, sergileri ve çevreyle ilgili atölye çalışmalarını içermektedir (Stronza et al., 2019).

Ekoturizm, sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunma potansiyeli nedeniyle önemlidir. Doğal alanların korunmasını teşvik etmektedir ve biyolojik çeşitliliğin

sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır (Wall, 1997; Donohoe ve Needham, 2006). Bölge halkına, sürdürülebilir bir gelir kaynağı sağlamaktadır (Stronza et al., 2019; Khanra et al., 2021).

Ekoturizmin çeşitli faydaları olmasına rağmen, eleştiriler ve zorluklarla da karşılaşmaktadır. İyi planlanmamış ekoturizm faaliyetleri, bölge halkının geçim kaynaklarına zarar verebilir ve sosyal gerilimlere yol açabilir (Khanra et al., 2021; Donohoe ve Needham, 2006). Bazı durumlarda ticari kazançlar, koruma hedeflerinin önüne geçerek ekoturizmin temelinden uzaklaştırmaktadır (Wearing ve Neil, 2009; Fennell et al., 2020).

2.1.8. Kültürel miras

Kültürel miras ya da *cultural heritage*, bir toplumun geçmişten gelen hem somut hem de soyut unsurlarını kapsayan çok yönlü bir kavramdır. Anıtlar, tarihi yapılar, arkeolojik eserler, peyzajlar gibi somut varlıkları ve gelenekler, diller gibi soyut varlıkları içermektedir. Bu kültürel miras varlıkları, toplumsal hafızayı, topluluğa aidiyeti ve kimlik duygusunu oluşturduğu için korunmaktadır. UNESCO'nun kültürel mirasın korunmasına yönelik ilk sözleşmesi, 14 Mayıs 1954'te kabul edilen ve silahlı çatışma halinde kültür varlıklarının korunmasını amaçlayan Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesidir. Bu sözleşmede kültürel miras; insanoğlunun maddi kültürüne ait olan ve sanatsal, tarihi, bilimsel ya da kültürel değer taşıyan; taşınır ve taşınmaz eserler ile dini, sanatsal ve bilimsel öneme sahip yapılar, arkeolojik alanlar, sanat koleksiyonları, mimari eserler, kitaplar, el yazmaları, nadir kitaplar ve belgeler gibi objeler ve yerler; olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 1954). Kültürel mirasın tanımı, 17 Ekim 2003 tarihinde Paris'te yayımlanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin etkisiyle hem somut hem de soyut mirasları kapsayacak şekilde genişlemiştir (UNESCO, 2022).

İklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik çabalar son yıllarda hız kazanmaktadır. UNESCO ve ICOMOS gibi uluslararası kuruluşlar, kültürel mirasın iklim uyum stratejilerine entegre edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Sesana et al., 2021). Koruma çabaları, miras varlıklarının yalnızca kültürel değerleri için değil, aynı zamanda dayanıklı topluluklar inşa etmedeki rolleri nedeniyle gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir turizm yaklaşımları, kültürel ve doğal kaynakların sorumlu bir şekilde yönetilmesini sağlamaları sebebiyle, miras alanlarının uzun vadeli korunmasında önem arz etmektedir (Bowitz ve Ibenholt, 2009). Kültürel miras turizmi, ekonomik kalkınma için fırsatlar sunmaktadır, ancak aşırı kullanım ve kaynakların zarar görmesi risklerini önlemek için dikkatle yönetilmelidir (Timothy ve Nyaupane, 2009). Çoğu durumda, kültürel miras turizmi, ekonomik faydalar sağlarken, aynı zamanda kültürel uygulamaların aşınmasına ve tarihi alanların bozulmasına yol açmaktadır. Turizm gelişimini miras korumayla dengeleyen politikalar, kültürel varlıkların ticarileşmesini önlemektedir (Pijet-Migón ve Migón, 2022). Son olarak coğrafi bilgi sistemleri gibi teknolojik çözümlerin miras yönetimi uygulamalarına entegrasyonu, yeni fırsatlar sunarak kültürel mirası modern zorluklar karşısında daha erişilebilir ve dayanıklı hale getirmektedir (Huang, 2024).

2.1.8.1. Avrupa'da kültürel miras koruma

Avrupa'da kültürel miras kavramının gelişimi, politik ve toplumsal süreçlerle şekillenmiştir. Bu kavramın tarihsel bağlamı, Avrupa Birliği (AB) politikaları ve Avrupa'nın kendi kimliğini inşa etme çabaları ile bağlantılıdır (Lähdesmäki et al., 2020). AB'nin ortak kültürel miras söylemi, topluluğun erken dönemlerine kadar uzanır, ancak bu söylem 1992 Maastricht Antlaşması ile kurumsal bir güç kazanmıştır. Maastricht Antlaşması, AB'nin üye devletlerin bölgesel çeşitliliklerini koruyarak ortak kültürel mirasını öne çıkarmasını sağlamıştır (European Union, 2002). 2010 yılından itibaren Belçika'nın, birliğin gündemine taşınması ile miras koruma konusunda daha fazla politika geliştirilmiştir. Europa Nostra, Avrupa Konseyi, ICOMOS ve UNESCO gibi kuruluşlar, Avrupa Kültürel Miras Yılı (2018) gibi dönemlerde AB Komisyonu ile iş birliği yaparak kültürel mirasın korunmasını teşvik etmişlerdir (European Commission, 2017). Avrupa Kültürel Miras Yılı, Avrupa'daki kültürel mirasın korunması, kutlanması ve görünürlüğünün artırılması amacıyla Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Konseyi tarafından 2018 yılında ilan edilmiştir. Bu girişim kapsamında dört ana hedef belirlenmiştir (Çizelge 2.3):

Çizelge 2.3. 2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı Hedefleri

Hedefler	Açıklama
Katılım	Mirasın korunması ve herkes için erişilebilir hale getirilmesi
Sürdürülebilirlik	Endüstriyel, dini, askeri alanların ve peyzajların dönüştürülmesi
Koruma	Kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması
Yenilik	Yeni teknolojiler ve yaratıcı çözümlerle miras korumanın desteklenmesi

Avrupa Kültürel Miras Yılı kapsamındaki etkinlikler, Avrupa genelinde kültürel mirasın korunması, turizmin teşviki ve yerel ekonomilerin canlandırılması için gerçekleştirilen projeleri içermektedir. Avrupa Kültürel Miras Yılı, kültürel mirası koruma ve ekonomik canlanma gibi hedefleri teşvik ederken, Europa Nostra bu hedeflere ulaşan projeleri ödüllendirir ve tanıtır. Europa Nostra, Avrupa genelinde kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi konusunda 1978'den beri miras projelerine ödüller vermektedir. Ödüller, 2002'den itibaren Avrupa Komisyonu ile iş birliği ile Avrupa Kültürel Miras Ödülleri adı altında dört ana kategoride değerlendirilmektedir (Europa Nostra, 2014) (Çizelge 2.4):

Çizelge 2.4. Avrupa Kültürel Miras Ödülleri Kategorileri

Kategoriler	Açıklama
Koruma	Kültürel mirasın korunmasında üstün başarılar için.
Araştırma	Kültürel miras alanında yenilikçi araştırma projeleri için.
Özverili hizmet	Kültürel mirasın korunmasına uzun süreli bağlılık gösteren bireyler veya kuruluşlar için.
Eğitim ve farkındalık artırma	Halkı kültürel mirasa yönelik eğitime ve bu alanda kamuoyunu bilgilendirme çabaları için.

Europa Nostra, her yıl bu kategorilerde birden fazla kazananı seçmektedir. Bu seçki Avrupa genelindeki başarılı miras girişimlerinden oluşan bir veri tabanı sağlamaktadır. Buna ek olarak, arkeolojik miras alanındaki uygulamaları teşvik etmek amacıyla Avrupa Arkeologlar Birliği (EAA), benzer şekilde ödüller vermektedir. Avrupa Arkeologlar Birliği (EAA) Miras Ödülü, 1999'dan beri her yıl Avrupa arkeolojik mirasının korunması ve sunulmasına katkıda bulunan bireylere ve kurumlara verilmektedir (van den Dries et al., 2022).

2.1.8.2. Kültürel miras koruma ile ilgili çok taraflı anlaşmalar

Kültürel miras korumaya yönelik ilk olarak 1954 yılında, yukarıda da bahsedilen Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, silahlı çatışma halinde kültür varlıklarının korunmasını için oluşturulmuştur (UNESCO, 1954). Daha sonra Avrupa Mimarî Miras Yılı'nın bir parçası olarak düzenlenen Avrupa Mimarî Miras Kongresi sırasında oluşturulan 1975 Amsterdam Deklarasyonu tarihi kentlerin korunmasını ve bu yapıların çağdaş işlevlerle yaşatılmasını savunmaktadır (The Declaration of Amsterdam, 1975). UNESCO'nun Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolüne İlişkin Tavsiye Kararında, tarihi kentlerde yeni yapıların mevcut dokuyla uyumlu olması ve özgün karakterlerinin korunması gerekliliği ortaya konulmaktadır (United Nations, 1977). 1987 yılındaki Washington Tüzüğü ise, tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunmasına yönelik stratejiler sunar ve yeni teknolojik gelişmelerin tarihi alanlara uyarlanmasıyla uygulamaların titizlikle yapılmasını önermektedir (ICOMOS, 1987). 2008 yılındaki Quebec Deklarasyonu ise, tarihi yapıların ruhunun korunmasına dair ilkeleri belirlemektedir. 2011 yılında Valletta İlkeleri, tarihi kentsel alanlarda yeni yapılanmaların nüfus artışı ve çalışma koşullarıyla nasıl uyumlu olabileceğini sorgulamaktadır (ICOMOS, 2011). Son olarak, 2017 Ahşap Mimari Mirasın Korunması İlkeleri ya da *Principles for the Conservation of Wooden Built Heritage*, ahşap yapıların korunmasına dair spesifik öneriler içermektedir (ICOMOS, 2017b).

2.1.8.3. Kültürel miras turizmi

Kültürel miras turizmi ya da *cultural heritage tourism*; yapılı çevreler, kentsel alanlar, anıtlar ve tarihi olayların meydana geldiği alanlar gibi önemli yerlere yapılan ziyaretleri içermektedir. Bahsi geçen miras kaynaklarının çokluğu, kültürel miras turizmini, turizm endüstrisinin ön sıralarına taşımaktadır (Timothy ve Boyd, 2006). Kültür turizmi tüm uluslararası turizmin %40'ını kapsamaktadır (Richards, 2018). Miras ve turizmin iç içe geçmesi, ekonomik büyümeye, kültürel tüketime ve yerel kimlik inşasına ek olarak çeşitli amaçlara hizmet etmektedir (Arumugam et al., 2023; Bitušíková, 2021). UNESCO Dünya Mirası Alanları ya da diğer yerel açıdan önemli mekânlar olan kültürel miras alanları, turistler için otantik deneyimler sunarak, turistlerin ziyaret ettikleri yerlerin kültürel ve tarihi anlatısı ile bağlantı kurmasını sağlamaktadır.

Kültürel miras turizminin önemli bir bölümü, sürdürülebilir turizm türleri arasında yer almaktadır. Kültürel miras turizmine sürdürülebilirliğin entegrasyonu, planlama ve yönetimden günlük operasyonlara kadar uzanmaktadır (Joshi, 2012). Ziyaretçi akışının doğru yönetimi için nesnelerin interneti gibi teknolojiler kullanılarak izlenmesi, çevresel bozulmayı en aza indirirken kültürel varlıkların bütünlüğünün korunmasına da yardımcı olmaktadır. Sürdürülebilirlikte bir diğer konu ise dijital araçların koruma ve tanıtım için kullanılmasıdır. 3D tarama, sanal gerçeklik ve coğrafi bilgi sistemleri gibi dijital araçlar, miras alanlarını belgelemek, yeniden inşa etmek ve tanıtmak için kullanılmaktadır. Bu yöntemler, turizm baskısını azaltırken, erişilebilirliği artırarak geniş bir turist kitlesine hitap etmektedir (Cai et al., 2021). Bu araçlar kültürel miras alanlarının korunmasını sağlamanın yanında, daha seçkin bir ziyaretçi kitlesine hitap ederek kültürel miras turizminin değerini artırmaktadır. Dijital araçların yanı sıra kültürel miras turizmi, küreselleşmenin diğer olumlu ve olumsuz etkileriyle de karşı karşıyadır. Küreselleşme bir yandan, kültürel mirasın sınır ötesinde paylaşılmasını kolaylaştırarak kültürel çeşitliliğe yönelik sınır aşan etkileşim sağlamaktadır. Öte yandan, kültürel homojenleşme ve ticarileşme risklerini de beraberinde getirmektedir. Özgün kültürel uygulamaların uluslararası turizm pazarına uyum sağlamak amacıyla fazla ticarileşmesine yol açmaktadır. Bu riskleri dengelemek için kültürel miras turizminin, yerel kimliğin korunmasına dayalı olması gerekmektedir ki, bu kültürel uygulamaların anlamlı kalmasını sağlamaktadır. Ayrıca, iklim değişikliğinin miras alanları üzerindeki artan etkisi, hem doğal hem de kültürel varlıkların uzun vadeli korunmasını sağlamak için yenilikçi çözümler gerektiren önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Hall, 2016).

Kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınma stratejilerine entegre edilmesi, turizmi canlandırdığı ve ekonomiye katkı sağladığı için giderek daha önemli hale gelmektedir. Miras varlıklarının korunması, toplumların geçmişleriyle bağlantılarını korumasını sağlamaktadır. Kültürel mirasa yapılan yatırımlar, özellikle turizme dayanan bölgelerde önemli ekonomik faydalar sağlamaktadır (Bowitz ve Ibenholt, 2009). Kültürel miras, turist çekerek, istihdam yaratarak ve kültürel turizm yoluyla gelir sağlayarak yerel ekonomilere katkıda bulunur. Kültürel miras turizmi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tarihi alanların korunmasıyla uluslararası ziyaretçileri çeken önemli bir sektördür. Güncel araştırmalarda, kültürel mirasın yalnızca hayatta tutulması değil, aynı

zamanda çağdaş turizm ortamının gelişmesi sağlanarak, eskiyi yeniyle birleştirmeyi amaçlayan kültürel mirasa dayalı uygulamalar öne çıkmaktadır (Wang et al., 2024). Miras alanlarına gelen ziyaretçiler daha eğitilidir ve ortalamanın üzerinde gelire sahiptir (Poria et al., 2006). Bu nedenle turizmin verimliliğini arttırmak için; miras alanlarında, alan ile turist arasındaki etkileşime odaklanmak önemlidir ve turizm pazarı farklı bölümlere ayrılarak ele alınmalıdır.

Kültürel miras turizminin ekonomik potansiyeli büyüktür; istihdam yaratarak bölgesel kalkınmayı desteklemektedir. Kültürel miras turizmi, koruma ve restorasyon faaliyetlerine yatırılacak gelir kaynakları oluşturmaktadır (Luekveerawattana, 2024; Bitušiková, 2021). Muhtelif bölgelerde, kültürel miras turizmi, endüstriyel küçülme ya da kentsel daralmayla karşı karşıya kalan toplulukları canlandırmada etkili olmuştur. Örneğin, eski demir yolu ve madencilik bölgeleri gibi endüstriyel miras alanları, turistik cazibe merkezlerine dönüştürülmüş ve daha önce ekonomik olarak küçülen bölgelerde büyüme sağlanmıştır (Bhati et al., 2014). Miras turizminin gelişimine katkıda bulunan başlıca unsurlar arasında, turistik yerin kültürel özelliklerini yansıtan markalaşma ve pazarlama çalışmaları yer alır (Arumugam et al., 2023). Ayrıca, akıllı turizm teknolojileri, miras alanlarının erişilebilirliğini ve etkileşimini büyük ölçüde artırmış, ziyaretçilerin tarihi daha kapsayıcı ve kişiselleştirilmiş yollarla deneyimlemelerine olanak sağlamıştır (Balakrishnan et al., 2023). Bu teknolojik entegrasyon, yalnızca turist deneyimlerini iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda miras alanlarının korunmasına ve sürdürülebilir şekilde yönetilmesine katkı sağlar (Cai et al., 2021).

Kültürel miras turizminin faydaları sadece ekonomik kazanç ile sınırlı değildir. Kültürel miras turizmi, turistler ile yerel topluluklar arasında karşılıklı anlayış ve diyalogu sağlaması sebebiyle diplomatik olarak kullanışlı bir araçtır (Yan et al., 2024). Kültürel miras turizmi, yerel geleneklerle daha derin bir bağ kurarak, kültürel çeşitliliğe daha fazla değer verilmesini sağlamaktadır. Örneğin, festivaller gibi soyut miras deneyimleri, turistlerin bir mekanı kültürel yaşama aktif olarak katmak için fırsatlar oluşturmaktadır. Bu durum, alanın kültürel sürdürülebilirliğini artırmaktadır ve yerel geleneklerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır.

2.1.8.5. Kültürel miras yönetimi

Kültürel miras yönetimi; koruma, turizm, bölge halkının katılımı, sürdürülebilir kalkınma ve yasal düzenlemeler gibi bileşenlerin dengeli yönetilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Bu unsurların bir arada ele alınması, kültürel ve ekolojik özelliklerin korunması için kültürel mirasın gelişimini kontrol altına almayı sağlamaktadır (Mzembe et al., 2023; Ayvaz ve Halaç, 2022). Kültürel miras yönetimi, hem miras alanlarının korunmasını hem de turizmin geliştirilmesini destekleyen bir yasal çerçeve oluşturmaktadır. UNESCO Dünya Mirası yönergeleri ve ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan uluslararası bildiriler ve belgeler, kültürel varlıkların korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda rehberlik yapmaktadır (Nared ve Razpotnik Visković, 2014). Bu bağlamda ulusal politikaların, yalnızca kültürel miras alanlarının korunması değil, aynı zamanda bu alanların uzun vadede sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesine odaklanması gerekmektedir (Deniz, 2022).

Kültürel miras yönetiminde turizm ve koruma arasındaki ilişki özellikle önemlidir, çünkü miras turizmi önemli ekonomik büyüme sağlayabilir ancak bu büyüme, kültürel varlıkların bozulmaması için dikkatle yönetilmelidir. Sürdürülebilir kültürel miras turizmi, yalnızca gelir elde etmekle kalmaz, aynı zamanda kültürel alanların ve geleneklerin özgünlüğünü ve bütünlüğünü korumaktadır. Yönetim planları, miras varlıklarını korurken turist deneyimlerini geliştiren sürdürülebilir turizm stratejilerini içermelidir. Turistlerin harcama alışkanlıklarını anlamak ve duygusal uyarıları artırmak, kültürel mirasın saygınlığını arttırarak unutulmaz deneyimler sağlamaktadır (Çela et al., 2009). Turistlerin özgünlük, nostalji ve kutsallık temaları aracılığıyla duygusal olarak bağlanması, onların genel deneyimlerini ve kültürel mirasla olan bağlarını güçlendirmektedir ki, bu durum uzun vadede koruma çabalarını desteklemektedir (Rasoolimanesh ve Lu, 2024).

Avrupa Konseyinin 2005 yılındaki Kültürel Mirasın Toplum için Değeri Sözleşmesine ya da Faro Sözleşmesine göre, kültürel miras yönetiminde katılımcı demokrasi ile yerel toplulukların yönetime dahil edilmesi gerekmektedir (Council of Europe, 2005). Bu yaklaşım, kültürel miras yönetimi sürecinin yetkililer ile vatandaşlar arasında paylaşılan bir sorumluluk olarak görülmesi gerektiği yönündeki sürdürülebilirlik hedefleri ile uyumludur (Colomer, 2024). Benzer şekilde, Nared ve Razpotnik Visković (2014), Güneydoğu Avrupa'da katılımcı planlamanın önemine dikkat çekerek kültürel değerlerin bölgesel kalkınma girişimlerine entegre edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Korumaya yönelik çabalar ve düzenlemeler birçok güçlükle karşı karşıyadır. Bunlardan en önemlileri arasında tarihi kaynaklara yönelik insan etkisi gelmektedir. Aşınma ve yıpranma çoğu yerde, özellikle de yüksek sezonda her gün çok sayıda turist ziyaret ettiği yerlerde büyük bir sorundur. Bununla beraber yoksulluk sınırının altında yaşayan kitleler, miras koruma ile daha az ilgilenmektedir. Vandalizm, çöp ve kirlilik diğer önemli sorunlardır. Denetimsiz göç, diğer pek çok alanda olduğu gibi kültürel miras yönetimi alanında da tehlike arz etmektedir. Sosyal nedenlerle mevcut kentlere entegre olmayan göçmenler ekonomik nedenlerle koruma dolayısıyla kullanılmayan alanları istila etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde belirli nedenlerle terk edilmiş antik kent merkezleri, göç alarak çöküntü mahalleler haline gelmektedir. Başta zengin kültürel mirasa sahip kentsel alanların karşısındaki güçlükler arasında iklim değişikliği, doğal afetler ve kentleşme yer almaktadır. Bu zorluklarla başa çıkmak için kültürel miras yönetimi, risk değerlendirmesini içermelidir (Akça, 2017). Kültürel miras yönetimiyle ilgili en büyük güçlüklerden biri de, tüm insanların özellikle engellilerin erişimini sağlamaktır. Erişilebilir turizm, miras alanlarının fiziksel ve zihinsel engelliler de dahil olmak üzere geniş bir kitleye erişilebilir kılınmasıdır. Fiziksel engeller, bireylerin bu alanların sunduğu kültürel ve tarihsel anlatıları deneyimlemesini zorlaştırmaktadır.

Bu zorlukları aşmak için kullanılan coğrafi bilgi sistemleri, miras alanlarının doğru haritalanması ve analiz edilmesi ile kültürel mirasların yönetimini ve korunmasını sağlamaktadır. Ayrıca, kültürel miras alanlarına yönelik iklim değişikliği, kentleşme ve doğal afetler gibi tehditlerin değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Özellikle riskli bölgelerde bulunan kültürel miras alanları, iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle tehlike

altındadır (Orr et al., 2021). Deniz seviyesinin yükselmesi, aşırı hava olayları ve değişen çevresel koşullar, hem somut hem de soyut miras varlıklarına tehditler oluşturmaktadır. Sesana ve diğerlerinin (2021) belirttiği gibi, iklim değişikliği miras malzemelerinin doğal bozulma süreçlerini hızlandırmakta, yapıların, anıtların ve arkeolojik alanların zarar görmesine neden olmaktadır. Ayrıca kültürel miras yönetimi için Di Matteo ve diğerleri (2021) tarafından önerilen karar destek sistemi, kültürel miras yönetiminde teknolojinin rolünü öne çıkararak talep yönetimi, fiyatlandırma ve hizmet yönetimi gibi alanlarda karar alma süreçlerinin iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Karar destek sistemi, kaynakları optimize ederek ziyaretçi yönetimini iyileştirmeyi ve miras alanlarının ekonomik sürdürülebilirliğini artırmayı amaçlamaktadır.

Kültürel miras yönetimiyle ilgili bir diğer kavram da algılanan özgünlüktür. Algılanan özgünlük, ziyaretçi deneyimini etkileyen önemli bir faktördür. Özgünlük algısının artması için kültürel miras alanının yaşanmış olmasına ihtiyaç yoktur. İnsan tarafından anlatılan masallar, romanlar, diziler ve filmler gibi unsurlar da mekansal özgünlüğü etkilemektedir. Özgünlük, yalnızca alan ile ilgili değil ziyaretçinin sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak da değişmektedir. Göreceli özgünlük, kişiden kişiye değişen öznel bir kavramdır ve alanın sunum biçimine göre değişiklik gösterir. Çoğu zaman geçmiş idealize edilmiş bir biçimde sunulur, miras alanı sunumunun kendisi de bir anlatıdır. Açık hava müzelerinde topluluklar, temel hayatta kalma kaygısı çok az olan mutlu topluluklar olarak tasvir edilmektedir (Olinsson, 2023). Biliyoruz ki 3. yüzyıldaki bir konut, led aydınlatmalarla veya spot ışıklarla aydınlatılmamaktaydı. Kültürel miras alanlarında bu durumla barışık olunmalı ve geçmişi birebir taklit çabalarına girilmemelidir.

Kültürel miras yönetimi karmaşık ve politik bir konudur. Belirli olaylarla ilgili toplumsal belleği desteklemek için tarihi alanlarda miraslaştırma yapılmaktadır. Hiroşima ve Çanakkale kentlerindeki yaygın turizm anlayışı bu miraslaştırmının başlıca örnekleridir. Savaş alanları, mezarlıklar ve anıtlar kültürel mirasın bu nevi kullanımına yönelik örneklerdir. Miras alanlarının siyasi statüsü, 2004 yılında Bağdat'taki Irak Ulusal Kütüphanesi ve Arşivlerinin yağmalanması ve yakılması olayında da görüldüğü gibi, onların erişilebilirliğini ve korunmasını derinden etkilemektedir (Garcia, 2007). Bazı durumlarda ise kültürel mirası tamamen silmek için kasıtlı çabalar sarf edilir. Diğer kültürlerin bölgede sahip olabileceği hak iddiaları nedeniyle, kültürel miras sistematik olarak ortadan kaldırılabilir. Balkanlardaki Osmanlı ve Sovyet mirasının ortadan kaldırılmasına yönelik çabalar, korumanın politik doğasına işaret etmektedir. Ağustos 1992'de iki gün içinde Bosna Hersek ulusal ve üniversite kütüphaneleri, kültürel miras materyallerinin yüzde 90'ından fazlasını kaybetmiştir. Bombardıman ve kundaklama sonucunda 1,5 milyondan fazla kitap yok olmuştur. 150.000'den fazla nadir kitap ve *incunabula* yok edilmiş, Bosna tarihinin beş yüzyılını kapsayan 7.000'den fazla Osmanlı belgesi imha edilmiştir (Zgonjanin, 2005).

2.2. Erişilebilirlik ve Evrensel Tasarım

Bu bölümde, ilk olarak erişilebilirlik ile ilgili kavramsal çerçeve ve yasal düzenlemeler ele alınmaktadır. Daha sonra erişilebilir turizmin sürdürülebilirlik, yaşlı turizmi ve koruma ile ilişkisi açıklanmaktadır. Erişilebilir turizm kapsamında fiziksel,

görsel, işitsel ve zihinsel engellilerin deneyimlerine değinilmektedir. Son olarak evrensel tasarım ilkelerinin erişilebilir turizme olan katkıları da detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

2.2.1. Erişilebilirlik kavramı

Erişilebilirlik ya da *accessibility*, erişilebilir turizm bağlamında bu araştırmada, bir ortamın farklı yetenek sınıflarındaki mümkün olan en fazla sayıda insan tarafından erişilebilir olma seviyesi olarak tanımlanmaktadır. Engelliler Hakkında Kanun (2005) ise erişilebilirliği; binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olması; olarak tanımlamaktadır. Kavram, engellilerin kullanımına olanak tanıyan çevrelerin uygunluğunu ifade etmektedir. Erişilebilirlik hem kişisel hem de çevresel bileşenleri içerir ve erişimi kolaylaştırır (Iwarsson ve Ståhl, 2003). Bu konudaki bir diğer kavram olan kullanılabilirlik ya da *usability*, belirli bir kullanıcının belirli bir ortamda belirli bir hedefe ulaşmada ne kadar etkili, verimli ve memnun olduğunu kapsar. Bu terim, sadece erişim yeteneğini değil, aynı zamanda deneyim kalitesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Genel olarak kullanıcının çevreyle etkileşim deneyimini kapsar. Evrensel tasarım ise, uyarlamaya veya özelleştirilmiş tasarıma gerek kalmadan tüm insanların kullanımına uygun hale getirilmiş yapıyı çevreyi kapsayan daha geniş bir kavramdır.

Erişilebilir tasarım rehberleri, engelliler başta olmak üzere farklı kullanıcı gruplarının çevreyle etkileşimini kolaylaştırmak için geliştirilen, uygulamaya yönelik standartlar ve öneriler bütünüdür. Bu rehberler, kamu ve özel mekanların, hizmetlerin ve ürünlerin tasarlanması ve düzenlenmesi sürecinde, erişilebilirlik standartlarının nasıl entegre edileceğini açıklar. Erişilebilir tasarım rehberlerinin geliştirilmesi, engelliler de dahil olmak üzere çeşitli paydaşların katılımını gerektirir (Gamache et al., 2020). Bu yaklaşım, rehberlerin kapsamlı ve pratik olmasını sağlamaktadır. Creamer (2006), bu konuya teolojik bir perspektif getirerek, dini toplulukların sıklıkla erişilebilirliği fiziksel engellerin ortadan kaldırılması olarak gördüğünü, ancak bu yaklaşımın yeterli olmadığını belirtmektedir. Bu nedenle, erişilebilir tasarım rehberlerinin geliştirilmesi, farklı disiplinler arası işbirliği ve çok yönlü bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Erişilebilirlik insan haklarıyla yakından ilişkilidir ve engellilerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için mahalle ölçeğinde iyileştirmeler bireylerin bağımsız yaşamlarını sürdürmeleri ve sosyal olarak entegre olmaları açısından önem arz etmektedir (Jackson, 2018). 1994 ile 2019 yılları arasındaki erişilebilirlik makaleleri incelendiğinde, özellikle görme engelli ve düşük görme yeteneğine sahip bireylere odaklanan çalışmalar orantısız bir şekilde fazladır (Mack et al., 2021). Bu durum araştırma çeşitliliğine zarar vermektedir, Belirli engellilik türlerine odaklanmak yerine daha geniş bir ihtiyaç yelpazesini kapsayan araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Erişilebilirlik, üniversite kampüslerindeki fiziksel erişim engelleri ele alındığında; engelli tuvaletlerinin yetersizliği, binalar arası geçişlerde rampa ve asansör eksiklikleri gibi problemlere yönelik engellilerin sosyal hayata tam olarak katılımını engelleyen unsurların kaldırılmasıyla gerçekleştirilmektedir (Titchkosky, 2011).

Dağgeçen (2022), Ataköy Mahallesi'ni kapsayan çalışmada, erişilebilirlik konusunu anket ve saha analizleriyle değerlendirmiş, mahallede yaşayan bireylerden elde edilen verilerle erişilebilirlik sorunlarını tespit etmiştir. Yılmaz (2023), Trabzon Ortahisar bölgesindeki kent parklarını evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde incelemiş ve erişilebilirlik standartlarını saha gözlemleri ile analiz etmiştir. Tango (2021), kentsel erişilebilirliği Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) aracılığıyla analiz etmiş, tampon ve servis alanı gibi mekânsal analiz yöntemlerini kullanmıştır. Uysal (2023), Çankaya ilçesindeki iki mahallede gerçekleştirdiği saha çalışmada, yaşlı kadınların aktif yaşlanma düzeylerini mahalle erişilebilirliği bağlamında incelemiş ve mülakatlar yapmıştır. Hoşgör (2023), Ankara Çankaya ilçesinde kentsel yeşil alan erişilebilirliğini değerlendirmek için CBS tabanlı çekim-temelli analiz yöntemleri geliştirmiştir. Bu bağlamda, engellilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunları aşmada teknolojinin kullanımı kritik rol oynamaktadır (Estes et al., 2020). Ayrıca, engellilerin yaşadıkları deneyimleri içeren yenilikçi araştırma metodolojilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2.1.1. Engellilik kavramı

Engellilik, farklı bağlamlardaki yorumları açısından oldukça çeşitlilik gösteren çok boyutlu bir kavramdır. Bazı kültürlerde engellilik, ahlaki bir kusur veya ruhsal bir eksiklik olarak görülürken, diğerlerinde insan çeşitliliğinin doğal bir parçası olarak kabul edilmektedir (Kahraman Güloğlu, 2022). Engellilik kavramını ifade etmek için kullanılan terminoloji, toplumsal tutumlar ve engellilik anlayışındaki değişiklikleri yansıtmaktadır. Özürlü veya sakat gibi terimler genellikle engelli şeklinde kimliği önceleyen bir dile bağlı olarak değiştirilmiştir. Bu dil değişikliği, bireylerin özerkliğine saygı gösterme yönündeki geniş bir hareketin parçasıdır (Andrews et al., 2022).

Geleneksel olarak, engellilik genellikle normatif sağlık standartlarından sapma veya bozukluk olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü'nün tahminlerine göre, dünya genelinde 1 milyardan fazla insanın en az bir engelli bulunmaktadır. Bu sayı, dünya nüfusunun yaklaşık %15'ine karşılık gelmektedir (Suárez Henríquez et al., 2022). Engellilik, bireyin kısıtlılıklarına odaklanmaktadır ve genellikle engelliliği düzeltmeye yönelik tedavi yaklaşımı benimsenmektedir (Altman, 2014; Cieza et al., 2018). Buna karşın, son yıllarda gelişen sosyal engellilik modeli, engelliliğin bireysel durumdan ziyade toplumsal bariyerler tarafından yaratıldığını savunmaktadır. Bu model, medikal duruma değil çevreye ve toplumsal yapılara odaklanarak haklar ve kapsayıcılık konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Oliver, 2009; Shakespeare, 2017). Hukuk ve politika bağlamında engellilik tanımı, bireyin yardım hakları için uygun olup olmaması ve engelliliğe dayalı ayrımcılık gibi konularla ilgilenmektedir. Türkiye'deki Engelliler Hakkında Kanun (2005) engelliye; fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey; olarak tanımlanmaktadır. Engellilik durumu ise, bireyin engelliliğini ve engellilikten kaynaklanan özel gereksinimlerini, uluslararası yöntemleri temel alarak belirleyen derecelendirmeler, sınıflandırmalar ve tanılamalar olarak tanımlanmaktadır.

Engellilik, çeşitli ortaya çıkış biçimleri ve çevresel faktörlerin etkisi nedeniyle ölçülmesi karmaşık bir konudur. Engellilik ölçümü, bireylerin fonksiyonel kapasiteleri ve çevresel faktörler arasındaki etkileşim nedeniyle karmaşıktır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2001’de geliştirilen Uluslararası Fonksiyonellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflaması (2013) ile engellilik değerlendirmesi için uluslararası bir standart geliştirilmiştir. Bu belge, vücut fonksiyonları, vücut yapısı, bireysel etkinlikler ve toplumsal katılım dahil olmak üzere engelliliğin çeşitli boyutlarını ele alarak kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Buradan hareketle engellilik kavramını anlamak, medikal, sosyal, hukuki ve kültürel perspektifleri içeren çok boyutlu bir yaklaşım gerektirmektedir.

2.2.1.2. Erişilebilirliğin yasal boyutu

Erişilebilirlik konusunun hukuki boyutu, engellilerin haklarını güvence altına almayı amaçlayan ulusal düzenlemeler ve uluslararası çerçeveleri kapsamaktadır. Türkiye de dahil olmak üzere çeşitli ülkeler, toplu taşıma, kentsel altyapı ve bilgi teknolojileri gibi farklı alanlarda engelliler için erişilebilirlik yükümlülükleri getiren hukuki çerçeveler ve standartlar belirlemiştir. Türkiye’deki Türk Standartları Enstitüsü standartları, pek çok farklı konuda kamusal alanların engelliler tarafından kullanılabilir olmasını sağlayacak standartlar geliştirmektedir (Çizelge 2.5).

Çizelge 2.5. Erişilebilirlikle ilgili Standartlar

Numara	Başlık
TS 9111	Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Bireyler için Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklileri
TS 12576	Kaldırım ve Yaya Geçitlerinde Ulaşılabilirlik için Yapısal Önlemler ve İşaretleme Kuralları
TS 12460	Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm 5, Özürlü ve Yaşlılar için Tesislerde Tasarım Kuralları
TS ISO 23599	Görme Özürlü veya Az Görenler için Yardımcı Mamuller, Hissedilebilir Yürüme Yüzeyi İşaretleri
TS 13536	TS ISO 23599’un Uygulanmasına Yönelik Tamamlayıcı Standart
ISO 23600	Görme ve İşitme Özürlüler için Yardımcı Mamuller, Yaya Trafik Işıkları, Sesli İkazlar ve Hissedilebilir Yüzeyler
TS 13622	Engelliler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler için Toplu Taşıma Sistemlerinde Erişilebilirlik Gereklileri
TS 13882	Yaya Yürüme Yüzeylerinin Sınıflandırma Kuralları, Temel Gereklilikler ve Değerlendirme Yöntemleri

Türkiye'nin erişilebilirliği zorunlu kılan diğer düzenlemeleri; 3194 sayılı İmar Kanunu, Planlı Alanlar Yönetmeliği, Otopark Yönetmeliği ve Yapı Denetim Uygulama Yönetmeliği gibi ilgili mevzuatları ve Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi ile 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun gibi erişilebilirlik mevzuatını içermektedir (Koç, 2020). Türk Standartları Enstitüsünün erişilebilirliğe ilişkin çeşitli standartları ve erişilebilirlik standartlarını değerlendirmek için 14 kriterli Erişilebilirlik Kontrol Formu bulunmaktadır. 2020 yılında bir binanın ve bahçesinin erişilebilirlik düzeyini belirlemek amacıyla Erişilebilirlik Değerlendirme Modülü oluşturulmuştur (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). Bu modül yardımıyla yapı ve çevresine yönelik erişilebilirliğe dair sorular yardımıyla erişilebilirlik raporu oluşturulmaktadır.

Avrupa Birliği, turizmde erişilebilirliği teşvik eden politikalar geliştirerek geniş kapsamlı turizm ve kentsel planlama stratejilerine erişilebilirliği entegre etmeyi amaçlamaktadır (Cavlak ve Cavlak, 2019; Özyalçın, 2024). Avrupa'daki yasal çerçeveler, Avrupa Erişilebilir Şehir Ödülü gibi araçlarla yerel yönetimlerin kapsamlı ve erişilebilir kentsel modeller geliştirmesini teşvik etmektedir. Erişilebilir Şehir Ödülü almış şehirler, diğerlerinin erişilebilirliği artırmayı hedeflerken örnek alabileceği etkili uygulamalar sergilemektedir.

Uluslararası olarak, Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi (2006), geniş bir yelpazede sivil, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kapsamaktadır. Sözleşmede engellilik, engellilerin eşit bir şekilde topluma katılımlarını engelleyen engellerle kişiler arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan bir kavram olarak ele alınmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri dışında neredeyse tüm dünyada onaylanmış olan sözleşmeye göre; devletler, kamu alanları, ulaştırma, bilişim teknolojileri ve diğer hizmetler için erişilebilirlik konusunda gerekli düzenlemeleri yapmakla yükümlüdürler. Bu yasal önlemlere rağmen, uygulama ve gerçek pratik arasında önemli zorluklar bulunmaktadır. Yasalar ve onların uygulanması arasında boşluklar oluşabilmektedir. Bu da engellilerin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşama katılımlarına bazı durumlarda engel teşkil etmektedir (Waltz ve Schippers, 2021; Domínguez Vila et al., 2020). Yasal düzenlemeler ve uygulama arasındaki boşlukları kapatmak için, hukuki yaptırım mekanizmalarını güçlendirmek ve engellilerin hakları hakkında farkındalığı artırmak gerekmektedir.

2.2.2. Erişilebilir turizm

Erişilebilir turizm ya da *accessible tourism*; engelliler, yaşlılar ve özel erişim ihtiyaçları olan herkes için turistik mekanların ve turizm hizmetlerinin erişilebilir olmasını ifade etmektedir. Kavram fiziksel, duyuşsal ve bilişsel engellere sahip bireylerin yanı sıra, geçici hareket kısıtlaması olan kişilere, çocuklu ailelere ve yaşlılara yönelik iyileştirmeleri kapsamaktadır. Erişilebilir turizmin amacı, turizmi ayrımcılık ve dışlanma olmaksızın herkesin eşit şartlarda deneyimleyebileceği hale getirmektir (Rubio-Escuderos et al., 2021; Qiao et al., 2022). Erişilebilir turizmin kökenleri, postmodern toplumlarda meydana gelen iki önemli toplumsal değişime dayanmaktadır. İlk olarak, insan hakları, engellilerin topluma katılımının normalleştirilmesini sağlamaktadır ve engellilerin topluma katılımının önündeki engeller kaldırılmalıdır. İkinci değişim ise, turizmin tüm sosyal sınıflar için kültürel olarak kabul gören bir

etkinlik haline gelmesiyle, dezavantajlı grupların da bu faaliyetlere dahil edilmeye başlanmasıdır.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 1999 yılında yayımladığı Küresel Turizm Etiği Kodu ile erişilebilir turizmi yasallaştırmada önemli bir rol oynamıştır. Bu belgeyle, erişilebilir turizm teşvik edilmiş ve herkesin turizmden eşit derecede yararlanması fikri yaygınlaşmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bu belgeyi 2001 yılında A/RES/56/212 sayılı Birleşmiş Milletler kararıyla resmi olarak tanımıştır (Global Code of Ethics for Tourism, 2002). Dünya Turizm Örgütü, 2015 yılında Herkes için Erişilebilir Turizm El Kitabını yayımlamıştır (UNWTO, 2015). Dünya Turizm Örgütü 2020 yılında bu konuyla ilgili temel öneriler sunan bir dizi kapsayıcı iyileşme rehberi yayımlamıştır (UN Tourism, 2024). Erişilebilir turizm bağlamında Uluslararası Standartlar Teşkilatı, 2021 yılında, *Turizm ve ilgili hizmetler — Herkes için erişilebilir turizm — Gereklikler ve öneriler*, standardını yayımlamıştır (ISO, 2021). Dünya Turizm Örgütü, Eylül 2024'te tur operatörleri, seyahat acenteleri ve seyahat acenteleri için ISO Standardı 21902:2021'i uygulamaya yönelik bir dizi tavsiye yayımlamıştır.

Erişilebilir turizmin temel ilkesi, bireylerin engel durumu ne olursa olsun eşit fırsatlarla turizm deneyimlerinden yararlanabilmesidir. Erişilebilir turizm, fiziksel engellerin kaldırılmasını ve turizm deneyiminin iyileştirilmesini içermektedir. Buna göre erişilebilir turizmin kapsamı üç ana başlık altında ele alınmaktadır (Darcy et al., 2020; Buhalis et al., 2012; Gillovic et al., 2018) (Çizelge 2.6).

Çizelge 2.6. Erişilebilir turizmin kapsamı

Erişilebilir Turizm	Açıklama
Fiziksel erişilebilirlik	Kamusal alanların, ulaştırmanın, konaklama yerlerinin ve turistik mekanların; rampalar, asansörler ve engelli tuvaletleri gibi tasarımlarla erişilebilir hale getirilmesi.
Bilgiye erişilebilirlik	Bilgilerin braille, işaret dili, sesli rehberler gibi erişilebilir formatlarda sunulması.
Tutumsal değişiklikler	Turizm sektörü çalışanlarının, engelli turistlerin ihtiyaçlarına duyarlı hale getirilmesi için eğitimi ve engelliler hakkındaki önyargıların ortadan kaldırılması.

Erişilebilir turizm, küresel turizm endüstrisinin önemli ve gelişen bir bileşenidir. Bu bileşenin merkezinde evrensel tasarım yer almaktadır. Evrensel tasarım yaklaşımı, turizm ortamlarının ve hizmetlerinin herkes tarafından, özel bir düzenlemeye gerek kalmaksızın kullanılabilir olmasını sağlamaktadır (Rubio-Escuderos et al., 2021). Son olarak, erişilebilir turizmin sosyal, ekonomik ve etik etkileri bulunmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde erişilebilir turizm kavramı farklı konu başlıkları halinde ayrıntılı ele alınmaktadır.

2.2.2.1. Erişilebilir turizmin ekonomik potansiyeli

Dünya Sağlık Örgütüne göre, küresel nüfusun yaklaşık %16'sına tekabül eden 1,3 milyar insan önemli ölçüde engellilik yaşamaktadır. Buna bir de Birleşmiş Milletlerin dünya nüfusunun yaşlanması istatistiklerindeki 65 yaş ve üzeri 727 milyon kişi de eklendiğinde erişilebilir turizm en az 1,8 milyar kişiyi ilgilendirmektedir (United Nations, 2020). 65 yaş üstündeki pek çok kişi geriatrik rahatsızlıklarından dolayı kendilerini engelli olarak tanımlamamaktadır, ancak engelli olarak tanınan kişilerle aynı erişim gereksinimlerini paylaşmaktadırlar. Buna göre erişilebilir turizm pazarı, engellileri, yaşlıları ve geçici hareket kısıtlılığı olan kişileri içermektedir; bu kişilerin tümü, erişilebilir ve keyifli bir seyahat deneyimi için belirli turizm düzenlemelerine ihtiyaç duymaktadır.

Bowtell'in 2015 yılında yaptığı araştırmaya göre 2025 yılına kadar Avrupa'da erişilebilir turizm hizmetlerine olan genel talebin yaklaşık 160 milyon kişiye ulaşarak 88,6 milyar avro gelir elde edeceği beklenmekteydi (Bowtell, 2015). Koronavirüs pandemisinin etkisiyle bu beklenti negatif yönlü bir değişiklik göstermektedir. Seyahat kısıtlamalarının kaldırılmasının ardından uluslararası turizm talebi toparlanmayı sağlamıştır. 2022 yılında OECD ülkelerinde turizmin, hizmet ihracatı içindeki payı %14,8'e yükselmiştir. Bu oran, salgın öncesi payların hala %5,6 puan altında olmasına rağmen, 2023 yılında bazı OECD ülkelerinde salgın öncesi seviyelerin üstüne çıkmaktadır (OECD, 2024). Ekonomik değer açısından bakıldığında, Avrupa'daki erişilebilir turizm pazarının, özellikle yaşlanan nüfus ve erişilebilirlik konusundaki farkındalığın artması nedeniyle, önemli büyüme göstermesi beklenmektedir (Farkas et al., 2022).

Erişilebilir turizm pazarı yaşlanan nüfus nedeniyle büyümeye devam etmektedir. Daha fazla ülke demografik değişimlerle karşı karşıya kaldıkça, yaşlı vatandaşların oranı arttıkça, erişilebilir turizme yönelik altyapıya ihtiyaç artacaktır. Engelli turistler, genellikle aile üyeleri veya refakatçileri ile seyahat etmektedir. Bu durumun erişilebilir turizmden elde edilen ekonomik faydayı artırdığı bilinmektedir (Farkas et al., 2022). Ayrıca, engelli turistler diğer turistlere kıyasla daha uzun süre konaklamakta ve seyahatleri sırasında daha fazla para harcamaktadır (Ali vd., 2024). Erişilebilir turizm ilkelerini benimseyen işletmeler, misafir memnuniyetinin artması ve ağızdan ağıza tavsiyeler ile daha yüksek düzeyde başarı elde etmektedir (OECD, 2024). Erişilebilir turizm ayrıca, kişiye özel erişilebilir hizmetler ve deneyimler sunarak niş pazarlara hitap edebilecek küçük ve orta ölçekli işletmeler için önemli ekonomik fırsatlar sunmaktadır (World Economic Forum, 2024). Erişilebilir turizm yaklaşımları özellikle bu turizm türüne henüz tam olarak yanıt verememiş yerel ekonomileri canlandırabilir.

Yaygın inanın aksine, araştırmalar engellilerin önemli bir harcama gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Sica et al. (2022) tarafından yapılan bir çalışma, erişilebilir turizmle ilgili olarak geliştirilmiş erişilebilirlik için ödeme istekliliğine odaklanmaktadır. Araştırmaya, bazı turistlerin doğal alanlardaki erişilebilir tesisler için ekstra para harcamaya istekli olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılanların daha erişilebilir bir tek kişilik oda için 15,50 Avro, iki kişilik oda için 20 Avro, restoranda bir öğün yemek için 7,75 Avro daha fazla ödemeye razı oldukları tespit

edilmiştir. Bu harcama, genellikle erişilebilir ulaşım, konaklama ve kişisel yardım gibi özel hizmetlere duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Erişilebilir turizm pazarının önemli bir bölümü, yüksek gelir grubunda yer alan ve genellikle lüks seyahat deneyimleri arayan yaşlı bireylerden oluşmaktadır.

Erişilebilir turizm pazarı, fiziksel, görsel, işitsel veya zihinsel engeller gibi çeşitli engel türlerine dayalı olarak farklı ihtiyaçlara sahip oldukça çeşitlidir (Rebstock, 2017). Bu çeşitlilik, ulaşım, konaklama ve turistik yerler gibi farklı gruplara yönelik özelleştirilmiş hizmetler için fırsatlar yaratmaktadır. Farklı erişilebilirlik ihtiyaçlarına göre turizm deneyimleri 2.2.2.6'ncı bölümde detaylı ele alınmaktadır. Bu ihtiyaçlara uyum sağlayan turizm işletmeleri yalnızca sosyal bir sorumluluğu yerine getirmeyi değil, büyüyen ve yeterince hizmet almayan erişilebilir turizm pazarının ihtiyaçlarına da cevap vermektedir (Ali, 2023). Son olarak, erişilebilir turizm sezonluk bir pazar olmaması ekonomik potansiyeli açısından önem arz etmektedir. Engelli turistlerin yıl boyunca seyahat etme eğiliminde olması, sezonluk turizme bağımlı bölgelerde turizm sektörü için daha tutarlı bir gelir akışı sağlamaktadır.

Erişilebilir turizmin ekonomik etkisi, gelir elde etmenin yanında istihdam konusunda da önemli bir rol oynamaktadır. Ulaşım sistemlerinin erişilebilir hale getirilmesi, istihdamın başlıca itici güçlerinden biridir. Otobüslerin, trenlerin ve havalimanlarının erişilebilirliğinin artırılması yeni hizmetleri yönetmek için ek personelle gerçekleştirmektedir. Engelli yolculara yardımcı olmak için eğitilmiş müşteri hizmetleri personeli, bakım çalışanları ve erişilebilirlik için teknoloji desteği, teknik personel gerektirmektedir (Rebstock, 2017). Erişilebilir turizmin sağlık hizmetlerindeki istihdama etkisi öngörülebilirdir. Ayrıca oteller, tatil köyleri ve diğer konaklama yerleri, erişilebilirlik standartlarına uymak için tesislerini uyarladıkça, erişilebilirlik hizmetleri konusunda eğitilmiş personele olan ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, mevcut binaların erişilebilirliği artırmak için yeniden düzenlenmesi, inşaatla ilgili iş imkanlarını da artırmaktadır (Domínguez et al., 2013). Erişilebilir turizme olan talebin artması, engelli turistlere yönelik rehberli turlar ve hizmetler sunacak eğitilmiş personellere ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Bu durum engelli turistlerin ihtiyaçlarını bilen uzman tur rehberleri için istihdam sağlamaktadır. Son olarak erişilebilirlik sertifikalarını yönetecek, erişilebilirlikle ilgili müşteri geri bildirimlerini ele alacak ve erişilebilir turistik mekanları tanıttak uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır (Akıncı, 2013).

2.2.2.2. Avrupa'da erişilebilir turizm politikaları

Erişilebilir turizm yaşlanmaya bağlı olarak Avrupa nüfusunun %25'ini ilgilendirmektedir. Bu oran, yalnızca engellileri değil, aynı zamanda yaşlılar ve çocuklu aileleri de kapsayan geniş bir kesimi temsil etmektedir (Zsarnoczky, 2018; Zajadacz, 2015). Avrupa'da erişilebilir turizm politikalarının temeli, engelliler için hizmetlere eşit erişimi zorunlu kılan uluslararası ve Avrupa mevzuatlarına dayanmaktadır. Bu çabaların merkezinde, tüm Avrupa Birliğine üye devletler tarafından onaylanmış olan Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (CRPD) bulunmaktadır. 2.2.1.2'inci bölümde detaylı bahsedilen sözleşmenin 9. Maddesi, erişilebilir fiziksel çevrelerin, ulaşımın, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağlanmasını gerektirmektedir. Bunun yanında, 2006 yılında Avrupa Birliği üyesi altı ülkeden dokuz sponsor ile proje bazlı bir

girişim olarak Avrupa Erişilebilir Turizm Ağı (ENAT) kurulmuştur. Avrupa Komisyonu Çalışma, Sosyal İşler ve Kapsayıcılık Genel Müdürlüğü, 2006 ve 2007 yılları arasındaki ilk iki yıllık faaliyet döneminde söz konusu ağa mali destek sağlamıştır. Bu ağ, ortaklıklar, araştırma girişimleri ve savunuculuk yoluyla erişilebilirlik standartlarını iyileştirmeye, işletmeleri desteklemeye ve daha kapsayıcı bir turizm endüstrisi yaratmaya çalışmaktadır (ENAT, 2023). Daha sonra 2010 yılındaki Avrupa Engelli Stratejisi 2010-2020, erişilebilir turizmin gelişimi için önemli bir zemin hazırlamıştır (European Commission, 2010). Bu strateji, önemli ölçüde erişilebilir turistik mekanların derlenmesini ve turizm endüstrisine katılımını sağlamıştır. Örneğin, 2014 yılında Avrupa Komisyonu'nun Avrupa'da erişilebilir turizm arzına ilişkin bir çalışması için veri toplama aracı olarak Pantou Erişilebilir Turizm Rehberi kurulmuştur (Pantou, 2024). Pantou, Nisan 2017'den beri tüm dünyadan erişilebilir turizm sağlayıcıları derleyen bir platformdur. Avrupa Erişilebilir Turizm Ağı ve Yunanistan merkezli EWORX dijital ajansı tarafından ortaklaşa yönetilmektedir. Türkiye'den Pantou ağına kayıtlı 23 turizm sağlayıcı bulunmaktadır.

Engellileri ve yaşlıları içeren erişilebilir turizm pazarının potansiyeli, yılda 68 milyar Euro'yu aşan harcama gücü ile 130 milyon kişi olarak tahmin edilmektedir (Naniopoulos ve diğ., 2016). Avrupa nüfusu yaşlandıkça, bu rakamın artması ve erişilebilir seyahat talebinin büyümesi beklenmektedir. Araştırmalar, Avrupa'daki turistik mekanların tamamen erişilebilir olması durumunda, Avrupa ekonomisine 142 milyar Euro ek gayri safi yurt içi hasıla ve 3.4 milyon kişilik ek istihdam sağlanacağını göstermektedir (Rebstock, 2017). Bu sayılar, yasal yükümlülükleri yerine getirmenin yanında maliyet etkinliği yüksek olan erişilebilir turizmin potansiyelini göstermektedir.

Avrupa Birliği'nin yapısal fonları, özellikle Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) gibi programlar, üye devletlere turizm altyapısını geliştirmek ve erişilebilirliği artırmak amacıyla finansal destek sağlamaktadır (Official Journal of the European Union, 2021). Pek çok bölgesel ve yerel yönetim, bu fonları kullanarak erişilebilir turistik mekanlar yaratmış ve engelliler ile yaşlılar için seyahat deneyimini iyileştirmiştir (Ambrose, 2012). İlerlemeye rağmen, Avrupa genelinde erişilebilir turizmin uygulanmasında hala önemli zorluklar vardır. Başlıca engellerden biri, turizm tedarik zincirinde entegrasyon eksikliği, erişilebilirlik standartlarındaki tutarsızlıklar ve altyapı ile hizmet sunumlarındaki eksikliklerdir. Ek olarak, birçok turistik mekandaki mali engeller ve fiziksel imkansızlıklar, erişilebilir turizmin sorunsuz bir deneyim sağlamasını engellemektedir. Bir diğer kritik sorun, birçok turizm işletmesinde personelin bilgi ve eğitim eksikliği olup, bu durum engelli turistlere sunulan hizmetlerin kalitesini etkilemektedir. Bu boşlukları kapatmak için kamu ve özel sektörün iş birliği içinde hareket etmesi gerekmektedir (Michopoulou ve diğ., 2015).

Avrupa Birliğinde birçok ülke ulusal politikalar geliştirmiştir. Almanya'da erişilebilirlik, Federal Engelliler Eşitlik Yasası kapsamında uygar bir hak olarak kabul edilmektedir (Bundesgesetzblatt, 2002). Bu yasa kamu altyapısında, ulaşım ve dijital iletişimde erişilebilirliği taahhüt etmektedir. Engelli bireylerin yasal, sosyal ve ekonomik bağlamlarda eşit muamele görmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Almanya'nın *Herkes için Turizm* uygulaması, ülke genelindeki erişilebilir turizm hizmetlerini derlemektedir (Deutsche Zentrale für Tourismus, 2024). Bu sertifika

programı, oteller, restoranlar ve turistik yerler gibi birçok turizm sağlayıcısına, engelli turistlere uygun hizmet sunma yükümlülüğünü getirmektedir. Berlin ve Hamburg gibi büyük şehirler, toplu taşıma sistemlerinde evrensel tasarım ilkesine dayalı çözümler sunarak, her bireyin eşit şekilde seyahat etmesini mümkün kılmaktadır (Rebstock, 2017).

Birleşik Krallıkta engelli kişilere turistik konaklamayı da içeren hizmetlere erişim hakkı tanıyan 1995 tarihli Engelli Ayrımcılığı Yasası, 2010 yılında çıkarılan Eşitlik Yasası ya da *The Equality Act* ile geliştirilmiştir. Tüm erişilebilirlik mevzuatını birleştirerek ve güçlendirmek amacıyla çıkarılan eşitlik yasası, engellilerle ilişkili kişilere ve engelli olduğu varsayılan kişilere karşı ayrımcılığı özellikle yasaklamaktadır (Equality Act, 2010). Birleşik Krallık'ta *VisitEngland* tarafından yönetilen, turizm işletmelerine erişilebilirlik konusunda danışmanlık sağlayan ve engelliler için uygulamaları yaygınlaştıran *Access for All* programı bulunmaktadır. Bu program, oteller, müzeler ve diğer turistik tesislerin erişilebilirliğini artırmayı amaçlayan materyaller sağlamaktadır (Naniopoulos ve diğ., 2016). Fransa'da geliştirilen *Tourisme & Handicap* sertifikası, erişilebilir turistik mekanları belirlemek ve bu mekanlara uygun hizmet tanıtımını yaygınlaştırmak amacıyla kullanılan bir standarttır. Bu program, engelli turistler için farklı kategorilerde hizmet sunan tesisleri sertifikalandırmaktadır (Rubio-Escuderos ve diğ., 2021).

Ancak bu gelişmelere rağmen, Avrupa genelinde erişilebilirlik standartlarında hala farklılıklar bulunmaktadır. Araştırmalar, özellikle Güney ve Doğu Avrupa ülkelerinde, finansal kısıtlamalar ve farkındalık eksikliği nedeniyle erişilebilir turizm standartlarının tam anlamıyla uygulanmadığını göstermektedir (Kasimati ve Ioakeimidis, 2019).

Sonuç olarak Avrupa'da, erişilebilir turizm politikaları, yasalar, Avrupa Erişilebilir Turizm Ağı gibi girişimler ve ekonomik stratejilerle, tüm turistler için erişilebilir turizm ortamı oluşturmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Erişilebilirlik konusunda ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, tüm Avrupa'nın bu standartları karşılaması için daha fazla çalışma gerekmektedir.

2.2.2.3. Erişilebilir turizm için iş geliştirme

Erişilebilir turizm fiziksel, görsel, işitsel ve zihinsel engelli kişiler; yaşlı turistler ve geçici engelliler olmak üzere geniş bir pazara hitap etmektedir. Dünya genelinde insan 2050 yılında 1,5 milyar kadar kişinin 65 yaş üstünde olması beklenmektedir (United Nations, 2019). Dünya genelinde, yaşlı nüfusun artışı ile birlikte 2040 yılına kadar, Birleşik Krallık'ta her yedi kişiden birinin 75 yaşın üzerinde olacağı tahmin edilmektedir. Birleşik Krallık'taki engellilerin harcama gücü mor paunt ya da *purple pound* kavramı ifade edilmektedir. Turizm sektöründe, engelli turistlerin İngiltere'deki yıllık harcama miktarı 14,6 milyar paunt olarak tahmin edilmektedir (VisitEngland, 2022). Bu sayı engellilerin harcama gücünün gerçekte algılandığından daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Engelli turistler, diğer turistlerle kıyaslandığında genellikle daha uzun sürelerde seyahat etmekte ve yanlarında en az bir refakatçi getirmektedir. Bunun yanında erişilebilirlik ihtiyaçlarını karşılayan turistik mekanlarda duygusal bağ kurdukları bilinmektedir (VisitEngland Toolkit, 2023). Erişilebilir turizm aynı zamanda küçük çocuklu ailelerin ve hamile kadınların da turizm deneyimi olumlu yönde etkilemektedir (Voronova ve Ilina, 2020). Evrensel tasarım ilkelerinin işletmelere entegre edilmesi sonucu, engelli turistlerden gelen rezervasyonlarda artış yaşanmaktadır. Dolayısıyla işletmeciler, yalnızca engellilere değil, aynı zamanda yaşlı bireylere, küçük çocuklu ailelere ve geçici yaralanmalara sahip kişilere de hizmet sunduğunun farkında olmalıdır. Son olarak iş geliştirmede; çalışanların, farklı engellere sahip turistlerle nasıl etkileşimde bulunacakları konusunda yetkin olmalarını gerektirmektedir. İşletmelerde çalışanların, empati, temel işaret dili ve engelli simülasyonları gibi eğitim programlarıyla desteklemesi beklenmektedir.

Erişilebilir turizm için aynı zamanda doğru ve erişilebilir bilgilere erişim de önemli bir konudur. Web siteleri, rezervasyon platformları ve turizm bilgi merkezleri, Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergeleri ya da *Web Content Accessibility Guidelines* ile uyumlu olmalıdır. Bu bağlamda erişilebilir turizm için iş geliştirme için sanal olarak yapılacaklar şunlardır (Kirkpatrick vd., 2023) (Çizelge 2.7):

Çizelge 2.7. Erişilebilir turizm için sanal ihtiyaç listesi

Görseller, videolar gibi metin dışı içerikler için metin alternatifleri sağlanmalıdır. Rezervasyon platformları ve turizm web sitelerinde görsellerin açıklamaları yer almalıdır.

İşitme ve görme engelliler için sesli içeriklere alt yazılar sağlanmalıdır.

Tanıtım videoları ve turistik mekanlarda kullanılan sesli rehberler için alt yazılar bulunmalıdır.

İçeriğin farklı formatlarda sunulmasından dolayı anlamını kaybetmemesi sağlanmalıdır.

Seyahat bilgilerinin *braille* alfabesiyle oluşturulmuş kopyası ya da web sitesinden indirilebilir dosyası sağlanmalıdır.

Web siteleri, rezervasyon sistemleri ve mobil uygulamaların fare kullanamayan kişiler için yalnızca klavye ile kullanılabilir olmalıdır.

Kullanıcıların formları doldurmak gibi görevleri tamamlamaları için yeterli zaman tanınmalıdır.

Etkinlik biletleri veya turistik mekanlar için rezervasyon yaparken zaman aşımı önlenmelidir.

Kullanıcıların aradıklarını bulmalarına yardımcı olacak arama ve iyi etiketlenmiş menüler olmalıdır.

Tüm içerik basit, açık bir dilde yazılmalı ve karmaşık terimlerin açıklanmalıdır.

İçeriğin ekran okuyucular gibi çeşitli yardımcı teknolojilerle uyumlu olmasını ve özellikle form alanları gibi öğelerin, kullanıcıların kullanabileceği şekilde kodlanmış olması sağlanmalıdır.

Erişilebilir turizm için iş geliştirmek, eski altyapılar, yüksek maliyetler ve tutarsız düzenlemeler gibi çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Erişilebilir turizm için iş geliştirme potansiyel ziyaretçilerin, özellikle engelliler, yaşlı turistler ve küçük çocuklu ailelerin, ihtiyaçlarının belirlenmesi ile erişilebilir turizm talebinin doğru değerlendirilmesini gerektirmektedir (Voronova et al., 2020). Engelli turistlerin ve refakatçilerinin harcama gücünü analizi ile erişilebilir turizmin ekonomik potansiyelinin doğru değerlendirilmesi sağlamaktadır (VisitEngland, 2023). Bu bağlamda ulaşımı, konaklamayı ve turistik mekanları kapsayan turizmin her yönüne erişilebilirliği entegre eden strateji geliştirmesi gerekmektedir (Teixeira et al., 2024). Erişilebilir turizm için iş geliştirme rampalar, asansörler, erişilebilir park alanları ve engelli tuvaletleri gibi fiziksel erişilebilirlik uygulamaları entegre edilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda erişilebilir turizm için iş geliştirme için fiziksel olarak yapılacaklar şunlardır (VisitEngland, 2023) (Rowan Whimster et al., 2015):

- i. Otoparkların en az %6'sı erişilebilir park alanı olarak ayrılmalıdır. Otoparklar girişe en fazla 50 metre uzaklıkta sağlam ve düz zemin üzerinde yer almalıdır. Evrensel erişilebilirlik sembolü ile işaretlenmeli ve ulusal standart boyutlarda olmalıdır. Ayrıca otoparklarda girişlere kadar olan yollar, net yönlendirme işaretleri ve düzgün yüzeylerle desteklenmelidir.
- ii. Tüm kullanıcılar için basamaksız erişim sağlanmalı, gerekli durumlarda rampalar %7 eğim ile yapılmalı ve her iki tarafına tırabzan eklenmelidir. Rampalar, tekerlekli sandalye kullanıcıları için en az 1,5 m genişliğinde olmalı ve kaymaz yüzeylerle kaplanmalıdır. Sabit rampaların mümkün olmadığı durumlarda geçici veya taşınabilir rampalar kullanılmalıdır.
- iii. Çok katlı yapılarda asansörler kullanılmalı, kapı genişlikleri en az 90 cm olmalı, kat seviyeleri için sesli ve görsel göstergeler bulunmalıdır. Asansörlerde tekerlekli sandalye için 1,5 metre genişliğinde yeterli alan sağlanmalıdır. Ayrıca kontrol panelleri, 85 ila 110 cm yüksekliğinde yer almalı ve *Braille* alfabesinde oluşturulmuş yazılar içermelidir.
- iv. Her tuvalet alanında en az bir cinsiyetsiz erişilebilir tuvalet bulunmalı ve bu tuvaletler, tekerlekli sandalye kullanıcıları için minimum 220'e 170 cm manevra alanı sağlamalıdır. Tuvaletler tutunma kolları, acil alarm sistemi ve tekerlekli sandalye kullanıcılarına uygun lavabolar ile donatılmalıdır.
- v. Tüm yaya yolları ve koridorlar engellerden arındırılmalı ve tekerlekli sandalye kullanıcıları için en az 180 cm genişlikte olmalıdır. Yollar düzgün, kaymaz ve iyi aydınlatılmış olmalı, özellikle yoğun bölgelerde güvenlik sağlanmalıdır. Ayrıca yüzeylerin düzenli olarak bakımının yapılması gereklidir.
- vi. Tüm alanlarda net ve tutarlı yönlendirme tabelaları kullanılmalı, bu tabelalar 140 ila 170 cm yükseklikte kurulmalıdır. Görme engelli ziyaretçiler için *Braille* alfabesinde tabelalar uygun noktalara yerleştirilmelidir. Tuvaletler, kafeler ve ana turistik alanlar gibi önemli yerler haritalarda ve işaretlerle açıkça belirtilmelidir.
- vii. Yollarda her 50 metrede bir oturma alanı sağlanmalı, bu alanlar gölgelik veya kapalı olmalıdır. Oturma alanları kolçaklı ve sırtlıklı olmalı, hareket kısıtlılığı olan ziyaretçilere uygun olacak şekilde tasarlanmalıdır.
- viii. Basamaksız kaçış yolları ile kapsayıcı tahliye stratejileri oluşturulmalı ve bu yollar erişilebilir toplanma alanlarına yönlendirilmelidir. Görsel ve işitsel alarmlar kurulmalı ve tahliye sandalyeleri bulundurulmalıdır.
- ix. Ana iletişim noktalarında, resepsiyon ve etkinlik alanlarında endüksiyon halkası ya da *induction loop* kurulmalıdır. Bu sistemlerin bulunduğu yerler açıkça işaretlenmelidir.

2.2.2.4. Erişilebilir turizmin sürdürülebilirliği

Erişilebilir turizmin sürdürülebilirliği, diğer sürdürülebilir turizm türleri başta olmak üzere tüm turizm sektörünün sürdürülebilirliği ile yakından ilgilidir. Erişilebilir turizmin sürdürülebilirliği, ekonomik, toplumsal ve çevresel faktörlere bağlıdır, ki bu faktörler muhasebe alanındaki üçlü alt çizgi ya da *triple bottom line* çerçevesiyle ifade

edilmektedir (Darcy et al., 2010). Dolayısıyla erişilebilir turizmin sürdürülebilirliği ekonomik, toplumsal ve çevresel sürdürülebilirlik olarak ele alınmaktadır.

Erişilebilir turizm, kapsayıcı bir ekonomi oluşturulmasına katkıda bulunmanın yanında engelleri olan turist gruplarını da turizme kazandırmaktadır. Avrupa'da, 135 milyondan fazla engelli insan yaşamaktadır ve bu sayı giderek artmaktadır (Nigg ve Eichelberger, 2021). Erişilebilirliğin artırılması, bu demografik grubun yanı sıra genel ziyaretçi memnuniyetini ve bağlılığını artırarak turistik mekanların uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır (Sisto et al., 2022). Erişilebilir turizm bunun yanında, ulaşım hizmetlerinden altyapı geliştirmeye kadar geniş bir alanda yeni iş fırsatları yaratarak ekonomik sürdürülebilirliği sağlamaktadır (Polat ve Hermans, 2016).

Toplumsal açıdan bakıldığında, erişilebilir turizm, eşitlik ve kapsayıcılık için önemli bir araçtır. Engellilerin seyahat etme ve rekreasyon gibi temel ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamaktadır (Županović ve Zečević, 2019). Yaşlı turistler, geçici engelliler ve küçük çocuklu aileler gibi her durumdaki turiste hizmet sunmak, toplumsal ayrışmayı engellemektedir. Erişilebilirlik, turizm deneyiminin yalnızca belirli gruplarla sınırlı kalmamasını sağlayarak toplumsal yapıyı daha adil ve kapsayıcı kılmaktadır (Bianchi et al., 2020). Bu durum, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, özellikle eşitsizliklerin azaltılması ile sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, konularıyla uyumludur (World Tourism Organization, 2023).

Çevresel açıdan ise sürdürülebilir erişilebilir turizm kavramı, doğal kaynakların sorumlu kullanımını teşvik ederek çevresel etkiyi en aza indiren bir yaklaşımı ifade etmektedir (Faganel ve Trnavčević, 2012). Erişilebilir turizm yaklaşımının iyi tasarlanmış olması, altyapının doğal çevreyle uyumlu olmasını gerektirmektedir. Bu durum, özellikle milli parklar gibi korunan alanlarda, doğayı rahatsız etmeyen çevre dostu malzeme ve tasarımlar kullanılarak erişilebilirliğin sağlanmasını gerektirmektedir (Mousazadeh et al., 2023). Örneğin, doğal park alanlarında evrensel tasarım ilkelerinin uygulanması, erişilebilir yolların ekosisteme zarar vermeden inşa edilmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca, erişilebilir toplu taşıma seçeneklerinin geliştirilmesi, çevresel sürdürülebilirliği arttırmaktadır (Sisto et al., 2022).

Erişilebilir turizmin sürdürülebilirliği, son olarak çeşitli paydaşların işbirliğini gerektirmektedir, ki bu paydaşlar arasında kamu yöneticileri, turizm işletmecileri ve engelliler yer almaktadır. Tüm paydaşların sürece dahil edilmesi, turizm hizmetlerinin farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamaktadır (Nigg ve Eichelberger, 2021). Çeşitli vakalar, katılımcı planlama süreçlerinin kapsayıcı ve sürdürülebilir turizm çözümleri üretme konusunda etkili olduğunu göstermektedir (Sisto et al., 2022). Erişilebilir turizmin sürdürülebilirliği, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları olan çok yönlü bir süreçtir. Turistik destinasyonların devamlılığı, erişilebilir ve sürdürülebilir turizm deneyimleri ile sağlanmaktadır.

2.2.2.5. Erişilebilir turizm kapsamında yaşlı turizmi

Yaşlı nüfusun 2050 yılına kadar toplam nüfusun yaklaşık %28'ini oluşturması beklenmektedir. Bu durum, yaşlıları kapsayan turizm türlerinin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir (Zielińska-Szczepkowska, 2021; Nikitina ve Vorontsova, 2015). Demografik değişim, yalnızca yaşlı bireylerin sayısının artmasıyla değil, aynı zamanda sağlıklarının iyileşmesi ve yaşam beklentilerinin uzaması yönündedir. Bu da yaşlıların daha sık ve daha uzun süreli seyahat etmelerini sağlamaktadır (Lyu et al., 2021).

Yaşlı turistler, seyahat davranışları, tercihler ve gereksinimler açısından diğer demografik gruplardan farklılık göstermektedir. Yaşlı bireyler sakin, güvenilir, konforlu ve erişilebilir turistik mekanları tercih etmektedir. Bu bağlamda kültürel deneyimler, tarihi mekanlar ve sağlık turizmi öne çıkmaktadır (Qiao et al., 2022; Kim et al., 2015). Ayrıca, yaşlı turistler, genellikle daha uzun süreli konaklamak için kırsal turistik mekanları seçmektedir ve sosyal etkileşim fırsatları aramaktadır (Lyu et al., 2021). Yaşlı turistler sağlık ve hareket kabiliyeti gibi konulara göre seyahat ettikleri için, konaklama ve ulaşım erişilebilir turizm kapsamında ele alınmalıdır. Yaşlılara özel rampalar, erişilebilir tuvaletler ve uygun mesafelerle yerleştirilmiş dinlenme alanları gibi tesislerin sağlanması gerekmektedir (Salaiwarakul, 2022; Lu ve Zhu, 2024).

Yaşlı turistler, genellikle uzun yıllar çalışarak biriktirdikleri birikimlerden dolayı önemli bir harcama gücüne sahiptir. Bu nedenle, turizm sektörü için kazançlı bir pazar oluşturmaktadırlar. Yaşlılara yönelik turizm bu potansiyeline ilişkin gümüş turizm ya da *silver tourism* olarak adlandırılmaktadır. Özellikle Avrupa'da, yaşlı nüfus turizmin ekonomik büyümesinde önemli bir rol oynamaktadır (Buzulukova ve Lobova, 2023). Yaşlı turistler ayrıca turizm ekonomisine yıl boyunca katkıda bulunarak, turizmin mevsimsel doğasını hafifletmeye yardımcı olmaktadır (Alén et al., 2016). Turizm, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırarak fiziksel aktiviteyi teşvik etmekte, sosyal etkileşimlerini güçlendirerek zihinsel sağlığı desteklemektedir (Qiao et al., 2022). Bu nedenle, yaşlılar için erişilebilir turizm, seyahatin sağlıklı yaşlanma için bir araç haline gelmesinden dolayı sağlık odaklı yaklaşımlarla da ilgilidir (Kim et al., 2015).

Yaşlı turizminin sunduğu ekonomik ve sosyal faydalara rağmen, bu alanın tamamen erişilebilir olabilmesi için birtakım güçlükler bulunmaktadır. Yaşlı turistlerin ihtiyaçlarına yönelik altyapının yetersizliği bu güçlüklerin başında gelmektedir. Diğer güçlükler, turistik mekanlarda sınırlı erişilebilirlik ve hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler için erişilebilir konaklama yerlerinin eksikliği gibi konuları kapsamaktadır (Zielińska-Szczepkowska, 2021). Ayrıca, yaşlı turistlere yönelik yeterli bilgi ve tanıtımın olmaması, seyahat planlamalarını zorlaştırmaktadır (Zhao et al., 2023).

2.2.2.6. Erişilebilir turizm deneyimi

Fiziksel engellilerin erişilebilir turizm deneyimi

Fiziksel engelliler seyahat ederken, fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak sınıflandırılacak engellerle karşılaşmaktadır. Fiziksel engeller, erişilebilirlik uygulamalarının eksik olduğu rampalar, asansörler ve erişilebilir yollar gibi engelleri

içermektedir. Sosyal ve psikolojik engeller ise toplumsal tutumlardan, engellilik farkındalığından ve erişilebilir hizmetler hakkında bilgisizlikten kaynaklanmaktadır (Gamache et al., 2019).

Fiziksel engelli turistler bağdaşık değildir, fiziksel engellilik durumları çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenle erişilebilirlik sorunları, engelin doğası ve şiddetine bağlı olarak önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Fiziksel engellilere yönelik turizmde, hafif seyahat zorlukları yaşayan bireylerden yoğun zorluklarla karşılaşan bireylere kadar çeşitli alt gruplar bulunmaktadır. Bu grupların farklı seyahat davranışları, tercihleri ve ihtiyaçları turizm hizmetleri tasarlanırken dikkate alınmalıdır (Tao et al., 2024).

Fiziksel engelliler için turizmin en önemli yönlerinden biri konaklama yerlerinin erişilebilirliğidir. Otellerin erişilebilirliği fiziksel engellilerin genel memnuniyetinde önemli bir etkidir. Otellerin erişilebilirliği, girişleri, banyoları, ortak alanları ve rekreasyon alanlarını kapsamaktadır (Tütüncü, 2017). Fiziksel engellilerin kullandığı tekerlekli sandalye gibi hareketlilik araçları, bu ortamlardaki deneyimlerini etkilemektedir.

Erişilebilir yaya altyapısı, fiziksel engellilerin turizme katılımı için önem arz etmektedir. Kaldırım rampaları, düzgün kaldırımlar ve yeterli toplu taşıma seçenekleri gibi özellikler, hareket kısıtlılığını gidermek için gereklidir. Yaya altyapısının yetersiz olması fiziksel engellilerin seyahat deneyimlerini sınırlamaktadır (Gamache et al., 2019). Bu temel altyapıya erişimin olmaması, özellikle bakımsız altyapıya sahip bölgelerde fiziksel engellilerin turizme katılımının önemli ölçüde azalmasına yol açmaktadır.

Fiziksel rekreasyon ve turizme aktif katılım, fiziksel engelliler için rehabilitasyon sağlamaktadır (Ulyhanets et al., 2021). Fiziksel engellilerin yaşam kalitesini artıran, fiziksel ve duygusal olarak iyileştiren erişilebilir turizm yaklaşımları, sosyal izolasyonu azaltmaktadır. Turizm rotaları ve fiziksel engelliler için tasarlanmış hizmetler, engellilerin topluluk entegrasyonunu sağlamaktadır.

Görme engellilerin erişilebilir turizm deneyimi

Görme engelliler, turizm faaliyetlerini deneyimlemek için genellikle işitme, dokunma, tat ve koku gibi diğer duyularını kullanmaktadır. Görme odaklı bir yaklaşımın benimsendiği turizm sektörü, görme engellileri pek çok turistik deneyiminin doğal olarak dışında bırakmaktadır. Dolayısıyla dokunsal ve işitsel deneyimler, bu grup için anlamlı turizm deneyimleri sunmak açısından önemlidir. Örneğin, doğal ortamlarda yürüyüş yapmak, görme engelliler için fiziksel ve zihinsel sağlığı destekleyen zengin duygusal deneyimlerdir (Noghan, 2024).

Görme engellilerin turizm faaliyetlerine katılımında, erişilebilir olmayan toplu taşıma, *Braille* alfabesi ile bilgilendirmelerin eksikliği ve yeni çevrelerde yön bulma güçlükleri bulunmaktadır (Kuriakose et al., 2022). Bu nedenle görsel uyaranların yerine sözlü açıklamaların sunulmaması, görme engellileri turistik mekanları keşfetmede

dezavantajlı kılmaktadır. Ayrıca, ayrımcılık korkusu ve seyahat deneyiminin belirsizliği gibi kişisel engeller de turizm deneyimini olumsuz etkilemektedir.

Destekleyici teknolojilerdeki ilerlemeler, görme engelliler için turizm deneyimini büyük ölçüde geliştirmektedir. Akıllı telefon uygulamaları ve GPS navigasyon sistemleri, görme engellilerin yeni ortamları daha bağımsız ve güvenli bir şekilde keşfetmelerine olanak tanımaktadır (Kuriakose et al., 2022). Kılavuz köpekler de seyahat sırasında görme engellilere önemli destek sağlamaktadır. Ancak kılavuz köpeğin varlığı da köpeğin refahını koruma gibi kendi zorluklarını da beraberinde getirmektedir (Rickly, 2021). Ayrıca, kısmi görme engelliler sık sık zayıf aydınlatma, merdiven ve rampalar arasındaki düşük kontrast ya da yetersiz tabela gibi fiziksel engellerle karşılaşmaktadır, ki bu durum güvenliklerini tehlikeye atmaktadır (Legge, 2010).

Turizm sağlayıcıları, görme engellileri kapsayan tasarımın gerekliliğini giderek fark etmektedir. Bu durum, müzelerde, parklarda ve diğer turistik mekanlarda duyuşsal uygulamaları arttırmaktadır. Dokunsal modeller, sözlü rehberler ve gelişmiş işitsel deneyimler, görme engellilerin çevreleriyle anlamlı bir şekilde etkileşime girmelerine yardımcı olmaktadır (Elavsky, 2022). Aynı şekilde, erişilebilir turizmi teşvik eden politikalar, altyapı, ulaşım ve hizmetlerin herkes için düzenlenmesini sağlamaktadır (Rickly, 2021).

İşitme engellilerin erişilebilir turizm deneyimi

İşitme engellilerin, seyahat ederken karşılaştığı engellerden başlıcaları; görsel bilgi eksikliği ve eksik yönlendirme işaretlerdir. İşitme engeli farklı seviyelerde işitme kaybı olanları ifade etmektedir. İşitme kaybı yaşayanlar çevrelerini anlamak için büyük ölçüde görsel bilgilere güvenerek yaşamaktadır (Luccio ve Beltrame, 2018). Bu nedenle mobil uygulamalar ve web siteleri, engelli turistler için sürekli bilgi sağlamaları sebebiyle işitme engellilerin turizm deneyimi açısından önem arz etmektedir (Stankov et al., 2024; Abdullah, 2024). İşitme engellilere yönelik erişilebilir turizme, İtalya'nın Venedik kentinde işitme engelli ziyaretçiler için özel olarak hazırlanmış bir turizm web sitesidir (Luccio ve Beltrame, 2018). Bu web sitesi, görsel rehberler, yazılı bilgiler ve alt yazılı videolar ile işitme engelli turistlerin, diğer turistlerle aynı kültürel ve tarihsel bilgileri edinmelerini sağlamaktadır.

Zihinsel engellilerin erişilebilir turizm deneyimi

Zihinsel engellilerin turizm deneyimleri, bilişsel yetersizlikler nedeniyle engeli olmayan bireylerden farklılaşmaktadır. Bu bireylerin seyahat süresince karşılaştıkları zorluklar hem çevrelerini hem de toplumu etkilemektedir. Bu durum seyahat sırasında bir refakatçiye olan bağımlılığı artırarak, turizm deneyimini derinlemesine ilişkişel hale getirir (Wu, 2021). Zihinsel engelliler, turistik mekanlarda öngörülebilir bir çevreye olan ihtiyaç duymaktadır, çünkü tanıdık olmayan rutinlerden sapma, bu bireylerde kaygı ve stresi artırabilir (Gillovic, 2021). Zihinsel engellilerin turizm deneyimleri genellikle refakatçiler tarafından şekillendirmektedir. Bakım etiğinin konuları ile ilişkişel olan bu bağılılık, bakım alanlarının oluşturulması ile turizme katılımı sağlayan bir yaklaşım

gerektirmektedir. Turizme katılım öz güveni, bağımsızlığı ve ilişki bağlarını güçlendirmektedir. Erişilebilir turizm sayesinde zihinsel engelliler, günlük hayatta eksikliğini hissettikleri normalleşme ve toplumun bir parçası olma duygusunu deneyimlemektedir (Spencer González, 2020). Erişilebilir turizm, zihinsel engellilerin yeni ortamlara katılmasını, yeni ilişkiler kurmasını sağlayarak topluma katılımlarına katkıda bulunmaktadır (Dmitrievich ve Aleksandrovna, 2020). Turizm deneyimi ile farklı çevrelerde ve sosyal durumlarda seyahat, zihinsel engellilerin iletişim ve problem çözme yeteneklerini geliştirebilmektedir (Spencer González, 2020).

2.2.2.7. Erişilebilir turizm ile koruma ilişkisi

Tarihi açıdan önemli olan miras alanları, erişilebilirlik açısından zorluklar yaratmaktadır. Bu alanların çoğu evrensel erişim göz önünde bulundurularak inşa edilmemiştir ve bu nedenle engelliler için fiziksel engeller teşkil etmektedir. Bu alanları daha erişilebilir hale getirmek için yapılan değişiklikler bazı durumlarda koruma hedefleriyle çatışmaktadır. Tarihi alanlarda günümüz ihtiyaçlarına yönelik yapılan uyarlamalar sırasında korunması gereken alanın bozulma riski her zaman bulunmaktadır. Öte yandan örneğin açık hava müzelerinde erişilebilirliği sağlamak için yapılan mekansal düzenlemeler, müzelerin ziyaretçi sayısını artırmaktadır (Silav, 2019). Dünyada ve Türkiye’de erişilebilir turizm ile ilgili yapılan çalışmalar, engellilerin turizm merkezlerinden tam anlamıyla yararlanamadıklarını göstermektedir (Bulgan, 2015). Bu bağlamda, ülkelerin sahip olduğu müzelerin, ören yerlerinin ve turistik mekanların engellilere yönelik yeniden yapılandırılması oldukça önem arz etmektedir. Nitekim T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından oluşturulan On İkinci Kalkınma Planında coğrafi özellikler ile kültürel ve doğal değerlerin gözetilmesinin esas alınması, başta yeşil alanlar olmak üzere kamusal alanların erişilebilirlik ilkesi çerçevesinde oluşturulması ve korunmasının sağlanması yer almaktadır.

Uluslararası Doğa Koruma Birliği tarafından koruma alanlarının yönetimine ilişkin yönergelerde geçen koruma alanlarının yönetimi kavramı, koruma ile erişilebilirliği dengeleyen yönetime duyulan ihtiyacı göstermektedir (Borrini-Feyerabend et al., 2013). Erişilebilir turizm, ziyaretçi kitlesini genişleterek ve bu alanların daha geniş bir kitle için anlamlı hale gelmesini sağlayarak miras alanlarının sürdürülebilirliğini de olumlu yönde etkilemektedir. Engelliler de dahil olmak üzere daha fazla ziyaretçi çekilmesi, ekonomik getiri ile söz konusu alanların korunmasına yatırım yapılmasını sağlamaktadır (Kruczek et al., 2024).

Erişilebilir turizm yaklaşımı ile, miras alanlarının korunmasında yerel toplulukların katılımını teşvik edilmektedir. İtalya’nın Lazio bölgesindeki korunan doğal miras alanlarına yönelik bir araştırma, erişilebilir turizm geliştirme sürecinde yerel toplulukların katılımının önemini göstermektedir (Pasca et al., 2022). Miras alanları, yerel paydaşları planlama sürecine dahil ederek, kültürel ve çevresel kaygılara duyarlı erişilebilirlik çözümleri geliştirebilirler. Ayrıca, Coğrafi bilgi sistemleri gibi teknolojiler, miras alanlarında erişilebilirliği iyileştirmek için kullanılmaktadır. Coğrafi bilgi sistemleri, yöneticilerin erişilebilirlik sorunlarını analiz etmelerine ve turistik mekanın fiziksel ve kültürel yapısına en az etki edecek müdahaleler geliştirmelerine

olanak tanımaktadır (Okundi, 2023). Etkili yönetim, erişilebilir turizm talepleri ile miras alanlarının korunmasını dengelemede kilit rol oynamaktadır.

2.2.2.8. Çağdaş erişilebilir turizmin yaklaşımları

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki son gelişmeler, erişilebilir turizmi doğrudan etkilemektedir. Dijital platformlar ve tavsiye sistemleri gibi araçlar, engellilerin ihtiyaçları ile mevcut turizm hizmetleri arasındaki etkileşimi arttırmaktadır. Bu ekosistemler, yerel yöneticiler, turizm sağlayıcılar ve turistler dahil olmak üzere tüm bileşenlerin koordinasyonunu sağlamaktadır. Örneğin 2.2.2.2. bölümde bahsedilen Pantou gibi platformlar, erişilebilir turizmle ilgili bilgilerin yayılmasını sağlayarak erişilebilir turizmin gelişimine katkıda bulunmaktadır (Alves et al., 2022; Cassia et al., 2021). Ayrıca, dijital platformlar, konaklama, ulaşım ve turistik noktaların erişilebilirlik özellikleri gibi kritik bilgileri sağlayarak turistik destinasyonların erişilebilirliğini artırmaktadır (Brodeala, 2020). Mobil uygulamalar, gerçek zamanlı navigasyon yardımları ve yapay zeka destekli asistanlar gibi araçlar, engelli turistlerin bağımsız ve güven içinde seyahat etmelerini sağlamaktadır (Lam et al., 2020). Bu teknolojiler, bilgi eksikliği ve turistik mekanlara erişim sorunları gibi yaygın engellerin azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Lam et al., 2020).

Lin ve arkadaşlarına (2022) göre, akıllı erişilebilir turistik mekan ya da *smart accessible destination*, evrensel tasarım ilkeleri ile akıllı teknolojileri bir araya getirerek, tüm turistlerin etkin bir şekilde seyahat etmesini amaçlayan bir turizm modelidir. Bu modelde, turistik mekanların fiziksel ortamlarını herkesin erişimine açık olacak şekilde tasarlamak için evrensel tasarım ilkeleri ve bilgi teknolojilerini birlikte kullanılmaktadır. Erişilebilir turizme yönelik katılımcı yaklaşımlar, hükûmetler, işletmeler, engelliler ve yerel halk da dahil tüm paydaşların katılımını gerektirmektedir. Engellilerin karar alma süreçlerine dahil edilmesi, deneyimlerinin erişilebilir turizm politikaları ve hizmetlerinin şekillendirilmesini sağlamaktadır (Cassia et al., 2021). Katılımcı yaklaşımlar, planlama ve tasarımdan hizmetlerin sunulmasına kadar geniş bir süreci kapsamaktadır (Harju-Myllyaho ve Jutila, 2021; Michopoulou ve ark., 2015). Erişilebilir turizm yönetim sistemleri, erişilebilirliği niş bir pazar yerine turistik mekan rekabetinin varsayılan bir unsuru olarak ele almaktadır (Michopoulou et al., 2015).

2.2.3. Evrensel Tasarım

Evrensel tasarımın tarihi, engelli hakları bağlamında 20. yüzyılın ortasındaki sivil haklar hareketlerine kadar uzanmaktadır. Evrensel tasarım kavramı, ilk kez 1985 yılında Amerikalı Mimar Ronald L. Mace tarafından; ürünlerin ve çevrenin, her yaştan ve her yeterlilik seviyesinden mümkün olan en fazla insan tarafından kullanılabilir olacak şekilde tasarlanması olarak tanımlanmıştır (Goldsmith, 2000). Evrensel tasarımın kökenleri, modernizm başta olmak üzere önceki mimari yaklaşımların bir eleştirisine dayanmaktadır. Bu eleştiriler modernist tasarımın, sadelik ve işlevselliğe odaklanarak, insan yeteneklerini göz ardı etmesine yöneliktir. 20. yüzyıl ortalarında insan odaklı tasarıma doğru yönelen eğilim, modernist mimarinin, kişisiz yaklaşımına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Steinfeld ve Maisel, 2012;).

20. yüzyılın sonlarında, engellilik hakları hareketinin etkisiyle erişilebilirlik ihtiyaçları giderek daha fazla tanınmaya başlamıştır. 1990 tarihli Engelli Amerikalılar Yasası gibi çeşitli yasal çerçevelerin tanıtılmasına erişilebilir tasarımın gelişmesini sağlamıştır. Evrensel tasarım erişilebilirliğin en baştan tasarım sürecine dahil ederek, sonradan yapılan eklemelere gerek kalmadan erişilebilirliği sağlamayı amaçlamaktadır (Preiser ve Smith, 2011). Kuzey Karolina Devlet Üniversitesi'nin Tasarım Fakültesi'nde yer alan Evrensel Tasarım Merkezi, evrensel tasarım ilkelerinin geliştirilmesinde öncü kurumdur. 1989 yılında mimar Ronald L. Mace liderliğinde kurulan evrensel tasarım merkezi, tasarım inovasyonu, araştırma, eğitim ve tasarım desteği yoluyla çevrelerin ve ürünlerin geliştirilmesini amaçlamıştır. Evrensel tasarım merkezinde, kapsayıcı ve erişilebilir tasarımlar oluşturmak için bir çerçeve sunan yedi evrensel tasarım ilkesi geliştirilmiştir (NC State University, 1997). Evrensel tasarım, mimarlar, peyzaj mimarları ve şehir plancılar tarafından yürütülen disiplinler arası araştırmalarla yıllar içinde bugünkü yaygınlığına ulaşmıştır. Evrensel tasarım ilkeleri, herkesin yaş, boyut ya da yeteneğine bakılmaksızın kullanabileceği ortamların tasarlanmasını sağlamaktadır (Michopoulou et al., 2015). Evrensel tasarım ilkeleri şunlardır (Preiser, 2011; Hacıhasanoğlu, 2003):

- i. Eşit Kullanım
- ii. Kullanımda Esneklik
- iii. Basit ve Sezgisel Kullanım
- iv. Algılanabilir Bilgi
- v. Tasarımda Hata Payı
- vi. Düşük Fiziksel Güç Harcanması
- vii. Yaklaşım ve Kullanım için Boyut ve Alan

Evrensel tasarım, erişilebilir turizmin temel taşlarından biridir. Evrensel tasarım ilkeleri uygulanarak, turizm altyapıları ve turistik mekanlar baştan erişilebilir şekilde geliştirilmesi, özel düzenlemelere gerek kalmadan herkesin kullanımına olanak tanımaktadır. Evrensel tasarım ilkeleri, herkesin yaş, boyut ya da yeteneğine bakılmaksızın kullanabileceği ortamların tasarlanmasını sağlamaktadır.

2.3. Literatür Taraması

Buhalis ve Darcy (2010), erişilebilir turizm konusunda kavramlara ve sorunlara dair çok yazarlı akademik bir eser derlemiştir. Araştırmada erişilebilir turizm sosyal, ekonomik ve politik boyutlarıyla kapsamlı ele alınmaktadır. Araştırmaya göre erişilebilirliğin, dezavantajlı grupların deneyimlediği tüm alanlarda bir zincir halinde ele alınması gerekmektedir. Örneğin bir alanı ziyaret eden dezavantajlı bir turistin, biletini alırken bir engelle karşılaşmaması, alana girişte doğru ölçülerdeki otopark alanına park edebilmesi, doğru tasarlanmış alanlarla rahatça ulaşım sağlaması ziyaret deneyimini bir zincir halinde etkilemektedir. Eser, öncelikle erişilebilir turizmin kavramsal ve teorik çerçevesini incelemekte, tanımlara ve erişilebilirliğin farklı boyutlarına odaklanmaktadır. Bu araştırmadan sonra Buhalis ve diğerleri (2012), turizm

işletmecileri için somut araçlar sağlamayı amaçlayan çok yazarlı yeni bir eser derlemişlerdir. Bu kitapta, turistik mekan gelişimi, turizm deneyimi, politika ve stratejiler kapsamlıca ele alınmaktadır. Almanya, Yunanistan, Birleşik Devletler, Avustralya, Yeni Zelanda, İsveç, Avusturya, Birleşik Krallık, Norveç ve İspanya memleketlerindeki erişilebilir turizm politikaları ve başarılı uygulamalar ele alınmaktadır.

Ünver ve Yıldırım (2021), erişilebilir turizme ilişkin Türkçe yazılmış çok yazarlı ilk kapsamlı eseri derlemişlerdir. Kavramsal bir yaklaşım sunan bu eserde yasal düzenlemeler, oteller, politika ve stratejiler ele alınmaktadır. Araştırmaya göre erişilebilir turizmin yaygınlaşabilmesi için mevcut yasal düzenlemeler ve uygulamaların artarak devam etmesi gerekmektedir. Engelli bireylerin turistik aktivitelere daha yaygın şekilde dahil olmak istemesi nedeniyle, turizm sektöründeki hizmet sağlayıcılar erişilebilir ürün ve hizmetler sunmaya yönelmektedir. Akıllı şehirlerin altyapıları ve teknolojik olanakları, erişilebilir turistik mekanların geliştirilmesi için önemli bir ön koşul olarak görülmektedir. Bilişim teknolojilerinin entegrasyonu ile ziyaretçilere kişiselleştirilmiş turizm deneyimleri sunulması hedeflenmektedir.

Erkaya (2021), anket yöntemiyle yaptığı araştırmada konaklama işletmelerinde engellilere sunulan hizmetlere odaklanmaktadır. İpek (2023), sağlık turizmi mekanlarının erişilebilirliğine odaklanmaktadır. Araştırmada, Kuşadası'nın erişilebilirlik açısından yetersiz olduğu belirlenmiş; yürüyüş yolları, turistik alanlar, rampalar, spor salonları, bilgilendirme levhaları, toplu taşıma ve otellerin engelli bireyler, yaşlılar ve bebek arabası kullanıcıları için uygun olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcılar, altyapı eksiklikleri ve erişilebilirlik standartlarının uygulanmaması nedeniyle erişilebilir turizmin gelişmesinin önünde engeller bulunduğunu belirtmişlerdir.

Poria ve diğerleri (2006) tarafından gerçekleştirilen araştırma, turistlerin tarihi alandaki kültürel miras algılarıyla ziyaret motivasyonlarının ve beklentilerinin arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Bir alanın miras niteliğinin algılanmasına dayalı olarak genel motivasyonlarda farklılıklar belirlenmiştir. Üç temel motivasyon kategorisi belirlemiştir: Sunulan tarihle bağlantılı olma hissi, öğrenmeye duyulan istek ve tarihi alanın tarihi yönleri ile ilgili olmayan motivasyonlar. Çalışma, alan ile turist arasındaki etkileşime odaklanmanın önemli olduğu sonucuna varmıştır. Timothy (2011), miras turizminin kültürel kaynaklar ve alanlar üzerindeki etkilerini inceleyerek turizm tehditlerine karşı koruma ihtiyacını vurgulamıştır. Turist faaliyetleri, miras alanlarında vandalizm, aşınma ve kirlenme gibi etkilere neden olur. Ancak, turizm aynı zamanda miras korumayı teşvik edebilir. Araştırma turizmin geleneksel sanat eserlerinde değişikliklere, yaşayan kültürü ticarileştirmeye ve kalabalık koşullara yol açtığını belirtiyor. Timothy (2011), turizmin miras alanlarında iş, vergi ve girişimci fırsatları oluşturduğunu, bunun yanında olumsuz etkiler de getirdiğini belirtmiştir. Bu nedenle, büyük ölçekli miras turizminin yıkıcı etkilerine karşı koymak için dikkatli planlama ve yoğun koruma çabalarının gerekliliğini vurgulamıştır.

Bowtell (2015), engelli turistlerin harcama gücüyle ilgili kavramsal yanılgıları sorgulamış ve sektörün bu talebi karşılamadaki başarısızlığının farkındalık

eksikliğinden, yatırım ve evrensel tasarım eksikliklerinden kaynaklandığını değerlendirmiştir. Şirketler, bu pazara hizmet etmekte çeşitli engellerle karşı karşıyadır ve etkili çözümler için aktif yatırım ve iş birliği yapmalıdır. Çalışma, toplumsal bir değişimle erişilebilirlik gerekliliğine vurgu yapmış, bu konuya yatırım yapmanın maliyet ve faydalarını araştırmak için daha fazla çalışma çağrısında bulunmuştur. Bulgan (2015), dünyada ve Türkiye’de erişilebilir turizm ile ilgili yapılan çalışmaları taramış, engelli bireylerin turistik çekicilik merkezlerinden tam anlamıyla yararlanamadıklarını ortaya çıkarmıştır. Araştırmaya göre ülkelerin sahip olduğu müzelerin, ören yerlerinin, alışveriş merkezlerinin ve temalı parklarının engelli bireylere yönelik yeniden yapılandırılmasının gerekliliğine değinen bilimsel çalışmaların yapılması son derece önem arz etmektedir.

Eren ve Bozkurt (2020), Kapadokya Bölgesindeki aşırı turizm olayına yönelik ikincil veri kaynakları ışığında bir alan-yazın araştırması gerçekleştirmiştir. Araştırmada, bölgede belirli dönemlerde turist yoğunluğunun yaşandığı, bu yoğun dönemlerde bölge kaynaklarının daha sürdürülebilir olması adına herhangi bir önlem alınmadığı ve durumun bu şekilde devam etmesi halinde bölgenin cazibesini kaybedeceği sonuçlarına varılmıştır.

Tuncer (2014) ve Güneri (2020), Zelve Açık Hava Müzesinde sanat tarihi konulu araştırmalar gerçekleştirmiştir. Kiliselerin mimarisi ve resim programı incelenerek Bizans sanatı içindeki yerini belirlemek için yapılan araştırmaya göre, 7. yüzyıldan sonra Arap akınlarına maruz kalan Göreme’de ve Avanos’ta yaşayan halkın korunaklı topografik yapıdaki Zelve Vadisi’nde yaşamaya başladığı düşünülmektedir. Zelve Açık Hava Müzesindeki, Paşabağları’ndaki ve Aktepe’deki Bizans Dönemi kaya yerleşimlerinin incelendiği araştırmada ise yapıların vadi içerisindeki dağılımına bakılmıştır. Güngör’e (2016) göre antik yerleşimin birden fazla koruma statüsü, bölgeden birden fazla otoritenin dahil olması nedeniyle yargısal bir karmaşaya yol açmıştır. Ziyaretçi yollarına düşebilecek kopmuş kaya parçalarının ve peri bacalarına yakın yapılan inşaatların oluşturduğu risklere dikkat çekilmiştir. Araştırma, yerel halkı karar alma süreçlerine dahil etmeyi, koruma ve kullanım arasında denge sağlamayı, otoritelerin düzenlenmesini, yerel müze girişi için yasal düzenlemelerin uygulanmasını, tehlikeli alanların belirlenmesini ve bu bölgelerde uygun işaretlerle ziyaretçilere rehberlik edilmesini önermektedir.

Benek (2015), Erkaya (2021) anket yönteminin kullanarak turizm alanının araştırmalar gerçekleştirmiştir. Turistik açıdan Göreme’nin marka algısını ölçmek için yabancı turistler yoluyla yapılan araştırmaya göre Göreme, yabancı turistlerin %94,3’ü tarafından kültürel ve tarihi bir yerleşim olarak da görülmektedir ve bu durum Göreme’nin sadece turistik değil, aynı zamanda kültürel ve tarihi açıdan da çekici olduğunu göstermektedir. Erişilebilir turizm bağlamında işletmelerdeki hizmetleri değerlendirilmiştir. Önem performans analizi ile yoğunlaşılması gereken konuların açık ve kapalı alanlarla engellilere yönelik kısıtlayıcı engellerin bulunmaması, anlaşılır yönlendiriciler ve uyarıcıların bulunması olduğu ortaya konulmuştur.

Kaşmer (2011), Zorlu ve diğerleri (2011), Kapadokya genelinde jeoloji mühendisliği konulu çalışmalar gerçekleştirmiştir. Kiliiktepe, Ayvazkaya, Çavuşin ve

Aktepe bölgelerinde kaya düşmesi tehlikeleri değerlendirilmiştir. Kaya düşmesi tehlike haritaları oluşturulmuş, yüksek riskli bölgelerdeki yollar ve peribacaları belirlenmiştir. Araştırmada vadideki yarı-yeraltı açıklıklarının envanteri çıkarılmış, tüf örneklerinin özellikleri analiz edilmiştir. Çalışma, Kapadokya Bölgesi'nde Jeoloji konusunda yapılmış çalışmaların kapsamlı bir taramasını sunmaktadır. Bowen (1990), Türkmenoğlu ve diğerleri (1991), Göreme Antik Yerleşimi ve çevresindeki bozulmanın nedenlerini araştırmıştır. Göreme'de yapısal koruma için mühendislik adımlarını özetlemiş, erozyonla tahrip olma eğilimini tersine çevirmek ve anıtları korumak için harekete geçilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kapadokya bölgesindeki tüflerin çeşitli bozulma türlerini gözlemleyen araştırmada dökülmeler ve mineral birikimleri, genellikle bu bölgenin yüzeyinde liken aktiviteleri ile ilişkilendirilmiştir. 1983 yılında başlatılan devlet destekli çalışma ile, bozulmakta olan tüflerin mineralojik ve kimyasal özelliklerine odaklanılmıştır. Araştırmaya göre ana olarak feldispatlar üzerindeki yoğun tane değişikliği, kayanın yüzeylerindeki granüler bozulmanın sorumlusudur. Volkanik tüf kayalardaki erozyon ve çatlakları gidermek için müdahaleler önerilmiştir.

Özçakır (2012), Doğal ve Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu başlıklı araştırmasında Göreme Açık Hava Müzesi için Çevre Düzenleme Projesi önerisi geliştirmiştir. Araştırma, tarihi alan sunumunun Dünya'daki ve Türkiye'deki teorik geçmişini ve Göreme Antik Yerleşiminin analizini ve değerlendirmesini içermektedir. Evcı (2016) ve Benek (2022), Göreme Açık Hava Müzesinde turizm ile ilgili anket yöntemiyle araştırmalar gerçekleştirmiştir. Estetiğin ziyaretçi memnuniyetini önemli ölçüde etkilediği, bunu eğitim ile eğlencenin takip ettiği ve katılımın belirli boyutlarının memnuniyet seviyelerini etkilediği ortaya konulmuştur. Alanda engelli park alanlarının eksikliği, park etme konusundaki sorunlar, arazi sorunları, yetersiz drenaj, işitsel ve dokunsal işaretlemelerin eksikliği, oturma alanlarının yanlış yerleşimi, engelliler için yetersiz tuvalet erişimi ve engelli ziyaretçilere yardımcı personel eksiklikleri belirtilmiştir. Yaya yollarının oluşturulması, manzaranın üstünden bakış sağlayacak seyir teraslarının yapılması, engelli park alanlarının ve işaretlerin düzenlenmesi, uygun rampa tasarımlarının sağlanması, görünürlük için aydınlatmanın iyileştirilmesi, tekerlekli sandalye erişimi için oturma alanlarının düzenlenmesi, tuvalet erişiminin artırılması ve engelli ziyaretçilere yardımcı personel atanması önerilmiştir. Ayhan (2020), Göreme Açık Hava Müzesinin kısımlarını ve Kapadokya ile ilgili yayınlanmış UNESCO Periyodik Raporlarını incelemiştir. Araştırma, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki koruma çabalarının başarılarını vurgularken, özellikle 1980'lerden sonra turizm faaliyetlerinin koruma üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Koruma uygulamalarının etkililiği ve verimliliği yalnızca ulusal ve uluslararası düzeydeki yasal düzenlemelere değil, aynı zamanda koruma yaklaşımlarının yerel topluluklar tarafından toplumsal kabulüne ve içselleştirilmesine de bağlıdır. Baydan (2021), Ürgüp ilçesi ve Göreme beldesi yerleşik alanları özelinde kamu yararı ve özel mülkiyet çatışmalarını irdelemiştir. Araştırma, çevresel bozulmayı ele almak ve korunan alanlarda inşaatı önlemek için Koruma İrtifakı Aracı gibi uluslararası uygulamaları önermektedir. Uçar (2020), miras korumadan ve geliştirilmesinden sorumlu yönetim birimleri ile ilgili planları hazırlayan özel sektörün görüşlerinden faydalanarak, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri'nin sınırları içerisinde bulunan bölgenin sorunlarını incelemiştir. Dünya miras alanlarının korunmasında kullanılan hukuki, idari ve teknik araçların etkinliğinin Kapadokya özelinde değerlendirildiği çalışmada, bölgenin doğal

ve kültürel varlıkların sürdürülebilir şekilde korunmasının yeterince sağlanamadığı savunulmaktadır.

Serin (2022), Nevşehir sınırları içindeki Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri'nin briyofit florasını araştırmıştır. Çalışma kapsamında iki yıl süresince arazinin farklı habitatlarından örnekler toplanmıştır. Taksonomik açıdan bitkiler aleminde Yeşil Algler (Streptophyta) ile Eğrelti Otları (Pteridophyta) arasında yer alan Briyofitelerden yaklaşık 670 örneğin değerlendirilmesi sonucu, 14 familya ve 43 cinse ait 100 takson tespit edilmiştir.

Foster ve Nuttgens (2016), Tarihi Çevrenin Erişilebilirliği başlıklı kitapta; engelli kişiler, yaşlılar, küçük çocuklu ebeveynler veya geçici engelliler için; tarihi alanların entegre kullanımını ve dolaşımını iyileştirecek çözümleri incelemişlerdir. Kitap, erişim ihtiyaçlarını değerlendirmek için yapılandırılmış bir yaklaşım önermektedir. İhtiyaçların belirlenmesini, değişiklik gerektirmeyen çözümleri keşfetmeyi ve uzun vadeli kullanım açısından değişiklikleri planlamayı önermektedir. Çetiner (2018), fiziksel engelli bireylerin arkeolojik alanlara erişimi üzerine yaptığı araştırmada, engellilerin erişilebilirliğine ilişkin uluslararası belgelerin düzenli bir taramasını gerçekleştirerek arkeolojik alanların erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilmesine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Araştırma tarihi alanların erişilebilirliği konusundaki çalışmaların çoğunun yalnızca bina ölçeğinde kaldığını göstermektedir. Tarihi alanın özgün karakterini koruyarak erişilebilirliğin nasıl artırılabilirliği sorusu üzerine gerçekleştirilen çalışmada, fiziksel engelli bireylerin erişimine yönelik bazı strateji ve ilkeler önermek amacıyla Labraunda Antik Kentinin haritaları hazırlanmıştır. Alanın değerleri ve bu değerlerin önündeki engeller dikkate alınarak fiziksel engelli bireylerin erişilebilirliğine yönelik öneriler getirilmiştir. Wei ve Zhang (2020), Şanghay'daki tarihi peyzaj adalarının kentleşmeden kaynaklanan etkilerine odaklanarak, kültürel değerlerin korunması için, Şanghay'ın tarihi peyzaj adalarının bir planlama modelini oluşturmuştur. Uzaktan algılamanın yanında gerçek dünya gözlemleri ile gerçekleştirilen çalışmada, kültürel mirasın korunmasını planlamaya entegre eden hücresel otomasyon modeli kullanılmıştır. Trafik sorunları olan alanlar, yetersiz korunan kültürel peyzajlar ile yüksek yapılar nedeniyle engellenmiş görsel peyzajlar tespit edilmiştir.

Şen vd. (2014), Türkiye'deki Dünya Miras Listesine giren alanların engelli turistler için erişilebilirliğini değerlendirmektedir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumunun Dünya Miras Listesine Türkiye'den, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri ve Hierapolis-Pamukkale olmak üzere iki alan doğal ve kültürel miras olarak, 16 alan ise kültürel miras olarak kaydedilmiştir. Araştırmanın yapıldığı 2014 yılı itibarıyla Türkiye'de korunan 13 alandan bilgi toplanmıştır. Çalışmada gerçekleştirilen engellilere yönelik düzenlemelere ilişkin puanlama sonuçlarına göre Safranbolu yerleşim yerinde engelli ziyaretine yönelik yatırım yapılması gerektiği değerlendirilmektedir. Araştırmada Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri ile ilgili olarak alanın, fiziksel engellilerin kolaylıkla ziyaret edebileceği bir alan olduğu değerlendirilmektedir. Arslan (2020), Diken (2021), Safranbolu'nun erişilebilirliği ile ilgili çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Dünya Miras Listesindeki alanları incelenmiş, Safranbolu Kentsel Sit Alanında engelli

erişilebilirliğine uyarlanmıştır. Dünya Ticaret Örgütünün belirlediği erişilebilir turizm prensipleri doğrultusunda sürdürülebilir kentlerde engelli erişimi kriterleri geliştirilmiştir.

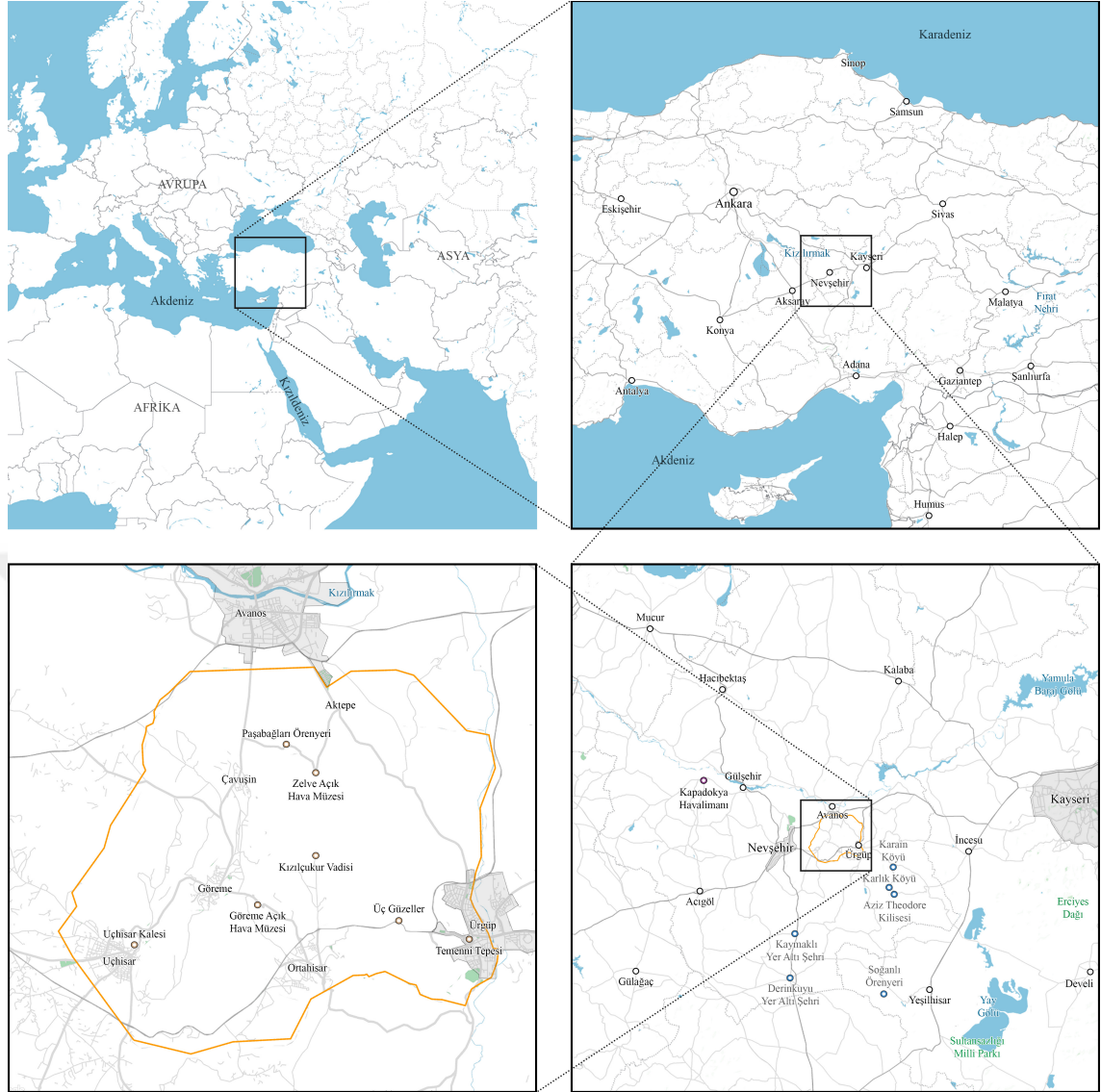
Yıldız (2016), Bursa ili Tarihi Hanlar Bölgesini erişilebilirliği üzerine gözlemler yapmış, en önemli fiziksel çevre probleminin yüzeye bağlı problemler olduğunu değerlendirmiştir. Evcil'in (2018) dünyadan ve Türkiye'den örnekleri incelediği makalesine göre erişilebilirlik kapsamında alınan önlemler, günümüz konfor koşullarını dikkate alarak yapılan ekler, tarihi alanların değerini ve özgünlüğünü bozmamaktadır. Silav (2019), Ankara Roma Hamamı Açık Hava Müzesinin erişilebilirliği üzerine gerçekleştirdiği çalışmasına göre müze ziyaretçi sayısını arttırmak için açık hava müzelerinde gerekli mekansal düzenlemelerin yapılması erişilebilirliği desteklemektedir. Çelimli (2022), tarihi yapı ve çevreleri erişilebilir hale getirmeye yönelik bir model önerisi getirdiği çalışmasında engel türlerine göre bireylerin tarihi yapılarda bulunma sıklıklarının değişim gösterdiğini ve tarihi alanların erişilebilirliğinin artırılmasının engelli bireylerin kültürel faaliyetlere katılımına olumlu etkisini ortaya koymuştur. Tarihi ve koruma altındaki yapıları dokuya zarar vermeden erişilebilir hale getirmek için Sivas kenti özelinde çeşitli çözüm önerileri getirmiştir. Campbell (2018), Mikronezya Federal Devletleri'ndeki (FSM) Kosrae adasında drone, kamera ve Autodesk Recap Photo ve 3DR Site Scan gibi yazılımlar dahil olmak üzere çeşitli teknolojileri kullanarak kültürel eserlerin bilgisayar modellerini ve artırılmış gerçeklik deneyimleri oluşturmuştur. Araştırma, miras koruma, altyapı geliştirme, iklim değişikliği, UNESCO Dünya Miras Listesindeki alanların tanıtımı ve sunumu alanlarında artırılmış gerçeklik uygulamalarını önermektedir.

Ünver (2016), Türkiye'deki kültürel mirasın erişilebilirlik mevzuatını değerlendirmiştir. Kamu yönetimleri arasında koordinasyonun önemini vurgulamıştır. Çalışmaya göre, Türkiye'de eğitim kurumları, yasalar ve uygulamalar bağımsız bir şekilde işlemektedir ancak birbirleriyle bağlantısızdır. Eşit haklar konusundaki farkındalık önemli bir konu olmasına rağmen henüz devlet düzeyinde tam olarak yerleşmemiştir. Ünver, düzenleyici metinlerde yapılacak değişikliklerin aciliyetine dikkat çekmiş ve yasal metinlerdeki değişikliklerin hızlandırılması gerektiğini önermiştir. Ayrıca, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gibi bakanlıklar arasındaki koordinasyona, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kültürel varlıkların korunmasındaki rolüne vurgu yapmıştır. Yıldırım (2019), Mimari Koruma konulu çalışmasında miras alanlarını tehdit eden risklerin oluşumunda etkili faktörlerin tanımlanmasını, analizi ve risk seviyelerine göre değerlendirilmesini amaçlayarak öneriler geliştirilmiştir. Çalışmada, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerinin doğal-kültürel yapısının ve değerlerinin korunması için yasal, yönetsel uygulamalar araştırılmıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

UNESCO Dünya Miras Listesine 1985 yılında alınan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri, Uçhisar, Göreme, Ortahisar ve Ürgüp olmak üzere dört yerleşim yerini, Çavuşin ve Aktepe olmak üzere iki kırsal yerleşim yerini kapsamaktadır (Şekil 3.1). Bu alan, yönetsel olarak Nevşehir ili sınırları içinde Ürgüp, Avanos ve Merkez ilçelerinin kesişim noktasında konumlanmaktadır. 2019 yılında Göreme Milli Parkı'nın milli park statüsü kaldırılmış, aynı yıl bölgeye komşu Gülşehir gibi turizmin gelişim gösterdiği alanları da içerecek şekilde genişletilmiş bir Kapadokya Alanı ilan edilmiştir. Türkiye, dünya mirası olarak tanımlanan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri alanını, UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesinin 4. maddesi uyarınca korumayı taahhüt etmektedir (UNESCO, 1972). Bölgede yoğun olarak yürütülen turizm faaliyetleri, bu korunan alanın sınırları içinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, korunan alanlar ile ilgili olan bu çalışma, söz konusu dünya miras alanı sınırları içindeki bölgeyi kapsamaktadır.

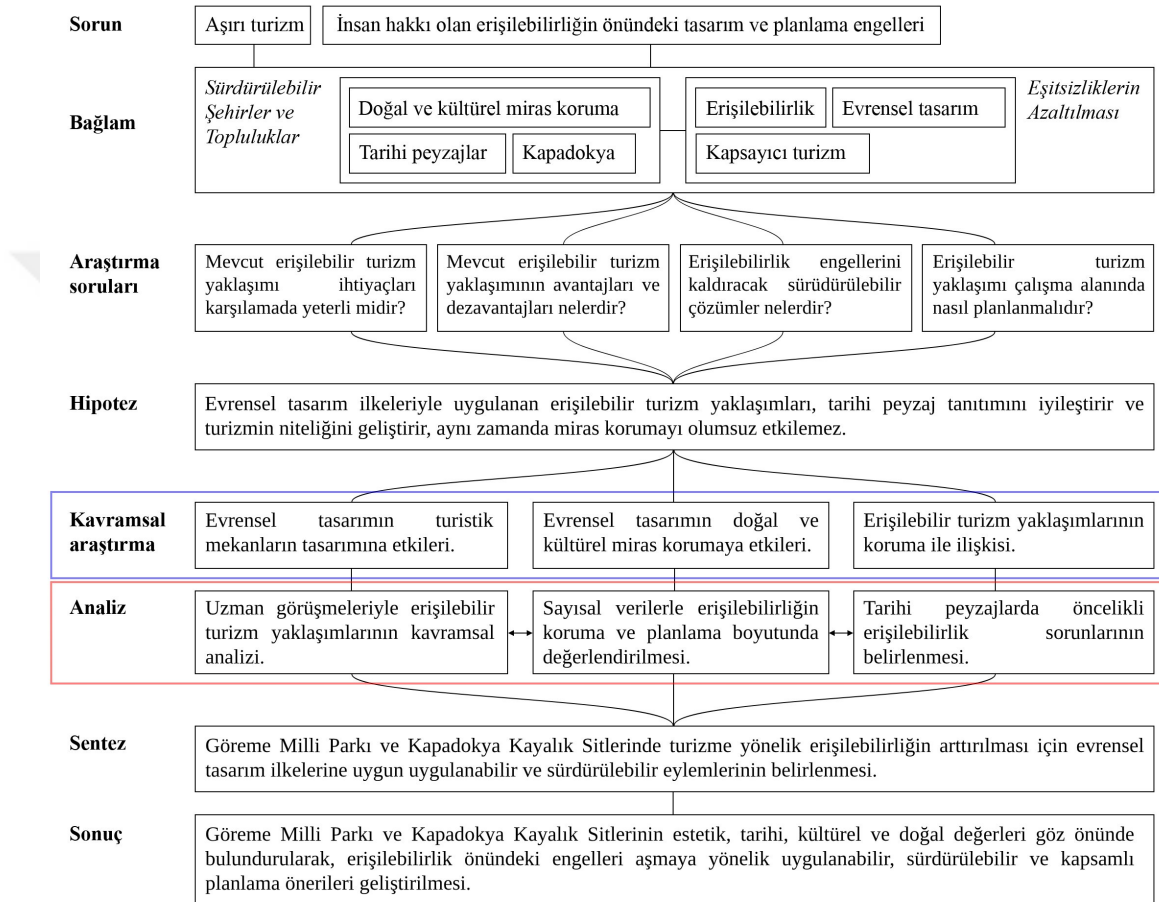

Şekil 3.1. Çalışma alanının konumu, yakın çevresi ve sınırı

Çalışma kapsamında Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanının erişilebilirlik durumunun değerlendirilmesi için hava fotoğrafları çekilmiştir. Erişilebilir turizmin kavramsal analizinde ve mevcut erişilebilir turizm yaklaşımlarının araştırılmasında, 10 uzman ile yüz yüze ve çevrim içi görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden sonra uzmanlara diğer uzmanların verdiği yanıtların derlendiği özetler sunulurken ikinci görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları iki aşamada toplam 28 sorudan oluşmaktadır. Coğrafi bilgi sistemleri gerçekleştirilen erişilebilirlik analizlerinde ise SRTM ya da *Shuttle Radar Topography Mission* uluslararası araştırmasından temin edilen 30 m çözünürlüğündeki sayısal yükseklik modelleri kullanılmıştır. Alan kullanımındaki değişimleri görmek için de aynı harita servisinin uydu görüntüleri kullanılmıştır. Ağ analizleri için ihtiyaç duyulan yol verileri ise OpenStreetMap harita servisinde temin edilmiştir.

3.2. Yöntem

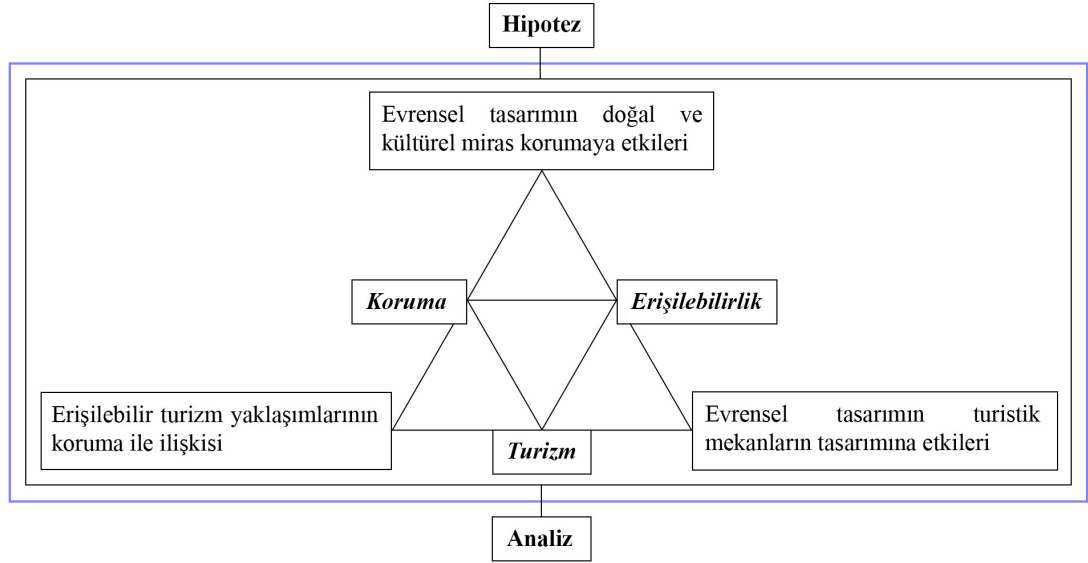
Bu tezin yöntemi, nicel ve nitel veri toplama ve analizini birleştiren bir karma yöntem yaklaşımına dayanmaktadır. Yöntem kısaca; kuramsal araştırma, erişilebilirlik sorunlarının belirlenmesi, planlama haritaları, uzman görüşmeleri olarak tarif edilebilecek dört aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan kuramsal araştırma önce, diğer üç aşama ise eş zamanlı olarak gerçekleştirilecek şekilde planlanmıştır (Şekil 3.2).

Şekil 3.2. Araştırma basamakları

3.2.1. Kuramsal araştırma

Kuramsal araştırma; evrensel tasarımın turistik mekanların tasarımına etkileri, evrensel tasarımın doğal ve kültürel miras korumaya etkileri, erişilebilir turizm yaklaşımlarının koruma ile ilişkisi konularına odaklanılmaktadır. Bu konular, koruma, erişilebilirlik ve turizm bağlamında ele alınmaktadır (Şekil 3.3). Bu bağlamda; miras koruma ve miras turizmi, korunan alanlarda erişilebilir turizm yaklaşımları, erişilebilirliğin turizme etkileri, erişilebilir turizmin potansiyeli, evrensel tasarımın miras korumaya etkileri ve erişilebilirliğin yasal çerçevesi konularında yapılmış çalışmalar araştırılmıştır. Bu kavramlar arasındaki ilişkilere değinmeyen çalışmalar kapsam dışında tutulmuştur.

Şekil 3.3. Kuramsal araştırma

3.2.2. Saha gözlemleri ile erişilebilirlik sorunlarının belirlenmesi

UNESCO tarafından Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri olarak tanımlandırılan 9884 hektarlık alanda, 3.2.3. bölümdeki mekansal erişilebilirlik için oluşturulan planlama haritalarında da ele alınan çeşitli turistik mekanlar bulunmaktadır. Bu bölümde söz konusu turistik mekanlardan seçilen 9 mekana odaklanılarak, bu mekanların erişilebilirlikleri tasarım boyutunda gözlemlenmiş, DJI Mini 2 SE hava aracı ile 06.04.2024 ile 15.11.2024 tarihleri arasında fotoğraflanmıştır. Bu bölümdeki hava fotoğraflarının çekileceği alanlar; jeolojik oluşumların değerine, peyzaj türlerine, koruma statülerine ve bilimsel araştırma ihtiyaçlarına göre belirlenmiştir. Erişilebilirlik uygulamalarındaki standartlara yönelik gerçekleştirilen literatür taramasından yararlanılarak Çizelge 3.1’de verilen saha gözlem formu oluşturulmuştur. Bu saha gözlem formu temel alınarak turistik mekanlar Çizelge 3.2’de verilen ölçeğe göre puanlandırılmıştır.

Çizelge 3.1. Saha gözlem formu

Gözlem Kriterleri	Detaylı Açıklama
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	Yürüme yolunun malzemesini (örneğin, çakıl, parke taşı, kaldırım) düzlüğü ve kaymaz özellikleri açısından değerlendirmektedir. Tekerlekli sandalye ve yürüme zorluğu olan bireylerin rahatça ilerleyebilmesi için yüzeyin pürüzsüz ve engellerden arındırılmış olması gerekmektedir (Buhalis ve Darcy, 2010; Preiser, 2011).
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	Yol genişliğinin tekerlekli sandalye geçişine uygun olduğunu (min. 1,5 m) ve iki yönlü yayaların engel olmadan ilerleyebileceğini değerlendirilmektedir (Erçetin, 2022).
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	Yollarda maksimum eğim oranının %7 olması ve rampalarda sağlam korkulukların bulunması değerlendirilmektedir. Eğimli yollarda tutma kollarının bulunması gerekmektedir (Steinfeld ve Maisel, 2012).
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	Ana girişlerdeki rampaların uygun eğim, korkuluk ve dokunsal işaretlere sahip olup olmadığını değerlendirilmektedir. Farklı alanlar arasında basamaksız geçiş sağlanmalıdır (HeritageBC, 2014).
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	Giriş kapılarının minimum 90 cm genişliğinde olup olmadığını ve kapı kollarının kolay açılabilir (örneğin, kol sapları) olup olmadığını değerlendirilmektedir (UNWTO, 2015).
Erişilebilir Bilgi Panoları	Bilgi panoları oturur ve ayakta durur pozisyonlardan okunabilir olmalı, büyük, yüksek kontrastlı yazı tipleri ile braille kullanılmalıdır. Görme engelli ziyaretçiler için sesli bilgi seçenekleri değerlendirilmektedir (Whimster et al., 2015).
Tuvalet Erişilebilirliği	Tuvaletlerde yeterli genişlikte kapılar (min. 90 cm), tutunma kolları, kaymaz zeminler ve tekerlekli sandalye manevrası için 1,5 m'lik boş alan değerlendirilmektedir (Koç, 2020).
Oturma ve Dinlenme Alanları	Yürüme yolları boyunca düzenli aralıklarla oturma yerleri bulunmalıdır. Oturma yerlerinde kol ve sırt desteği olmalı, destek ihtiyacı olan bireyler için uygunluğu değerlendirilmektedir (Whimster et al., 2015).
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü ve Dil Seçenekleri	Yönlendirme işaretlerinin yüksek kontrastlı, büyük yazı tipleri ile açıkça görülebilirliği değerlendirilmektedir. Özellikle uluslararası ziyaretçiler için çok dilli seçeneklerin mevcudiyeti değerlendirilmektedir (UNWTO, 2015).

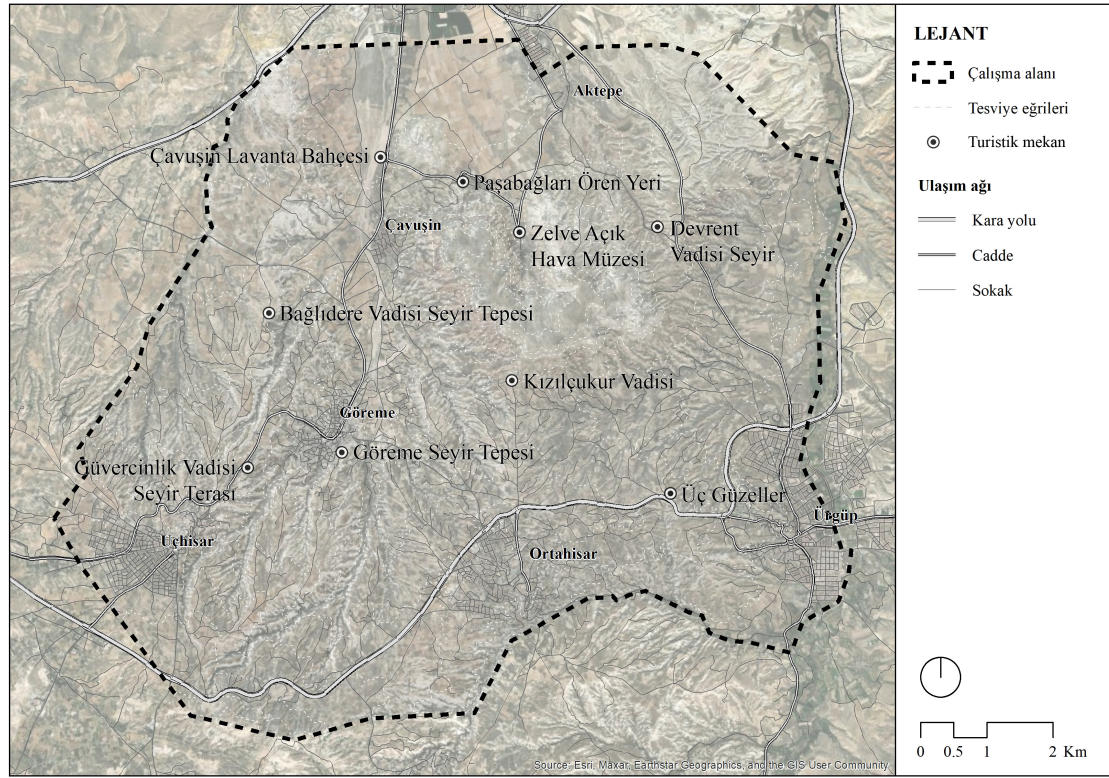
Çizelge 3.1. Saha gözlem formu (devamı)

Erişilebilir Otopark Alanları	Turistik mekanların girişlerine yakın, erişilebilir otopark alanları olup olmadığı (min. 3,6 m genişlik) ve otoparktan ana alanlara açık yollar değerlendirilmektedir (Erçetin, 2022).
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	Engelli ziyaretçilere yardım için eğitilmiş personel ve engelli ziyaretçilere yönelik rehberli tur gibi hizmetlerinin sağlanması değerlendirilmektedir (OHS, 2008).
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	Acil çıkış yollarının açıkça işaretlenmiş, erişilebilir ve görsel/işitsel alarmlar ile donatılmış olup olmadığı değerlendirilmektedir. Çıkışların tüm ziyaretçiler için kullanılabilirliği değerlendirilmektedir (Preisner, 2011).
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	Özellikle giriş ve ana ilgi çekici noktalar etrafında, görme engelli ziyaretçilere yönelik dokunsal yollar, kontrast renkler ve işitsel işaretçiler olup olmadığı değerlendirilmektedir (Steinfeld ve Maisel, 2012).

Çizelge 3.2. Saha gözlem formu ölçeği

Tanımlar	Değerlendirme
Çok Düşük Erişilebilirlik	1
Düşük Erişilebilirlik	2
Orta Düzey Erişilebilirlik	3
Yüksek Erişilebilirlik	4
Mükemmel Erişilebilirlik	5

Odaklanılan alanlar Zelve Açık Hava Müzesi, Paşabağları Ören Yeri, Çavuşin Lavanta Bahçesi, Kızılçukur Vadisi, Üç Güzeller turistik mekanı, Devrent Vadisi Seyir Terası, Bağlıdere Vadisi Seyir Tepesi, Güvercinlik Vadisi Seyir Terası ve Göreme Seyir Tepesi olarak belirlenmiştir. Verilerin analiz edilmesi ile Kapadokya'nın erişilebilirliği hakkında kullanıcıların karşılaştığı yaygın sorunlar ve alanların ihtiyaçları açıklanmıştır.

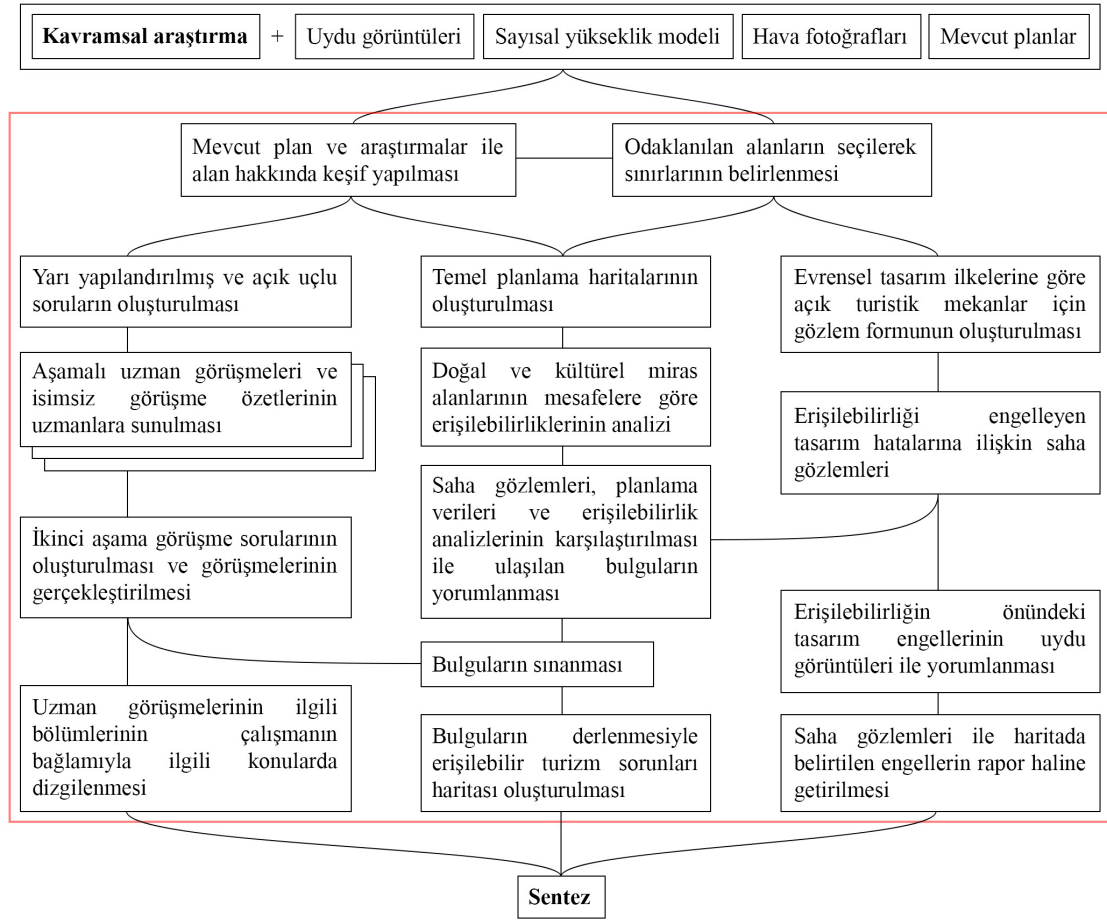

Şekil 3.4. Çalışma alanı içinden seçilerek odaklanılan turistik mekanlar

3.2.3. Mekansal erişilebilirliğe planlama haritalarının oluşturulması

Bu aşamada erişilebilirlik, planlama boyutunda ele alınarak mekansal erişilebilirlik haritaları oluşturulmuştur. İlk olarak kuramsal araştırmadan elde edilen göstergeler neticesinde literatürde halihazırda oluşturulmamış planlama haritaları tespit edilmiştir. 9884 hektarlık çalışma alanının tamamında eğimlere ilişkin bütüncül analizlerin yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan yükseklik ve eğim haritaları, SRTM ya da *Shuttle Radar Topography Mission* uluslararası araştırmasından temin edilen 30 m çözünürlüğündeki sayısal yükseklik modelleri ile QGIS programı üzerinde oluşturulmuştur. Bu haritalarda, *International Terrestrial Reference Frame* jeodezik referans çerçevesi tabanlı TUREF datumlarından TM36 izdüşümlemiş koordinat sistemi kullanılmıştır. Bu datum, Türkiye'nin özelliklerine göre belirlenmiştir ve Türkiye'nin coğrafi verilerini daha doğru bir şekilde tanımlamak için kullanılmaktadır (Canpolat, 2019; Aktuğ et al., 2011).

Çalışma alanındaki müzeler, seyir alanları ve kültürel miras alanlarına ilişkin koordinatlar anahtar kelimeler sorgulanarak OpenStreetMap ile temin edilmiştir. ArcMap programında gerçekleştirilen ağ analizleri ile çalışma alanındaki turistik mekanların 500, 1250 ve 2000 metrelik uzaklıklara göre mekansal erişilebilirlik durumunu ortaya koyan haritalar oluşturulmuştur.

Şekil 3.5. Analiz aşamaları

3.2.4. Uzman görüşleri ile erişilebilir turizmin kavramsal analizi

Araştırma kapsamında yapılan uzman görüşmeleri Delphi tekniği ile iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden sonra tüm uzmanların araştırma sorularına verdikleri cevaplar rapor haline getirilerek uzmanlara sunulmuştur. Böylece uzmanların, diğer uzmanların yanıtlarına göre verdikleri cevapları gözden geçirmeleri ve sorgulamaları hedeflenmiştir. Bunun üzerine gerçekleştirilen ikinci görüşmelerle, Kapadokya'nın erişilebilirliği konusunda yöneticilerin, uzmanların ve engelli temsilcilerinin bakış açıları nitel olarak derlenmiştir. Görüşmeler ilk aşama yüz yüze, ikinci aşama çevrim içi olmak üzere, 10 farklı kişi ile gerçekleştirilmiştir. Uzmanlar Kapadokya Alan Başkanlığı, Ürgüp Belediyesi, Nevşehir Belediyesi ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi kurumlarında çalışmaktadır. Görüşmeler, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanında, erişilebilir turizm uygulamaları ve miras koruma konularını kapsayan açık uçlu sorular ile gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada 20, ikinci aşamada 8 soru bulunmaktadır. İlk aşamadan sonra tüm uzmanlar tarafından verilen cevapların isimsiz hazırlanan özeti uzmanlara sunulmuştur. Böylece katılımcılar diğer katılımcıların cevapları ile kendi cevaplarını gözden geçirmeye teşvik edilmiştir. İkinci aşamada, ilk aşamada vurgulanan konularda öne çıkan değerlendirmeler üzerinde durulmuştur. Görüşmeler, verinin GPT-4 ya da *Generative Pre-trained Transformer 4*

dil modeli kullanılarak konulara göre yorumlanmasını ve kategorilendirmeyi içeren bir yöntemle analiz edilmiştir.

Son olarak, 3.3.3'üncü bölümde oluşturulan planlama haritaları, 3.3.2'nci bölümde gerçekleştirilen saha gözlemleri neticesinde belirlenen erişilebilirlik sorunları ile ilişkilendirilerek analiz edilmiştir. Turistik mekanların erişilebilirlik değerlendirmelerinde mekansal erişilebilirlik durumları gözden geçirilerek değişikliklere gidilmiştir. Gerçekleştirilen analizlerin uzman görüşleri ile sınanmasıyla erişilebilirliğin önündeki tasarım ve planlama engelleri ortaya konularak coğrafi bilgi sistemleri yardımıyla erişilebilir turizm sorunları haritası oluşturulmuştur.

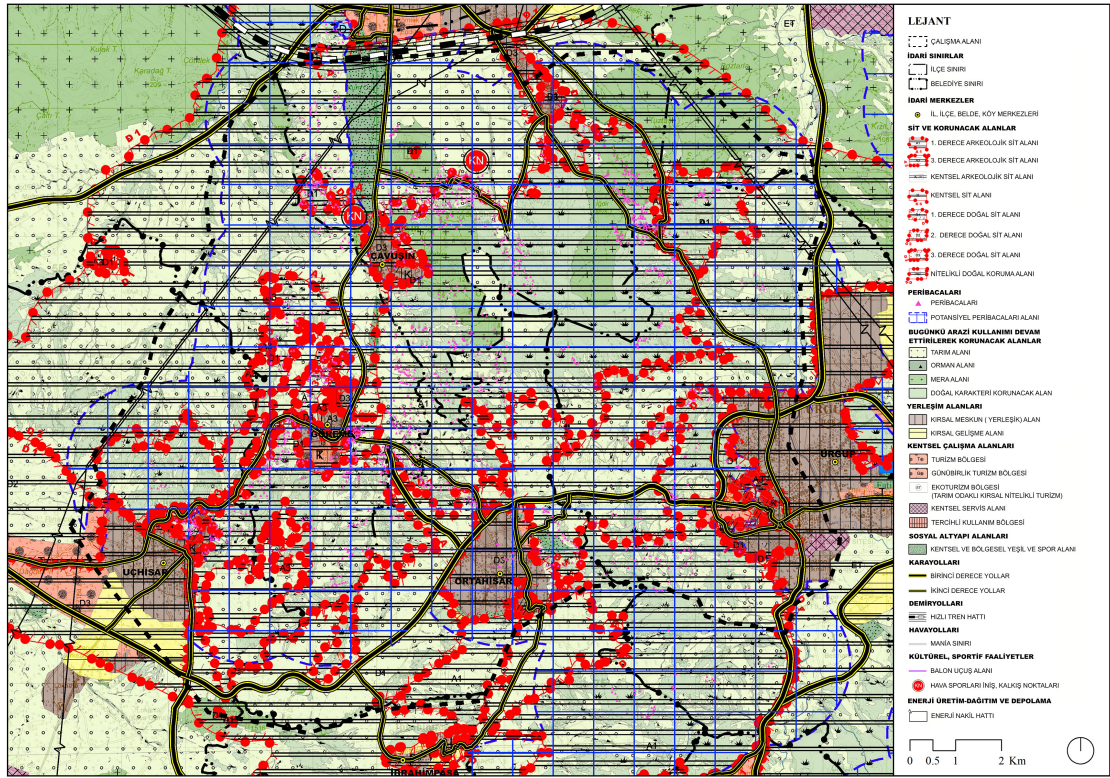

4. BULGULAR

4.1. Çalışma Alanında Erişilebilirliğe İlişkin Planlama Haritaları

Çalışma alanındaki çeşitli koruma statülerine ilişkin karmaşanın giderilmesi amacıyla, 2019 yılında, 30791 sayılı kanunla tanımlı Kapadokya Alanı ilan edilmiştir. Bu alanın korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması, planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesi için Kapadokya Alan Komisyonu kurulmuştur (Resmî Gazete, 2019; Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2019). Anayasa Mahkemesi, kanunun 8. maddesinin 3 numaralı fıkrasında belirtilen korumaya yönelik tedbirlere aykırı fiillere uygulanacak idari para cezalarının kanun yerine yönetmelikle düzenlenmesinin Anayasa'ya aykırı olduğuna karar vermiştir. Bu fıkra ile ilişkin iptal talebi kabul edilmiştir.

Kapadokya Alan Komisyonu tarafından hazırlatılan 1/25.000 ölçekli Kapadokya Alanı Üst Ölçekli Alan Planı onaylanarak 15 Ağustos 2023 tarihinde askıya çıkarılmıştır (Kapadokya Alan Başkanlığı, 2024). Askı süreci bir ay sonra sona ermiş ve bu süre zarfında yapılan itirazlar değerlendirilmiştir. Komisyon geri bildirimler doğrultusunda plan üzerinde değişiklikler yapmıştır. Ancak, Mimarlar Odası tarafından ölçek ve gösterim teknikleri açısından temel sorunları olduğu gerekçesiyle açılan dava açılmıştır, Ankara Bölge İdare Mahkemesi planın yürütmesini telafisi güç zararlara yol açacağı gerekçesiyle durdurmuştur. Bunun üzerine Kapadokya Alan Başkanlığı, yeni bir 1/50.000 ölçekli plan hazırlayarak 24 Ekim 2024 tarihine kadar askıya çıkarmıştır (Şekil 4.1). Söz konusu genişletilmiş Kapadokya Alanının planı ile ilgili süreç halen devam etmektedir.

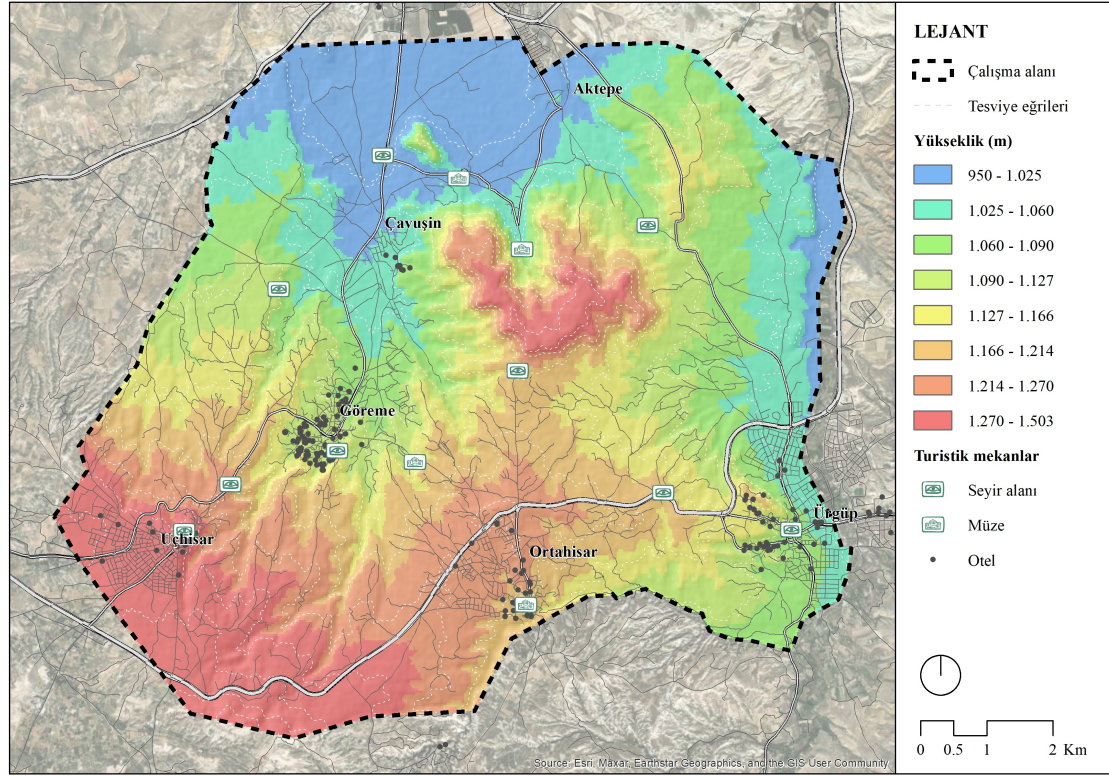
Şekil 4.1. 1/50.000 Ölçekli Kapadokya Alan Planı (Kapadokya Alan Başkanlığı, 2024)

Çalışma alanında 950 ila 1500 metre arasında değişen yükseklik, doğal ve kültürel miras alanları üzerinde çeşitli etkilere yol açmaktadır (Şekil 4.2). Aktepe ve Çavuşin'in rakımları 1025 ile 1060 metre arasında olup, bu yerler daha düşük irtifalarda yer almaktadır. Diğer yandan, Göreme ve Ürgüp gibi yerleşimler 1060 ile 1090 metre aralığındadır, ki bu bölgenin tipik yarı kurak ikliminin nedenlerinden birisidir. Ortahisar'ın 1166 ila 1214 metre aralığında değişen yüksekliği daha serin koşullara yol açarken; Uçhisar gibi daha yüksek irtifalarda 1270 ile 1503 metre arasında değişen yükseklikler, daha geniş seyir alanlarının oluşmasını sağlayarak ve turizm açısından ilgi çekici alanlar oluşturmaktadır.

Bu yükseklik farklarının, bölgenin erişilebilirliğinin yanı sıra ekosistemler, bitki örtüsü ve iklim üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yükseldikçe hava sıcaklığı düşerek ve rüzgar etkisi artmaktadır. Çalışma alanındaki dağlık ve engebeli araziler, güneşlenme süresi ve rüzgar koridorlarının yönlenmesi gibi mikroklimatik farklılıklara yol açmaktadır. Gölge alanlar daha nemli iken, açık ve yüksek alanlar daha kuru ve rüzgarlı hale gelmektedir. Bu durum vadilerin iklimce daha yumuşak ve biyoçeşitlilikçe zengin olmasına, yüksek rakımlı ve açık arazilerde ise ancak kurakçıl bitki türlerinin gelişmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda çalışma alanındaki vadiler erişilebilir turizm açısından potansiyele sahip alanlar olarak öne çıkmaktadır.

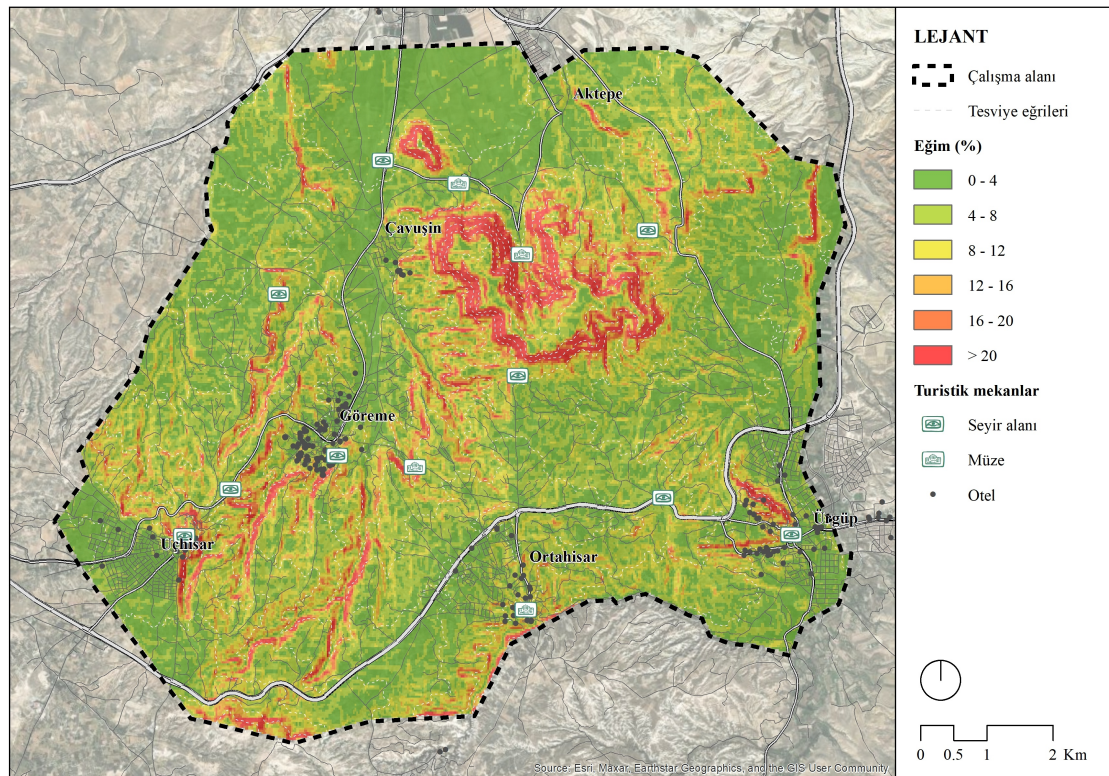
Çalışma alanındaki yükseklikleri, kayaç yapıları neticesinde şekillenmektedir.

Yükseklik toprağın su tutma kapasitesi ve minerallerce zenginliği ile ilişkilidir. Tüfler, suyu daha az tutma kapasitesine sahiptir, bu alanlarda toprak genellikle ince ve bitki örtüsü seyrek. Bazalt ise daha geçirimsiz olduğu için suyu tutarak vadilerde bitki çeşitliliğinin artmasına yol açmaktadır. Bu durum, bölgedeki vadi tabanlarında yoğun bitki örtüsü oluşurken, yüksek ve açık alanlarda seyrek bir bitki örtüsünün oluşmasına neden olmaktadır. Zelve, Güvercinlik ve Kızılçukur vadilerinin bitki çeşitliliği bundan ileri gelmektedir (Demircan, 2024).

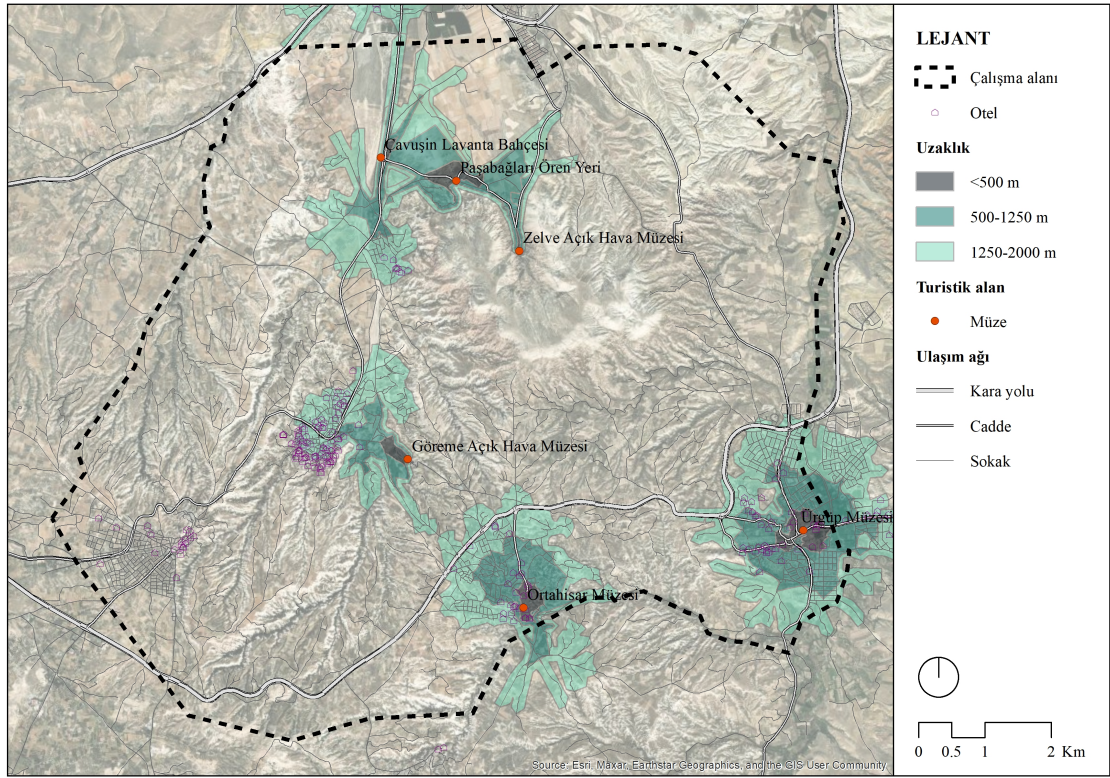
Şekil 4.2. Çalışma alanının yükseklik haritası

Çalışma alanının topoğrafik yapısı, %54'e kadar çıkan eğim oranlarına sahiptir (Şekil 4.3). Zelve ve Göreme Açık Hava Müzelerinde eğim %12'nin üzerine çıkmaktadır. Bu eğimli alanlar, özellikle fiziksel engelliler ve yaşlılar için erişim güçlüğü oluşturmakta; yaya yollarında ve seyir alanlarında özel düzenlemeler yapılmasını gerektirmektedir. Temenni Tepesi, Uçhisar Kalesi ve Göreme Seyir Tepesi gibi alanlarda ise turistik mekan az eğimli olmasına rağmen turistik mekana ulaşım çok eğimli yollar ile sağlanmaktadır. Erişilebilir turizm yaklaşımları bu alanlarda uygun ölçüdeki dayanıklı basamakların ve korkulukların tasarlanmasını gerektirmektedir. Eğim yönlerinin etkisiyle yağmur suyunun tüf yapılar tarafından hızla emilip Devrent ve Bağlıdere vadi tabanlarında birikmesi, kurak dönemlerde bile bu alanların nemli kalmasını sağlamaktadır. Vadilerin söz konusu özelliklerinden dolayı artan erişilebilir turizm potansiyelini karşılanması, vadilere ulaşan yollardaki yer döşemeleri gibi yapısal uygulamaların evrensel tasarım ilkelerine uygun oluşturulmasıyla sağlanmaktadır. Ortahisar yerleşimi, Paşabağları Ören Yeri ve Cavuşin'de bulunan Lavanta Bahçesi gibi alanlarda eğim, %8'den düşük olması sebebiyle engel teşkil etmemektedir.

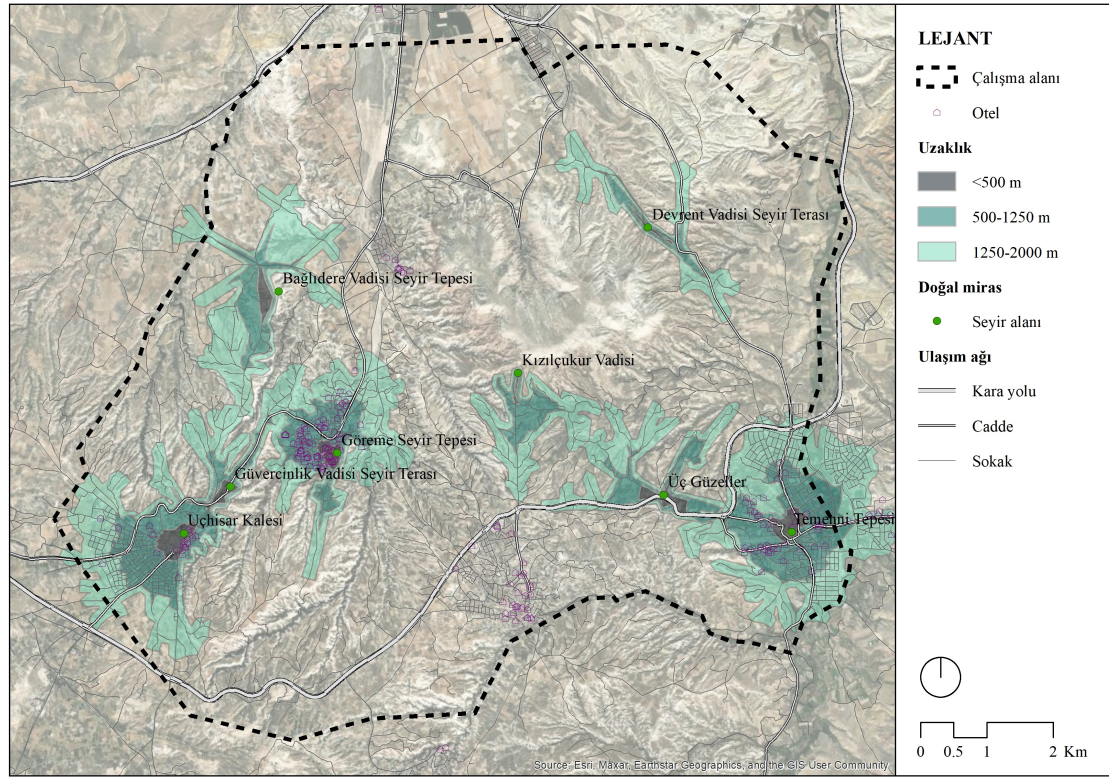
Şekil 4.3. Çalışma alanının eğim haritası

Çalışma alanı için ağ analizleri gerçekleştirilirken turistik değeri olan korunan alanlar müzeler, seyir alanları ve kültürel miras alanları olarak ayrılmıştır. Çalışma alanındaki müzelerin de çeşitli kültürel miras alanlarının yeniden düzenlenerek sunumu ile oluşturulduğu göz önüne alındığında turistik mekanlar doğal ve kültürel olarak sınıflandırılabilir. Çalışma alanındaki müzeler, seyir alanları, kilise ve camiler olmak üzere turistik değeri olan korunan alanlar için ağ analizleri gerçekleştirilmiştir. Ağ analizleri için kara yolu, cadde ve sokaklardan oluşan ulaşım ağı düzenlenmiştir. Mesafeye göre erişilebilirlik analizleri 0-500 m; 500-1250 m ve 1250-2000 m arasındaki uzaklıklara dayanmaktadır. Şekil 4.4'te çalışma alanındaki müzelerin konumlarının mesafelere göre erişilebilirlikleri gösterilmektedir. Zelve Açık Hava Müzesinin, topoğrafyadan dolayı erişilebilirliği düşüktür. Göreme Açık Hava Müzesine ise Göreme yerleşim yeri merkezinden yürüme mesafesinde erişilebilmektedir. Ürgüp Müzesine Ürgüp yerleşim yerinin merkezinden tüm noktalarından erişilebilmektedir. Ayrıca Ürgüp'ün güneyinde bulunan Mustafapaşa yerleşiminde yer alan turistik mekanlar Ürgüp'ü erişilebilir bir yerleşim yeri haline getirmektedir. Öte yandan Uçhisar ilçesinde müzeler için erişilebilirlik kısıtlıdır.

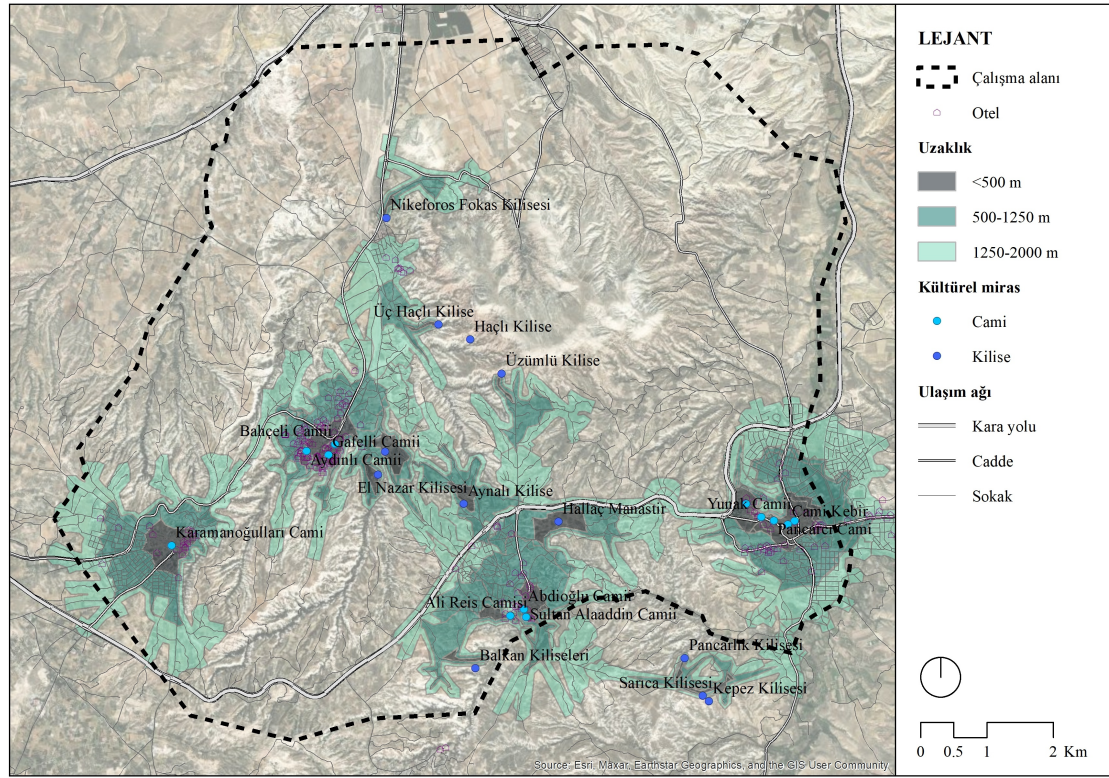
Şekil 4.4. Çalışma alanındaki müzelerin konumlarının mekansal erişilebilirliği

Şekil 4.5’de başlıca seyir alanlarından müteşekkil doğal mirasların mesafelere göre erişilebilirlikleri gösterilmektedir. Ürgüp, Göreme ve Uçhisar yerleşim yerlerinin merkezlerinde bulunan kale ve tepeler doğal miras alanlarının kolaylıkla deneyimlenmesine olanak tanımaktadır. Ancak gerçekleştirilen eğitim analizinde de görüldüğü üzere bu alanlara erişmek özellikle Göreme Seyir Tepesi için güçtür. Söz konusu alanlar ile ilgili tasarımsal engellerden aşağıdaki bölümlerde bahsedilmektedir.

Şekil 4.5. Çalışma alanındaki doğal miras alanlarının mekansal erişilebilirliği

Şekil 4.6’da dini yapılardan müteşekkil kültürel miras alanlarının mesafelere göre erişilebilirlikleri gösterilmektedir. Bu analizdeki kültürel miras alanları da müzelerdeki gibi kültürel miras alanları olsa da ziyaretçi yoğunluğunun daha az olması nedeniyle müzelerden ayrılmaktadır. Çalışma alanındaki turistik değeri olan dini yapılar çoğunlukla 19. yy ve daha eskiye tarihlenen yapılardan seçilmiştir. Tarihi değeri olan bu kaya oyma ve taş yapılar ele alınırken kilise, manastır, cami ve medreseler birlikte analiz edilmiştir. Açık hava müzelerinde yer alan kiliseler bu analizde hariç tutulmuştur. Kapadokya yürüyüş yolu üzerinde yer alan kiliselerde erişilebilirlik sorunlarının yanı sıra bakım ve tanıtım kısıtlılıkları bulunmaktadır. Çalışma alanında bulunan yerleşim yerlerinin çoğundan turistik değeri olan tarihi yapılara erişilebilmektedir.

Şekil 4.6 Çalışma alanındaki kültürel miras alanlarının mekansal erişilebilirliği

4.2. Çalışma Alanında Erişilebilir Turizmin Önündeki Tasarım Engelleri

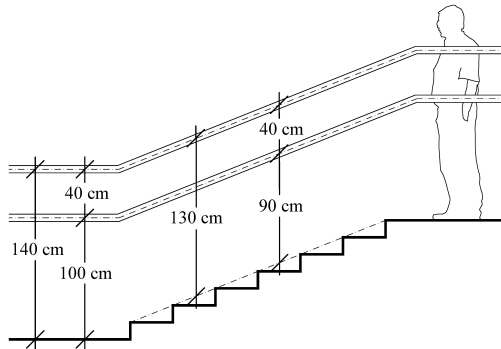
4.2.1. Zelve Açık Hava Müzesi

Bugün Zelve Açık Hava Müzesi olarak tanınan ve Aktepe'nin yamacına kurulmuş olan turistik mekan, antik bir yerleşim yeridir (Şekil 4.7). Avanos ilçe merkezinin beş kilometre güneyinde yer almaktadır. Yedinci yüzyıldan sonra bölgenin Müslümanlaşması üzerine Göreme'de ve Avanos'ta yaşayan halkın korunaklı topoğrafik yapısı nedeniyle Zelve Vadisinde yaşamaya başladığı düşünülmektedir (Tuncer, 2014; Güneri, 2020). Vadiye, Avanos ilçe merkezinden Ürgüp'e ve Göreme'ye giden kara yollarından ayrılan iki farklı yol ile ulaşım sağlanmaktadır. Zelve Açık Hava Müzesinin girişinde Kapadokya Alan Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen çevre düzenleme projesinde sona gelindiği görülmüştür. Alanın girişindeki yaya yolunun bazalt plak taşlardan oluşan malzemesi bebek arabası ve tekerlekli sandalyelere yönelik erişilebilir turizm kriterlerinin karşılamaktadır. Ayrıca otopark ile müzenin girişi arasındaki yaya yolunda aydınlatma armatürlerinin de yeterli düzeyde olduğu değerlendirilmektedir. Ancak alanda, evrensel erişilebilirlik sembolü ile işaretlenmesi gereken engelli otoparkı bulunmamaktadır. Bilet gişesinin önündeki rampanın eğimi %8 olarak ölçülmüştür ki erişilebilirlik kriterlerini karşılamaktadır.

Şekil 4.7. Zelve Açık Hava Müzesini oluşturan vadinin genel görüntüsü

Yapılan saha gözlemleri neticesinde Zelve Açık Hava Müzesinin içinde, yaya yollarının malzemesinin yürüme zorluğu çeken kişiler için uygun olduğu değerlendirilmektedir. Müzenin içindeki tüm yürüyüş yolları aynı genişlikte olup 150 santimetrelilik asgari genişlik koşulunu sağlamaktadır. Ancak batıdaki vadinin sonunda güvercinliklere giden yolun toprak olması erişilebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir. Yamaçlardaki güvercinlik, şaraphane ve ibadethane gibi kültürel miraslara ulaşım sağlayan yollarda yükseklik farkı nedeniyle doğal olarak sık basamaklar bulunmaktadır. Vadi içerisinde yamaçlara doğru çıkan bu basamakların yanında korkuluklar bulunmamaktadır. Özellikle dik eğimli yamaçlarda bu durum erişilebilirliği düşürmekle birlikte tehlike arz etmektedir. Evrensel tasarım kriterlerine göre bu basamaklar, dik basamaklarda 130 cm yüksekliğe kadar çıkan, 90 cm yüksekliğindeki korkuluklarla tamamlanmalıdır (Şekil 4.8).

Şekil 4.8. Evrensel tasarım ilkelerine göre korkuluk ölçüleri [Goldsmith'ten (2000) geliştirildi]

Erişilebilir turizm için bir alanda bilgi panoları oturur ve ayakta durur pozisyonundan okunabilmelidir. Zelve Açık Hava Müzesinin girişindeki bilgi panosu ve yönlendirme işaretlerinin bulunduğu taş panolar bu şartları sağlarken alandaki miras değerlerini açıklayan bilgi panolarının yazıları bulunmamaktadır (Şekil 4.9). Zelve Açık Hava Müzesinde farklı taş düşebilir uyarı işaretlerinde küçük yazı boyutları bulunmaktadır. Erişilebilirlik için yönlendirme ve uyarı işaretlerinin yüksek kontrastlı, büyük yazı tipleri ile açıkça görülebilir olması gerekmektedir. Yönlendirme işaretlerinin jeolojik yapıya uygun doğal taşlardan imal edilmesi korunan alanlarda olumlu bir tasarımsal yaklaşımdır. Ancak alandaki yönlendirme işaretlerinin, evrensel tasarım ilkelerine göre yazıların yüksek karşıtlık ile herkes için kolay okunabilir olması gerekliliğini karşılamadığı değerlendirilmektedir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1. Zelve Açık Hava Müzesinin mevcut erişilebilirlik durumu
Zelve Açık Hava Müzesi

Kriterler	Değerlendirme
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	4
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	5
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	2
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	3
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	4
Erişilebilir Bilgi Panoları	2
Tuvalet Erişilebilirliği	1
Oturma ve Dinlenme Alanları	3
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü	2
Erişilebilir Otopark Alanları	4
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	5
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	3
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	3

Şekil 4.9. Müzedeki kültürel mirasların yanında yer alan bilgi panoları

Güneri (2020) doktora tezinde vadideki kaya yerleşimin dökümünü gerçekleştirmiştir. Ancak vadideki taş döşemeli yollar bu kültürel miras değerlerinin önemli bir bölümüne ulaşmamaktadır, bu alanlara toprak yollarla ulaşım sağlanmaktadır. Bu durum erişilebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanında erişilebilir turizm yaklaşımları özellikle eğimli alanlarda her 50 metrede bir düzenli oturma alanları gerektirmektedir. Zelve Açık Hava Müzesinde yürüme yolları boyunca düzenli oturma alanları bulunmamaktadır. Müzenin gezi yolu boyunca yer alan taş köprülerin tümünün eğimi %7'nin altındadır (Şekil 4.10). Ancak ortadaki vadide bulunan ahşap köprünün latalarındaki hasarlar erişilebilirliği güçleştirmenin ötesinde güvenlik zaafı oluşturmaktadır. Açık hava müzesinde yer alan yansıtım aygıtları ile görsel ve işitsel sunumlar peribacaları üzerine yansıtılmaktadır. Bu uygulama başta işitsel ve görsel engelliler için olmak üzere alandaki turizm deneyimini geliştirmektedir.

Şekil 4.10. Zelve Açık Hava Müzesindeki taş ve ahşap köprü

4.2.2. Paşabağları Ören Yeri

Paşabağları Ören Yerinde de tıpkı Zelve Açık Hava Müzesindeki gibi, tüflerden oluşan Aktepe'nin yamaçlarındaki peribacası oluşumları bulunmaktadır (Şekil 4.11). Zelve Açık Hava Müzesinin 1 kilometre kuzeyinde yer almaktadır. Avanos ilçe merkezinin güneyinden geçen D300 kara yolundan güneye ayrılan göreme yolundan Zelve Açık Hava Müzesine ulaşan bağlantı yolu ile ulaşım sağlanmaktadır. Bu yolun Paşabağları'nın kuzeyinden geçen kısmı beton kilit parke taşından oluşmaktadır. Kilit parke taşı, çevresel uyum ve su geçirgenliği gibi nedenlerle asfalta göre daha doğa dostu bir yaklaşımdır. Ancak kilit yüzeyindeki bozulmalar erişilebilirliği olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Şekil 4.11. Paşabağları Ören Yerindeki peribacası oluşumları

Ören yerinin otoparkı ile ilgili olarak küp taş yüzey malzemesi bebek arabası ve tekerlekli sandalye kullanımını güçleştirmektedir (Şekil 4.12). Otoparkta toplu taşıma araçları ile otomobiller arasında ayrımı sağlayacak park alanı çizgilerinin, ve özellikle turistik mekanın girişine yakın olması gereken engelli otoparklarının, bulunmaması erişilebilir turizm kapsamındaki diğer kısıtlılıklardır. Erişilebilir turizm kapsamında bitkilerin korkuluklara yakın konumlandırılması daha fazla duyuşsal deneyim sağlamaktadır. Bu bağlamda turistik alan içinde tasarlanan asma dikim alanlarının gezi yolu ile ilişkisi erişilebilirliği olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca yol üzerindeki aydınlatma armatürleri erişilebilir turizmin kapsamında görsel deneyimi arttırmaktadır. Ancak saha gözlemleri neticesinde miras alanlarını açıklayan yönlendirme işaretlerinin eksik olduğu değerlendirilmektedir (Tablo 4.2).

Tablo 4.2. Paşabağları Ören Yerinin mevcut erişilebilirlik durumu**Paşabağları Ören Yeri**

Kriterler	Değerlendirme
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	3
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	4
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	2
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	4
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	4
Erişilebilir Bilgi Panoları	2
Tuvalet Erişilebilirliği	4
Oturma ve Dinlenme Alanları	5
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü	2
Erişilebilir Otopark Alanları	2
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	5
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	5
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	3

Şekil 4.12. Paşabağları Ören Yerinin otopark alanı

Müzenin girişi değerlendirildiğinde bilet gişesine ve oradan da müze alanının içine kadar tekerlekli sandalye ve bebek arabasına uygun geçiş imkanı bulunmaktadır. Ancak

kuzeyde yer alan üç yapının girişindeki rampa evrensel tasarım kriterlerine uygun değildir. Müze alanının içindeki travers derzli gezi yolunun; genişliği, eğimi ve uygun yükseklikteki korkuluklarının bulunması, evrensel tasarım kriterlerini karşılayarak erişilebilirliği olumlu yönde etkilemektedir (Şekil 4.13). Aynı zamanda ören yerindeki gezi yolu üzerinde düzenli aralıklarla gölgelikli oturma alanları bulunmaktadır. Paşabağları ören yerinde açık hava müzesi alanın içerisinde Jandarma asayiş noktası bulunmaktadır. Bu durum erişilebilir turizm için yoğun bölgelerde güvenliğin sağlanması gerekliliğinden dolayı erişilebilir turizm için olumlu bir nitelik olarak öne çıkmaktadır. Ancak alandaki yönlendirme işaretleri değerlendirildiğinde, koruma kapsamında gezinin kısıtlandığı alanlardaki uyarı işaretlerinin büyük yazı tipinde ve yüksek kontrastlı olmamasının erişilebilirliği olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu durum aynı zamanda güvenlik açığına ve koruma kısıtlılıklarına da yol açmaktadır.

Şekil 4.13. Paşabağları Ören Yerindeki gezi yolu

4.2.3. Çavuşin Lavanta Bahçesi

Çavuşin yerleşim yerinin 1 kilometre kuzeyinde bulunan Lavanta Bahçesi, 6 hektarlık alanda gökyüzünden okunacak şekilde Türkiye yazı tabanlı logosunu oluşturmaktadır. Lavanta Bahçesi, Avanos ilçe merkezinin güneyinden geçen D300 kara yolundan güneye ayrılan göreme yolu üzerindeki Paşabağları Ören yeri yolu ayrımında, Paşabağları Ören Yerinin 1 kilometre batısında yer almaktadır. Türk Hava Yolları tarafından çevreci tanıtım projesi olarak oluşturulan Lavanta Bahçesi bir turistik mekan olarak ele alındığında alanın girişinde erişilebilirlik kısıtlılıkları bulunmaktadır. Lavanta bahçeleri gibi bitkisel alanlar sağladıkları koku nedeniyle görme engelliler başta olmak üzere engellilere yönelik erişilebilir turizmin geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak turistik mekanın girişindeki agrega zemin malzemesi, erişilebilir turizmin yayaların rahatça ilerleyebilmesi için yüzeyin pürüzsüz ve engellerden arındırılmış olması gerekliliğini karşılamamaktadır (Tablo 4.3). Alanın girişindeki bu alan ile asfalt

arasındaki geçiş taşıtlar için de erişilebilirliği kısıtlamaktadır. Turistik mekandaki oturma alanları değerlendirildiğinde sırtlıkların ve gölgeliklerin bulunmaması erişilebilirliği olumsuz yönde etkileyen bir diğer unsurdur (Şekil 4.14). Seyir için inşa edilen oturma alanı, çalışma alanının karakteriyle uyum sağlayan organik bir görünüme sahip olmasına karşın; korkuluksuz basamaklar, ahşap ve açık bir tasarımıyla düşme ve takılma ihtimalini artırarak erişilebilirlik kısıtlılıklarına yol açmaktadır.

Tablo 4.3. Çavuşin Lavanta Bahçesinin mevcut erişilebilirlik durumu
Çavuşin Lavanta Bahçesi

Kriterler	Değerlendirme
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	1
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	5
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	3
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	1
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	4
Erişilebilir Bilgi Panoları	1
Tuvalet Erişilebilirliği	1
Oturma ve Dinlenme Alanları	3
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü	3
Erişilebilir Otopark Alanları	1
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	1
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	4
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	3

Şekil 4.14. Lavanta bahçesindeki oturma alanlarını gösteren hava fotoğrafları

4.2.4. Kızılçukur Vadisi

Kızılçukur vadisi özellikle gün batımındaki kırmızı rengin oluşturduğu manzara ile bilinen bir turistik mekandır. Turistik mekanda doğal olarak gün doğumunda da benzer nitelikte bir manzara oluşmaktadır. Vadiye Nevşehir Ürgüp kara yolundan kuzey

yönünde ayrılan 2 kilometre uzunluğundaki beton kilit parke taşı döşeli bağlantı yolu ile ulaşılmaktadır. Bu yol hem yaya hem de taşıt yolu olarak kullanılmakta olup 8 ile 9 metre arasında değişken genişliktedir (Şekil 4.15). Yaya ve taşıt yollarının ortak olması özellikle çocuklar, yaşlılar ve engelliler için tehlikeyi arttırmaktadır. Yolu kenarlarındaki uygulama eksikliğinden kaynaklanan kum serili alanlar araç trafiğinin olduğu zamanlarda yayalar için hava kirliliği anlamına gelmektedir. Yolu akşam saatlerinde yolu aydınlatması yeterli olsa da tüm alanlarda net ve tutarlı yönlendirme tabelalarının eksikliği görülmektedir (Tablo 4.4). Erişilebilir turizm için yol üzerinde her 50 metrede bir gölgelik ve oturma alanı sağlanmalıdır. Kızılçukur vadisi turistik mekanında taşıt yolunun sona erdiği noktada otopark olarak kullanılan bir meydan bulunmaktadır. Alanda %6 oranında olması gereken engelli otoparkları yer almamaktadır.

Şekil 4.15. Taşıt yolunun sonundaki meydandan yolu gösteren hava fotoğrafı

Kızılçukur vadisinde sit alanı içindeki yapılaşma kararlarına aykırı inşa edilen yapıların yarattığı tahribat geniş düzlüklerden ve yaya yollarından oluşmaktadır. Jeolojik oluşumun tahribatıyla ortaya çıkan bu geniş düzlüğe serilen agrega ya da mıcır zemin malzemesi sürdürülebilir olmaması nedeniyle erişilebilir turizm gibi çağdaş turizm yaklaşımlarıyla zıt düşmektedir. Kızılçukur vadisinde taşıt yolunun sonundaki meydanda bulunan bir adet cinsiyetsiz engelli tuvaleti erişilebilir turizm kriterlerini karşılamaktadır. Ancak meydanda bulunan oturma alanlarında sırtlıkların ve gölgeliklerin bulunmaması evrensel tasarım ilkeleriyle ve erişilebilir turizm uygulamalarıyla örtüşmemektedir (Şekil 4.16). Ayrıca meydandan doğa yürüyüşü rotalarına ulaşılmaktadır. Doğa yürüyüşü sporunun gerekliliklerine uygun olarak planlanan bu rotalarda doğa sporuyla çelişecek erişilebilirlik düzenlemelerine ihtiyaç duyulmamaktadır.

Tablo 4.4. Kızılçukur Vadisinin mevcut erişilebilirlik durumu**Kızılçukur Vadisi**

Kriterler	Değerlendirme
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	3
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	3
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	3
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	2
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	4
Erişilebilir Bilgi Panoları	2
Tuvalet Erişilebilirliği	4
Oturma ve Dinlenme Alanları	2
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü	2
Erişilebilir Otopark Alanları	2
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	3
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	1
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	3

Şekil 4.16. Turistik mekandaki mevcut oturma alanlarını gösteren hava fotoğrafı**4.2.5. Üç Güzeller turistik mekanı**

Kapadokya bölgesinde oluşma biçimlerine göre farklı türlerde peribacası oluşumları bulunmaktadır. Üç güzeller turistik mekanı, Nevşehir il merkezi ile Ürgüp ilçe merkezi arasındaki D302 kara yolu üzerinde, Ürgüp ilçe merkezinin 1 kilometre doğusunda yer almaktadır. Turistik mekanda yer alan ahşap platform, iki peribacasının bulunduğu tepeye doğru ilerleyerek seyir terası oluşturmaktadır. Alandaki üç peribacasına, seyir terasının yanındaki diğer iki peribacası oluşumu da eklendiğinde toplam beş adet peribacası bulunmaktadır (Şekil 4.17). Platformun yüzeyi ve dokusu incelendiğinde, yüzeyin yürüme zorluğu çeken bireyler için kaymaz özellik gösterdiği görülmektedir. Ayrıca 100 cm yüksekliğindeki korkulukların bulunması alandaki erişilebilirlik kriterlerini karşılamaktadır. Ancak ahşabın yapısındaki bozulmalar

yüzeyin bakımının düzenli olarak yapılmasını gerektirmektedir.

Şekil 4.17. Üç güzeller turistik mekanındaki ahşap platform

Turistik mekanda rampalar ile ilgili olarak 1,5 metrenin üzerinde olması gereken genişlikleri ve %18'in üzerinde ölçülen eğimleri erişilebilirlik kriterlerini karşılamamaktadır. Rampalar ile korkuluklar arasındaki basamaklar yürüme güçlüğü çeken kişiler için erişilebilirlik sorunlarına yol açmaktadır (Şekil 4.18). Bunun yanında seyir alanına kara yolundan ve otoparktan yaya girişlerinde farklı yüzeyler arasındaki yükseklik farkları alanın erişilebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca turistik mekanda bilgilendirme ve yönlendirme işaretleri yer almamaktadır (Tablo 4.5).

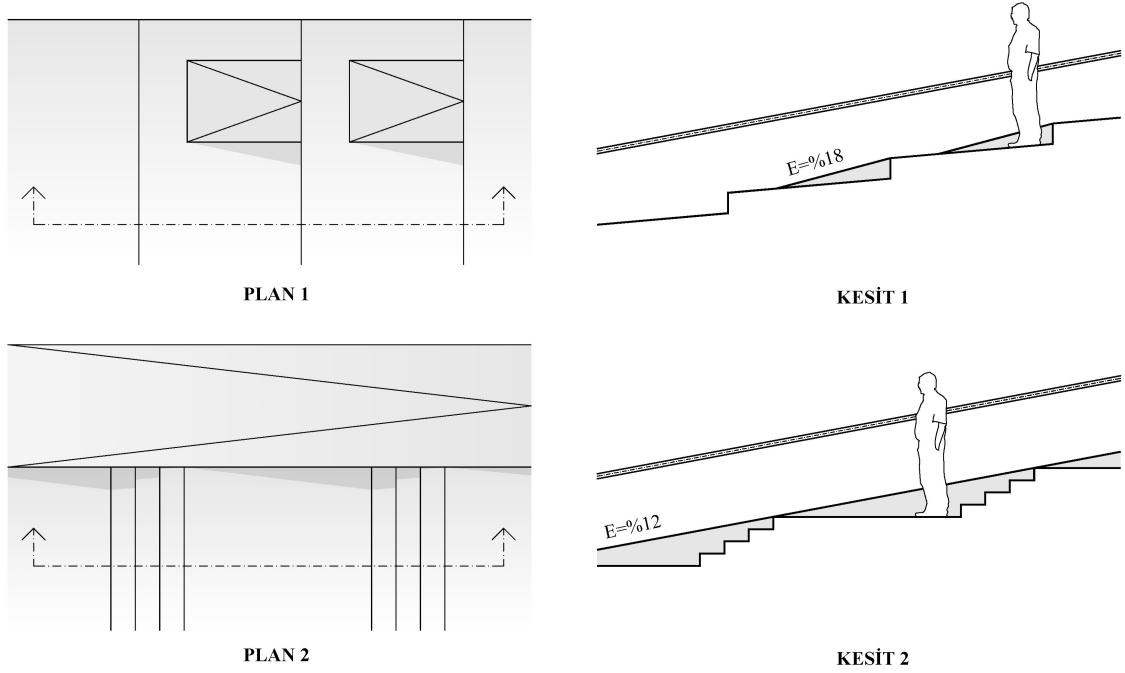
Tablo 4.5. Üç güzeller turistik mekanının mevcut erişilebilirlik durumu**Üç Güzeller turistik mekanı**

Kriterler	Değerlendirme
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	4
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	3
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	2
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	2
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	4
Erişilebilir Bilgi Panoları	2
Tuvalet Erişilebilirliği	1
Oturma ve Dinlenme Alanları	2
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü	2
Erişilebilir Otopark Alanları	1
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	3
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	3
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	3

Şekil 4.18. Üç güzeller turistik mekanındaki rampalar ve basamaklar

Turistik mekanda koruma faaliyetlerine aykırı olarak inşa edilen yapıların yıkılması sonucunda ortaya çıkan açık alan Ürgüp Belediyesi tarafından otopark olarak işletilmektedir. Otoparkın erişilebilir turizm bağlamında evrensel engelli sembolü ile işaretlenmiş erişilebilir park yerlerinden yoksun olduğu değerlendirilmektedir. Platformun basamaklarının bulunduğu alanda arazinin eğimi %12 olarak ölçülmüştür. Bu durum, alanın doğal yapısı korunarak elde edilebilecek en düşük rampa eğiminin %12 olduğunu göstermektedir. Evrensel tasarım ilkelerine uygun rampa ve basamak tasarımları; engellilerin, yaşlıların, çocukların ve yürüme zorluğu yaşanan kişilerin turistik mekana erişimini arttırmaktadır. Plan 1’de mevcut rampa ve basamaklar

gösterilirken, plan 2’de %12 eğimli korunan alanda evrensel tasarım ilkelerine uygun rampa ve basamaklar gösterilmektedir (Şekil 4.19).

Şekil 4.19. Üç güzeller için mevcut ve evrensel tasarım ilkelerine göre rampalar

4.2.6. Devrent Vadisi Seyir Terası

Devrent Vadisi ve vadideki kaya oluşumları, Aktepe’nin doğusunda yer almaktadır. Avanos ile Ürgüp ilçe merkezleri ve D300 ile D302 kara yolları arasındaki bağlantı yolu bu vadinin tabanından geçmektedir. Vadinin tabanı boyunca devam eden yolun kenarında peribacalarını seyir için kullanılan açık alan bölgede ünlü bir turistik mekandır (Şekil 4.20). Vadinin yamacı boyunca oluşmuş peribacalarının arasında doğa yürüyüşüne olanak tanıyan yürüyüş yolları bulunmaktadır (Şekil 4.21.a). Yukarıda bahsedilen Zelve Açık Hava Müzesinde ve Kızılçukur Vadisinde de yer alan bu doğa yürüyüşü rotaları, 2.2.2.7. bölümdeki koruma ve erişilebilirlik ilişkisi kapsamında bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Şekil 4.20. Devrent Vadisindeki turistik mekanın hava fotoğrafı

Turistik mekanın, mevcut erişilebilirliği ele alındığında asfalt taşıt yolunun yanında bulunması önemli bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yol kenarında otopark olarak kullanılan alanların tanımsız olması ve park yeri işaretlerinin bulunmaması erişilebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir. Alanda, 100 cm yüksekliğinde korkuluklar bulunmamaktadır. Ayrıca vadide yer alan bilgi panosunun büyük yazı tipinde açıkça okunabilir nitelikte olmadığı değerlendirilmektedir (Tablo 4.6) (Şekil 4.21.b).

Tablo 4.6. Devrent Vadisinin mevcut erişilebilirlik durumu**Devrent Vadisi**

Kriterler	Değerlendirme
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	2
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	2
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	2
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	2
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	3
Erişilebilir Bilgi Panoları	2
Tuvalet Erişilebilirliği	1
Oturma ve Dinlenme Alanları	2
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü	1
Erişilebilir Otopark Alanları	1
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	2
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	1
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	2

(a)

(b)

Şekil 4.21. a) Devrent Vadisi yamacındaki peribacası oluşumları **b)** Vadideki bilgi panosu**4.2.7. Bağlıdere Vadisi Seyir Tepesi**

Bağlıdere Vadisi ve yamacındaki peribacası oluşumları Göreme ilçe merkezinin batısında yer almaktadır. Vadi koruma önlemlerine aykırı faaliyet yürüten yerel turizm işletmelerince Aşk Vadisi ya da *Love Valley* olarak isimlendirilmektedir. Bağlıdere Vadisindeki seyir tepesi vadi kenarındaki teraslardan oluşmaktadır (Şekil 4.22). Turistik mekana Göreme ile Avanos arasındaki bağlantı yolundan ayrılan genişliği 5 ile 6 metre arasında değişen ikincil taşıt yolları ile ulaşılmaktadır. Bu durum turistik mekanı,

çalışma alanı içerisinde seçilen turistik mekanlar arasında taşıt ile ulaşımın en güç olduğu alan yapmaktadır.

Şekil 4.22. Bağlıdere Vadisindeki seyir alanının hava fotoğrafı

Bu güç ulaşım karşın, görsel değeri yüksek olan bu seyir tepelerine ulaşan taşıt yolu Göreme Belediyesince ücrete tabi tutulmaktadır. Alanın yüzeyinde bulunan beton kilit parke taşının niteliği ve uygulama kısıtlılıkları turistik mekanın erişilebilirliği güçleştirerek turizm deneyimini olumsuz yönde etkilemektedir. Seyir alanında erişilebilirliğin önündeki diğer engeller, korkulukların, taşıtlar için erişilebilir park yerlerinin ve açıkça okunur yönlendirme işaretlerinin bulunmuyor olması olarak değerlendirilmektedir. Turistik mekanda erişilebilirliğine ilişkin olumlu unsurların başında Vadinin görsel değeri gelmektedir (Şekil 4.23). Bunun yanında binicilik uygun altyapı ile özellikle zihinsel engelliler için rehabilitasyon gerekçesiyle erişilebilirlik için fırsat olarak değerlendirilmektedir (Tablo 4.7).

Tablo 4.7. Bağlıdere Vadisinin mevcut erişilebilirlik durumu**Bağlıdere Vadisi**

Kriterler	Değerlendirme
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	2
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	3
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	4
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	3
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	4
Erişilebilir Bilgi Panoları	3
Tuvalet Erişilebilirliği	1
Oturma ve Dinlenme Alanları	2
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü	2
Erişilebilir Otopark Alanları	2
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	3
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	1
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	1

Şekil 4.23. Bağlıdere Vadisinin hava fotoğrafı**4.2.8. Güvercinlik Vadisi Seyir Terası**

Güvercinlik Vadisi ve yamacındaki kaya oluşumları Göreme ilçe merkezinin

güneyinde yer almaktadır. Kuzey Güney doğrultusunda uzanan Güvercinlik Vadisinin batı kenarındaki tepeler seyir teraslarını oluşturmaktadır (Şekil 4.24). Turistik alan, Uçhisar ve Göreme arasındaki bağlantı yolu üzerinde bulunmaktadır. Seyir teraslarında, koruma faaliyetlerine aykırı inşa edilen yapıların yıkılmasıyla işletmelerden arta kalan zemin uygulamaları bulunmaktadır. Yaya yolları ve otopark alanları için oluşturulmuş bu zeminler, bitki örtüsünün tahribatına yol açarak dokunsal ve görsel erişilebilirliği kısıtlamaktadır. Seyir terasında gerçekleştirilecek gelecekteki turizm faaliyetlerinde bitki örtüsünün korunmasını kapsayan bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi önem arz etmektedir. Seyir terasında ve yukarıda bahsedilen Çavuşin Lavanta Bahçesinde, kokulu bitkilerin turistik alanlarda bulunması erişilebilir turizm deneyimini özellikle görme engelliler için olumlu yönde etkilemektedir.

Şekil 4.24. Güvercinlik Vadisindeki seyir terasının hava fotoğrafları

Güvercinlik Vadisi kenarındaki yürüyüş yolu erişilebilirlik için asgari yol genişliğini sağlamaktadır ve yürüyüş yolu boyunca vadi manzarası görülmektedir (Şekil

4.25). Ancak turizm deneyimini arttıracak erişilebilir turizm kriterlerine göre, yürüyüş yolu kenarındaki korkulukların bulunması ve yüzeyin engellerden arındırılmış olması gerekliliklerini karşılamamaktadır. Yolu yüzeyinde belirli aralıklarla tekerlekli sandalye ve bebek arabalarının geçmesini engelleyen engeller bulunmaktadır. Evrensel tasarım kriterlerine göre yol üzerinde belirli aralıklarla oturma alanları bulunması gerekmektedir. Ayrıca turistik mekanda seyir alanına yakın, erişilebilir otopark alanlarının bulunmaması erişilebilirliği olumsuz yönde etkileyen bir diğer unsur olarak değerlendirilmektedir (Tablo 4.8).

Tablo 4.8. Güvercinlik Vadisinin mevcut erişilebilirlik durumu

Güvercinlik Vadisi

Kriterler	Değerlendirme
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	2
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	3
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	3
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	2
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	3
Erişilebilir Bilgi Panoları	1
Tuvalet Erişilebilirliği	1
Oturma ve Dinlenme Alanları	4
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü	3
Erişilebilir Otopark Alanları	2
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	1
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	2
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	2

Şekil 4.25. Güvercinlik Vadisindeki seyir terasından görünen vadi manzaraları

4.2.9. Göreme Seyir Tepesi

Göreme ilçe merkezi, kaya oyma yapıları ile, ilçe merkezinin doğusunda bulunan vadinin yamacına doğru yerleşim göstermektedir. Vadi sırtında rekreasyonel amaçlarla turistik olarak kullanılan seyir tepesi ve devamında bağlar bulunmaktadır (Şekil 4.26). Turistik mekana, vadinin yamacına doğru çıkan dörtgen parke taşı döşeli, taşıt ve yayaların ortak kullandığı sokaklardan ulaşılmaktadır. Turistik mekanın girişi Göreme Belediyesince ücrete tabi tutulmaktadır. Seyir alanında çıkan yokuşun kenarında korkuların bulunması erişilebilirliği olumlu yönde etkileyen unsur olarak değerlendirilmektedir (Tablo 4.9).

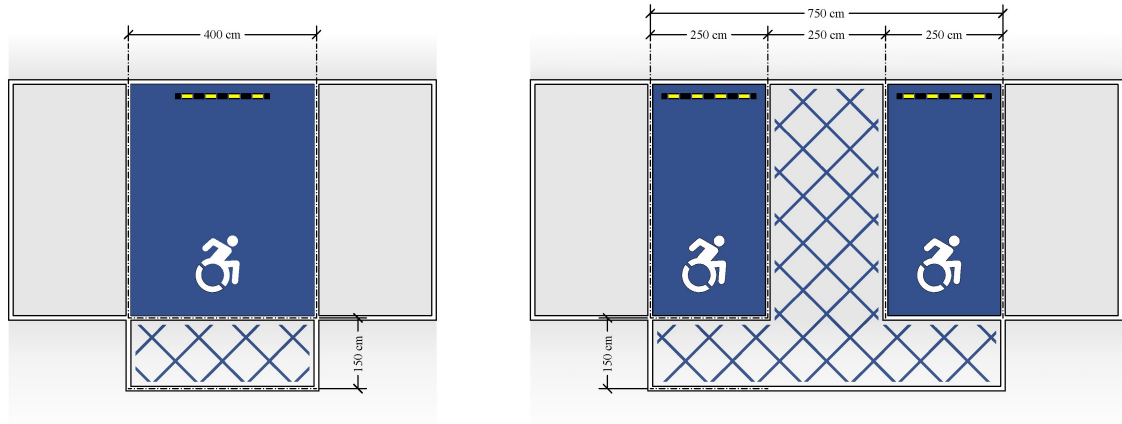

Şekil 4.26. Göreme’deki seyir tepesinin genel görüntüsü

Seyir tepesinin otopark alanı ile ilgili olarak, yokuşun başında ve sonunda otopark olarak kullanılan alanlar niceliği konusundaki kısıtlılıklar erişilebilirliği yalnızca dezavantajlı gruplar için değil tüm ziyaretçiler için olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı zamanda girişin, erişilebilir park yerlerinden yoksun olması erişilebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir. Erişilebilir park yeri tasarımı, taşıtla ulaşım dışındaki imkanların kısıtlı olduğu bu nevi seyir alanları için önem arz etmektedir. Evrensel tasarım ilkelerine göre tasarlanan tek erişilebilir park yeri tasarımında 400 cm genişliğe ihtiyaç duyulmaktadır (Şekil 4.27). Yan yana iki erişilebilir park yerleri tasarlandığında ise paylaşımlı alan kullanılabilir. Park yerleri başta olmak üzere erişilebilir alanların işaretlenmesinde robotik görünüme sahip uluslararası erişilebilirlik işaretinin yerine aktif katılımı biçimlendiren dinamik erişilebilirlik işaretinin kullanılması önerilmektedir (Hendren, 2016).

Tablo 4.9. Göreme Seyir Tepesinin mevcut erişilebilirlik durumu
Göreme Seyir Tepesi

Kriterler	Değerlendirme
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	5
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	1
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	3
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	2
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	1
Erişilebilir Bilgi Panoları	2
Tuvalet Erişilebilirliği	1
Oturma ve Dinlenme Alanları	3
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü	2
Erişilebilir Otopark Alanları	1
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	2
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	2
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	2

Şekil 4.27. Evrensel tasarım ilkelerine göre erişilebilir park yeri ölçüleri [Koç'dan (2020) geliştirildi]

Seyir alanındaki yaya yolları ile ilgili olarak, genişliklerin 150 santimetrelilik asgari kriterleri karşılamadığı değerlendirilmektedir. Yürüme yolunda belirli aralıklarla oturma alanları bulunmaktadır, ancak vadinin sırtına doğru ilerleyen yollarda oturma alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Oturma alanlarının koruma yaklaşımları kapsamında doğal bitki örtüsüne ve tarihi yapılara etkisinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca seyir alanındaki ahşap platformun ve korkulukların niteliği erişilebilir turizm kriterleri karşılamamaktadır. Yaya yolu ahşap platforma ulaşmamaktadır. Oluşan

yükseklik farkları bebek arabası, tekerlekli sandalye ve yürüme zorluğu çeken kişilerin ahşap platforma ulaşmasını güçleştirmektedir.

4.3. Erişilebilir Turizmin Kavramsal Analizi

Gerçekleştirilen uzman görüşmeleri neticesinde erişilebilirlik kavramı, herkes için tasarım kavramı ile ilişkili olarak, dezavantajlı grupların hayatlarını güçleştiren engelleri kaldırmak ve toplumsal hayata katılımlarını sağlamak için kamusal alanları kullanışlı hale getirmek şeklinde tanımlanmaktadır. Erişilebilirlik kavramı; engellilik, kapsayıcılık, kullanılabilirlik ve evrensel tasarım kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Erişilebilirlik ayrıca, alanların kullanıcılar açısından çekici hale getirilmesi ve mümkün olan en fazla sayıdaki kişinin bilgiye rahatça erişebilmesi olarak tarif edilmektedir.

Erişilebilirliğin önemi; bireylerin miras alanlarına erişiminin önündeki tasarım, planlama ve yönetim engellerinin kaldırılması konusunun, toplumsal adalet ve insan hakları gerekliliklerince önemli olması ile ilişkilendirilmektedir. Uzman görüşlerine göre korunan alanlarda erişilebilirlik korunamayan alanlar ile aynı ölçüde önemlidir. Ancak korunan alanlarda erişilebilirliğin varsayılan alanlardan farklı ele alınması gerekmektedir. Bu konuyla ilgili olarak zeminlerdeki ve donatılardaki uygulamalar öne çıkmaktadır. Bu uygulamalar, her bireyin rahatça seyahat ederek topluma katılımını sağlamak üzere uygulanmaktadır. Ayrıca bu uygulamaların koruma kullanma dengesi gözetilerek gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Araştırma kapsamında uzmanların bir kısmı korunan alanlarda tam erişilebilirlik sağlanmaması gerektiğini belirtmektedir. Bir kısmı ise evrensel tasarım anlayışıyla geliştirilen görsel ve işitsel düzenlemelere olan ihtiyacı ve bu uygulamaların tüm turistler üzerinde olumlu etkileri olacağını değerlendirmektedir. Uzmanların çoğunluğu Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerinin erişilebilir bir alan olmadığını belirtmektedir.

Uzmanlardan bir kısmı Erişilebilirlik Kılavuzunun çalışma alanı olan dünya miras alanına yapılaşmaya izin verilen alanlarda, uygulama ve farkındalığın artırılması konusunda olumlu etkilerinin olduğunu değerlendirmektedir. Ayrıca kılavuzların uygulama detaylarının iyi anlaşılabilmesi nedeniyle alana özgü etkin stratejik esasların belirlenmesi önerilmektedir. Uzmanların bir kısmı ise bölge ile ilgili somut uygulamaların yetersizliği ve mevcut uygulamaların engellilere uygun olmaması nedeniyle kılavuzların etkisinin kısıtlı olduğunu değerlendirmektedir. Ayrıca çalışma alanında Kapadokya Alan Başkanlığının koruma faaliyetlerinin erişilebilirliği kısıtladığı ifade edilmektedir.

Görüşmeler kapsamında, dik eğimli basamaklar ve yollar nedeniyle 1. derece doğal sit alanları başta olmak üzere alanın tamamında erişilebilirlik sorunları olduğu belirtilmektedir. En çok erişilebilirlik sorununun olduğu alan, müzeye ulaşım yolunun uzunluğu ve yapısı nedeniyle Göreme Açık Hava Müzesi ve Tokalı Kilise olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca çalışma alanındaki vadilerin çoğunda iç kısımlara ulaşımın olmadığına dikkat çekilmektedir.

Buna karşın dezavantajlı gruplar için en erişilebilir alanların, genel olarak seyir alanları ve Paşabağları Ören Yeri olduğu belirtilmektedir. Çevre düzenlemeleri gibi peyzaj projelerinin uygulanması nedeniyle Açık Hava Müzesi niteliğindeki turistik alanların erişilebilir turizm konusunda önemli potansiyele sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Çalışma alanındaki açık alanların tasarımı ile ilgili olarak uzmanlar, mevcut düzenlemelerin yetersiz olduğunu değerlendirmektedir. Buna karşın uzmanların bir kısmının görüşü alanın kısmen erişilebilir olduğu yönündedir. Mevcut düzenlemelerin yetersiz olduğu alanlarda iyileştirme çalışmalarında, kayaçların jeolojik yapısı ve yüksek eğim gibi güçlüklerin olduğuna dikkat çekilmektedir.

Erişilebilirliğin önündeki en sık karşılaşılan güçlükler arasında, rampa olması gereken alanlarda uygun eğimdeki rampaların bulunmaması öne çıkmaktadır. Taşıt ile ulaşımın güçlüğü ve zemin ile ilgili kısıtlılıklar diğer sık karşılaşılan unsurlardır. Karşılaşılan güçlükler arasında; vadilerde yönlendirici bilgi panolarının eksikliği, kaya oyma yapılarında zemindeki yükseklik farkları ve peribacalarının girişlerinin üst kotta yer alması yer almaktadır. Turistik işletmelerin yüksek fiyatlandırma politikaları ile mücadelenin önemine dikkat çekilmektedir. Bu konuda yasal düzenlemelerin işletilmesinin ve rekabetin artırılmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Paşabağları Ören Yerinde, eski yolun turistik mekanın dışına taşınması ile ören yerinin koruma altına alınması ve Göreme Açık Hava Müzesinin girişindeki kara yolu düzenlemeleri başarılı uygulamalar olarak değerlendirilmektedir. Uzman görüşmelerinde, 4.2. bölümdeki bulgulara paralel olarak en Paşabağları Ören Yeri ve Üç Güzeller turistik mekanı, en erişilebilir alanlar olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Güvercinlik Vadisi örneğindeki gibi aydınlatma armatürleri ile vadilerin aydınlatılmasını kapsayan gece müzeciliği uygulamalarının önemine dikkat çekilmektedir.

Kültürel miras alanlarında özellikle duvar yazılarını içeren vandalizme ve sit alanlarının tahribatına neden olması nedeniyle aşırı turizmin, gelecekte daha büyük sorunlara yol açacağı öngörülmektedir. Aşırı turizm, daha fazla deformasyon, kültürel miras alanlarında nefes erozyonu gibi sorunlara yol açmaktadır. Uzmanların bir kısmı, aşırı turizmin ziyaretçi sayısının kısıtlanması gibi önlemlerle büyük sorunlara yol açmadan denetim altında tutulabileceğini değerlendirmektedir.

Erişilebilirliğin artırılması için peyzaj mimarlığı, şehir planlama ve mimarlık alanlarından uzmanlar tarafından hazırlanan, yere özgü tasarımlar üreten projelerle olan ihtiyaç vurgulanmaktadır. Erişilebilirlik uygulamalarının etkinliğinin değerlendirilmesinde alanın içinin yanında turistik mekana ulaşım da coğrafi bilgi sistemleri gibi yöntemlerle kapsamlı planlanmalıdır. Ayrıca, turizm alanında çalışan erişilebilirlik konusunda eğitilmiş çalışan sayısının ve vandalizme yönelik cezaların artırılması da önerilmektedir. Bu bağlamda konu ile ilgili akademik araştırmalar hedef kullanıcı grupları ile yapılan odak grup görüşmeleri gibi yöntemleri kullanmaktadır.

Uzmanların bir kısmı; turizm hizmetleri ve turistik alanlar için, talep

yoğunluğuna bakılmaksızın fiziksel, toplumsal ve sanal açıdan büyük ölçekli kapsamlı yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yüksek riskli bölgelerdeki yollar ve peribacaları, yerleşimlerden yoksun olsa da, turizmde önemli ölçüde faaliyet görmektedir. Bu alanlar turist güvenliği için kazma, ankraj gibi önleyici tedbirleri gerektirmektedir (Kaşmer, 2011); (Zorlu et al., 2011). Uzman görüşmelerinde çalışma alanı için erişilebilir turizme yönelik olarak; uygun ölçülerdeki yollarla, sesli anlatımlarla ve Braille alfabesi ile oluşturulmuş kabartmalı yazılarla ilgili çalışmalara olan ihtiyaç vurgulanmaktadır. Bunun yanında sanal gerçeklik gözlükleri ile alan sunumunun geliştirilmesi ve turizm alanında çalışan güvenlik görevlilerinin vandalizme karşı aksiyon kameraları ile donatılması gibi yenilikçi uygulamalar önerilmektedir.

Çalışma alanındaki koruma faaliyetlerinin erişilebilirliğe olumlu etkilerinin olmasının yanı sıra, sit alanı niteliğinin geniş çaplı düzenlemelerin önünde bir engel teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Kültürel miraslarda yerel yönetimlerle işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır. Bunun yanında jeolojik yapının çeşitliliğinin, koruma kullanma dengesini karmaşıklaştırdığı değerlendirilmektedir.

Doğal miras alanları içinde turizmden en çok gelir sağlayan yerleşim yeri Ürgüp ilçe merkezidir (Somuncu ve Yiğit, 2008). Çalışma kapsamındaki uzman görüşlerine göre erişilebilirlik uygulamaları turizmin daha çok kişiyi kapsamaya ile turizmi ekonomik ve toplumsal olarak geliştirmektedir. Uzmanların bir kısmı, erişilebilir turizm gibi sürdürülebilir turizm türlerinin spesifik bir kullanıcı grubuna hitap ederek turizmin niteliğini ve ekonomik değerini arttırdığını; bir kısmı ise erişilebilirliğin artırılmasının, daha çok kişinin turizme katılımını sağlayarak, aşırı turizme yol açabileceğini belirtmektedir. Bu konuda turizm hizmetleri, sınırsız rahatlık ve gereksinim dışı hizmetlerin sunulması yerine turizm deneyiminin geliştirilmesine odaklanmalıdır. Ayrıca çalışma alanında erişilebilir turizm uygulamalarının gerçekleştirilmesinin, toplumsal farkındalık oluşturarak ülkedeki diğer turistik mekanlara örnek teşkil edeceği değerlendirilmektedir.

Uzman görüşlerinin bir kısmı, erişilebilirlik ile koruma arasındaki dengenin kurulmasında, öncelikle kültürel ve tarihi dokunun bozulmamasına odaklanmaktadır. Bir kısmı ise korunan alanlarda öncelik sırasının yapılmasına dikkat çekmektedir. Turistik mekanların değerlerine göre sıralanması ve bu sıraya göre önceliklendirilmesi önerilmektedir. Bu bağlamda engelliler de dahil olmak üzere tüm ziyaretçilere yönelik farklı zorluk derecelerinde parkurlar oluşturulması önerilmektedir. Çalışma alanının içindeki özellikle açık hava müzelerinde ve vadilerde bu yaklaşım benimsenmelidir. Ek olarak Göreme yerleşim yerindeki kamu yararı ve özel mülkiyet çatışmaları için, çevresel bozulmayı ve korunan alanlarda inşaatı önlemek için koruma irtifakı aracı gibi uluslararası uygulamalar önerilmektedir (Baydan, 2021).

Erişilebilirlik uygulamalarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasında korunan alanlar, diğer alanlardan farklılaşmaktadır. Yapılı çevrelerde sürdürülebilirliğin sağlanmasında dayanıklı ve kullanıcı odaklı tasarımlar öne çıkmakta iken; özellikle turizm ekonomisinin olduğu bölgelerdeki koruma faaliyetleri, sürdürülebilirliğin sağlanmasında ön koşul olarak değerlendirilmektedir. Erişilebilirlik uygulamalarında, doğal ve sürdürülebilir malzeme kullanımı, atık yönetimi prosedürlerinin belirlenmesi

gibi yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Sürdürülebilirlik konusunda çalışma alanı örneğinde alanın kendine özgü niteliklerinin korunmasına odaklanılmaktadır. Çalışanlar, turizm hizmetleri ve bütçe olmak üzere üç konuda sürekliliğin gerekliliği değerlendirilmektedir. Doğa olayları ve jeoloji araştırmalarının ziyaretçi davranışlarının kaydedilmesiyle desteklenmesi önerilmektedir.

Erişilebilirliğin önündeki finansal engeller konusunda jeolojik yapının yanı sıra inşaat, bakım ve işletme maliyetleri öne çıkmaktadır. Çalışma alanındaki tüfün restorasyon uygulamalarının niteliği işçilik maliyetlerini arttırmaktadır. Bunun yanında ülke genelinde idari yönetimlerde gerçekleştirilen tasarruf tedbirlerinin turistik mekanlara etkisi vurgulanmaktadır. Bu durumun yukarıda bahsedilen bütçe konusunda sürekliliğin sağlanması gerekliliğinin karşılanmasında kısıtlılığa neden olduğu değerlendirilmektedir.

Uzmanların bir kısmı Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerinde erişilebilirlik ile ilgili yönetsel farkındalığı yeterli bulmamaktadır. Bu bağlamda katılımcı planlama yaklaşımının geliştirilmesi ve toplumsal farkındalığı artırmaya yönelik projeler önerilmektedir.

Çalışma alanındaki sivil toplum örgütlerinin erişilebilirlik konusunda etkin rol alamadığına dikkat çekilmektedir. Bu durum sivil toplum örgütlerinin, kurumların kapsayıcılık konusunda atacağı adımlar ile, daha çok desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Destekler ile sivil toplum örgütlerinden, farkındalık kampanyaları, karar ve politika önerileri beklenmektedir.

Görüşmelerin ikinci aşamasında uzmanların fikir birliğine varmadığı tartışmalı alanlara odaklanılarak uzmanlara yeni sorular yöneltilmiştir. Yanıtlar erişilebilirliğe ilişkin kavramlara göre sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Yanıtların analizi sonucunda elde edilen bulgular Çizelge 4.1’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.10. Çalışma alanı ile ilgili uzman görüşleri

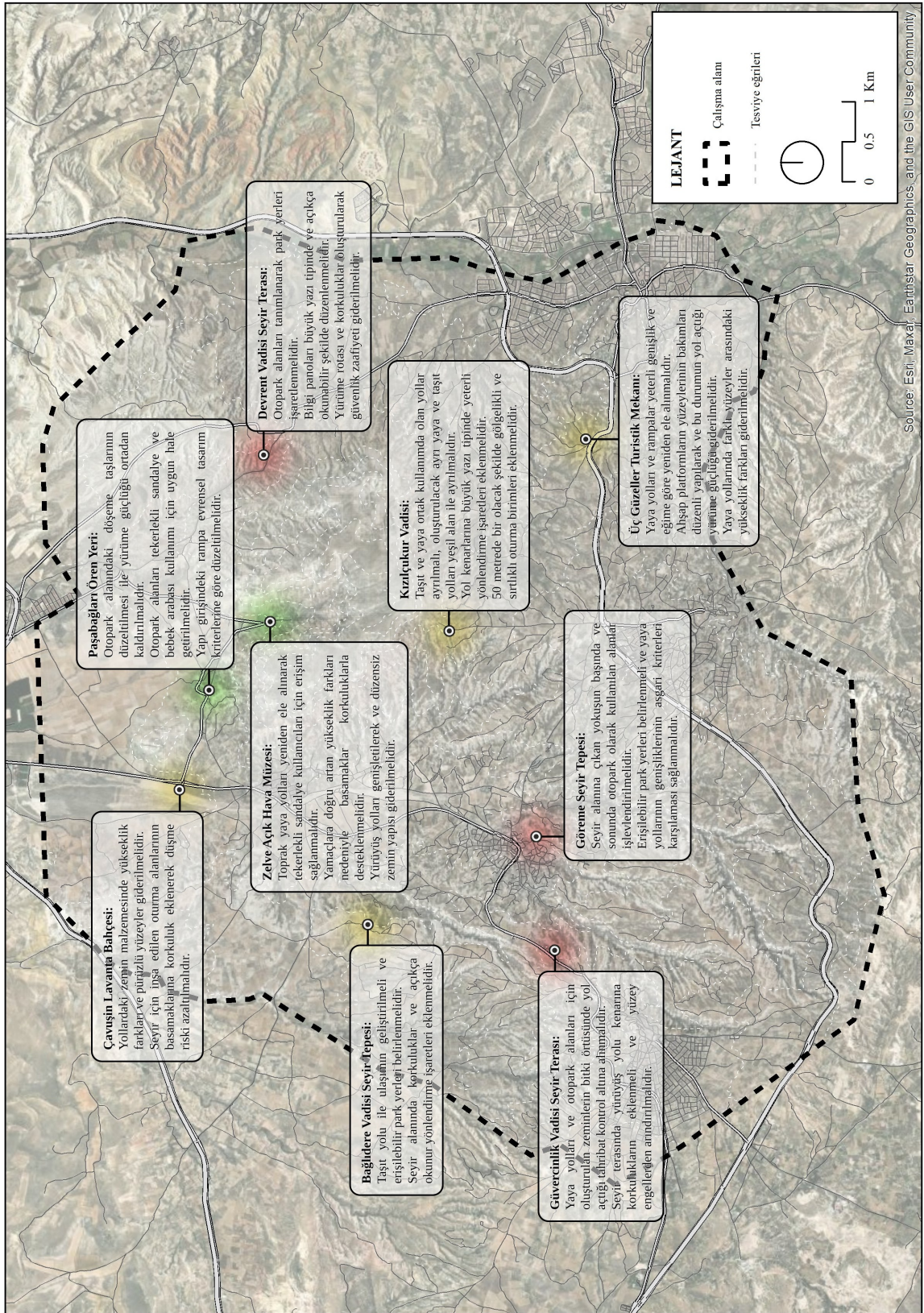
Kavram	Kavramlara ilişkin ikinci görüşme bulguları
Erişilebilirlik ya da <i>accessibility</i>	Bütçe kısıtlılıklarının aşılması için düşük maliyetli ve yüksek etkili uygulamaların, doğal malzeme kullanımı, enerji verimliliğinin, geri dönüşümün ve turizm gelirlerinin alan geliştirme için kullanılmasının önemi değerlendirilmektedir.
Evrensel tasarım ya da <i>universal design</i>	Engelli dostu ulaşım araçları, uygun rampalar, düzgün zeminler, sesli ve işitsel rehberlik, dinlenme alanları ve bilgilendirme panoları gibi çözümler önerilmektedir.
Herkes için tasarım ya da <i>design for all</i>	Planlama sürecinde, alan yönetimi, bölge halkı, uzmanlar ve ziyaretçilerin iletişimi ile erişilebilirlik ve koruma dengesinin doğru değerlendirilmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır.
Engelsiz ya da <i>barrier-free</i> tasarım	Farklı zorluk derecelerine sahip gezi yolları ve turizm rotaları, ayrıca sanal gerçeklik uygulamaları ile hem koruma hem erişilebilirlik ihtiyaçlarının dengelenebileceği belirtilmektedir.
Kapsayıcı ya da <i>inclusive</i> tasarım	Sivil toplum kuruluşlarının; farkındalık artırıcı projeler geliştirilmesi için devlet desteği ile iş birliği süreçlerine doğrudan dahil edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

4.4. Çalışma Alanındaki Bulguların Derlenmesi

4.1'nci bölümünde oluşturulan planlama haritalarında, çalışma alanındaki topoğrafya, turistik mekanların mekansal konumu ve erişilebilirlik durumu değerlendirilmiştir. 4.2'nci bölümünde saha gözlemleri, erişilebilirliğin önündeki tasarımsal engeller belirlenmiştir. Haritalarda erişilebilir olarak tanımlanan bazı alanlarda, saha gözlemleri sırasında yüzey malzemesinin bozukluğu, korkulukların eksikliği gibi tasarımsal engellerin bulunmaktadır. Paşabağları Ören Yeri ve Zelve Açık Hava Müzesi topoğrafya ve kara yolu ulaşımı bakımından erişilebilirlik durumunda değildir. Ancak saha gözlemleri; Paşabağları Ören Yerinin, Zelve Açık Hava Müzesinden daha erişilebilir olduğunu göstermektedir. Bağlıdere Vadisi Seyir Tepesine ulaşımın zor olduğu ve yüzey düzenlemelerinin erişilebilirliği olumsuz etkilediği değerlendirilmektedir. Bu bulgular 4.3'üncü bölümdeki uzman görüşmeleriyle karşılaştırılarak Şekil 4.28'deki erişilebilir turizm sorunları haritası oluşturulmuştur. Bu karşılaştırma, çalışma alanındaki turistik alanların daha iyi bir ziyaretçi deneyimi için taşıt ulaşımından alan içi yaya yolu ve donatı uygulamalarına kadar bütüncül bir iyileştirme ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Çizelge 4.11. Çalışma alandaki turistik mekanların mevcut erişilebilirlik durumu

Kriterler	Zelve Açık Hava Müzesi	Paşabağları Ören Yeri	Çavuşin Lavanta Bahçesi	Kızılkur Vadisi	Üç Güzeller turistik mekanı	Devrent Vadisi	Bağlıdere Vadisi	Güvercinlik Vadisi	Görene Seyir Tepesi
Yürüme Yolu Yüzeyi ve Dokusu	4	3	1	3	4	2	2	2	5
Yürüme Yolu Genişliği ve Açık Alan	5	4	5	3	3	2	3	3	1
Yol Eğimi ve Mevcut Rampalar	2	2	3	3	2	2	4	3	3
Giriş Rampaları ve Engelsiz Erişim	3	4	1	2	2	2	3	2	2
Kapı Genişliği ve Manevra Alanı	4	4	4	4	4	3	4	3	1
Erişilebilir Bilgi Panoları	2	2	1	2	2	2	3	1	2
Tuvalet Erişilebilirliği	1	4	1	4	1	1	1	1	1
Oturma ve Dinlenme Alanları	3	5	3	2	2	2	2	4	3
Yönlendirme İşaretlerinin Görünürlüğü	2	2	3	2	2	1	2	3	2
Erişilebilir Otopark Alanları	4	2	1	2	1	1	2	2	1
Yardım Sağlayacak Personel Mevcudiyeti	5	5	1	3	3	2	3	1	2
Acil Çıkışlar ve Güvenlik Önlemleri	3	5	4	1	3	1	1	2	2
Yön Bulma ve Gezinme Yardımları	3	3	3	3	3	2	1	2	2

Şekil 4.28. Çalışma alanının erişilebilir turizm sorunları haritası

5. TARTIŞMA

Bu araştırma, Göreme Milli Parkı ile Kapadokya Kayalık Sitleri gibi korunan alanlarda erişilebilir turizmin olanaklarını ve karşılaşılan tasarımsal engelleri ele almıştır. Araştırmanın bulguları; literatürde sunulan erişilebilirlik kavramları, evrensel tasarım ilkeleri ve kültürel mirasın korunmasına yönelik mevcut yaklaşımlar ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Erişilebilir turizmin önemi, Buhalis ve Darcy (2010) tarafından ele alınan erişilebilir turizm deneyimi ile doğrudan bağlantılıdır. Buhalis ve Darcy'ye (2010) göre erişilebilirliğin dezavantajlı grupların deneyimlediği tüm alanlarda bir zincir halinde ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmada da benzer bir sonuç elde edilmiş, özellikle engelli bireyler ve yaşlılar için ulaşım, yönlendirme tabelaları ve altyapı eksikliklerinin erişilebilirlik zincirini olumsuz etkilediği görülmüştür. Ayrıca, Ünver ve Yıldırım (2021) tarafından belirtilen erişilebilir turizmin yasal düzenlemeler ve akıllı şehir teknolojileri ile desteklenmesi gerekliliği de bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Bu çalışmada da akıllı şehir altyapılarının ve bilişim teknolojilerinin eksikliğinin ziyaretçilerin erişimini kısıtladığı tespit edilmiştir.

Kapadokya'nın jeolojik yapısı ve doğal oluşumları, erişilebilir turizm açısından belirli kısıtlamalar getirmektedir. Erkaya (2021) tarafından yapılan konaklama işletmeleriyle ilgili çalışmada, turizm işletmelerinin erişilebilirlik standartlarını uygulamakta yetersiz kaldığı ortaya konmuştur. Erkaya'ya (2021) göre yüksek öneme ancak düşük uygulanma performansına sahip olan sorunlar ağırlıklı olarak mimari, fiziksel, yasal, iletişim, personel ve farkındalık ile ilgili sorunlardır. Erişilebilir turizm kapsamında hizmet veren ya da vermek isteyen işletmelerin bu alanlarda performanslarını arttırmaları önerilmektedir. Bu çalışmada da mimari ve fiziksel konulara odaklanılarak, Göreme Milli Parkı ile Kapadokya Kayalık Sitleri örneği üzerinden korunan alanlarda erişilebilirliğe dair yapılması gereken somut uygulamalar ortaya konulmuştur. Özellikle İpek (2023) tarafından yapılan sağlık turizmi mekanlarının erişilebilirliğine ilişkin çalışmanın sonuçları, bu araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Kuşadası'nda olduğu gibi Kapadokya'da da yürüyüş yolları, rampalar, bilgilendirme levhaları ve toplu taşıma altyapısı engelli bireyler için yetersizdir. Uzman görüşmelerinde özellikle Göreme Açık Hava Müzesi, kiliseler ve vadilerde iç kısımlara ulaşımın olmadığı vurgulanmıştır. Buhalis et al. (2012) tarafından vurgulanan en iyi uygulamalarda, turistik bölgelerde altyapının geliştirilmesi ve engelli ziyaretçilere yönelik bilgilendirici uygulamaların artırılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak uzman görüşmeleri, çalışma alanında bu tür uygulamaların yeterli düzeyde olmadığına işaret etmektedir.

Timothy (2011) tarafından vurgulanan kültürel mirasın korunması ve turizmin dengelenmesi ihtiyacı, çalışmamızın temel bulgularından biriyle örtüşmektedir. Çalışma alanında koruma politikalarının turizm gelişimini sınırlayıcı bir unsur olarak görülmesi nedeniyle erişilebilirlik önlemlerinin alınmasında gecikmeler yaşandığı belirlenmiştir. Güngör (2016) tarafından ifade edilen birden fazla koruma statüsüne sahip bölgelerde yargısal karmaşa yaşanması, çalışmamızda da dile getirilmiş ve yetkili otoriteler arasındaki koordinasyon eksikliğinin erişilebilirliği sınırladığı ancak

Kapadokya Alan Başkanlığının kurulmasıyla bu sorunları büyük ölçüde ortadan kalktığı değerlendirilmiştir.

Foster ve Nuttgens (2016) tarafından tarihi çevrenin erişilebilirliği üzerine yapılan çalışmada, evrensel tasarımın engelli bireyler, yaşlılar ve geçici olarak engelli olanlar için entegre çözümler sunabileceği vurgulanmıştır. Araştırmamızda da Kapadokya bölgesinde mevcut turistik alanların çoğunun bu ilkelere uygun tasarlanmadığı tespit edilmiştir. Özellikle yürüyüş yollarının eğimi, uygun olmayan rampa tasarımları ve eksik bilgilendirme sistemleri, bölgenin erişilebilirlik standartlarını karşılamada yetersiz kaldığını göstermektedir. Erişilebilir turizmin sürdürülebilir bir şekilde uygulanabilmesi için Buhalis ve diğerleri (2012) tarafından önerilen erişilebilir turizm politikalarının benimsenmesi gerekmektedir.

Sözbilen (2022), Göreme Açık Hava Müzesi, Zelve Açık Hava Müzesi, Paşabağları, Derinkuyu, Kaymaklı Yeraltı Şehirleri ve Ihlara Vadisi'ni yüksek pazar çekiciliği ve dayanıklılığa sahip alanlar olarak sınıflandırır. Araştırma'da etkili erişilebilirlik yönergelerinin uygulanmasının zorluklarını, sınırlı somut uygulamaları ve yetersiz idari farkındalık vurgulanmaktadır. Göreme Açık Hava Müzesi ve Zelve Açık Hava Müzesi, araştırmamızın bulgularıyla örtüşen biçimde daha yüksek puanlar almışlardır. Araştırmamızın bulgularında bunlara ek olarak bir takım erişilebilirlik kısıtlılıkları tanımlanmıştır. Her iki araştırma da turizmin ekonomik bir varlık ve miras alanları üzerinde bir stres kaynağı olarak ikili potansiyelini vurgulamaktadır. Sözbilen (2022), vandalizm ve çevresel bozulma gibi aşırı turizmin potansiyel olumsuz etkilerinin altını çizerek, ziyaretçi kısıtlamaları ve gelişmiş gözetim gibi turizm yönetimi önlemlerini savunmaktadır.

Evci (2016) Göreme Açık Hava Müzesi'nin Erişilebilir Turizm Açısından İrdelenmesi araştırmasında, geniş bir ampirik yaklaşım benimseyerek kullanıcı deneyimlerini doğrudan değerlendirmekte, memnuniyet ve memnuniyetsizliği nicel ve nitel olarak ölçmektedir. Buna karşılık çalışmamız daha kapsamlı bir şekilde evrensel tasarım temelli peyzaj mimarlığı uygulamaları ve uzman temelli değerlendirmelere odaklanmakta ve korunan miras alanları bağlamında erişilebilirliği temel bir hak olarak vurgulamaktadır. Her iki çalışma da benzer kilit engelleri tanımlama konusunda güçlü bir ilişki içindedir: Bu engeller şu şekilde sıralanabilir:

- i. Merdivenler, rampalar ve korkuluklar gibi fiziksel altyapı ile ilgili zorluklar,
- ii. Yetersiz yönlendirme sistemleri,
- iii. Taşıt park yerleri ve tuvaletler gibi yetersiz hizmet tesisleri,
- iv. Yaya alanlarında kullanılan yüzeyler ve malzemelerle ilgili sorunlar.

6. SONUÇLAR

Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanında coğrafi bilgi sistemleriyle, hava fotoğraflarıyla ve uzman görüşmeleriyle erişilebilirlik, planlama ve tasarım boyutunda inceleyen bu araştırmanın sonuçları; bir zincir halinde ele alınması gereken erişilebilir turizm yaklaşımlarının nicel ve nitel verileri içeren karma yöntemlerle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca hava fotoğraflarının, kullanıcı deneyimi ile ilgili araştırmalarda ve turistik mekanların peyzaj tasarımı ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalarda önemli veriler ortaya koyduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışma yöntemi ile belirlenen sonuçlara göre, en erişilebilir turistik mekan Paşabağları Ören yeri olmuştur. Zelve Açık Hava Müzesinde gerçekleştirilen çevre düzenlemesinin ve çelik konstrüksiyon yapıları içeren Paşabağları Ören Yeri tasarımının, turizm için erişilebilirliği olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Çalışma alanının topoğrafik yapısı, %54'e kadar çıkan eğim oranlarına sahiptir. Zelve ve Göreme Açık Hava Müzelerinde eğim %12'nin üzerine çıkmaktadır. Sonuçlar, bu turistik mekanların hem topoğrafik yapıları hem de mevcut altyapıları nedeniyle erişilebilirlik açısından kısıtlı olmalarına rağmen evrensel tasarım ilkelerine uygun gerçekleştirilecek tasarımlarla erişilebilir hale getirilebileceğini ortaya koymaktadır. Bununla beraber Devrent Vadisi'nin en az erişilebilir alan olduğu belirlenmiştir. Devrent Vadisi'nde gözlem için bir platformun, yürüyüş güzergahlarının ve korkulukların bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca alanda turistik işletmelerin bulunmaması erişilebilirliği kısıtlayan bir özellik olarak değerlendirilebilir. Kapadokya Alan Başkanlığının faaliyetleri, korunan alanlarda erişilebilirlik kaygısı olmayan yasa dışı turizm yapılarını önlemektedir. Sonuçlar, erişilebilir turizm yaklaşımlarında erişilebilir hizmetler sunan sürdürülebilir turistik işletmelere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. En az erişilebilir alan olan Devrent Vadisi'nde çözüm önerileri olarak şunlar getirilebilir:

- i. Otopark alanları tanımlanarak park yerlerinin işaretlenmesi.
- ii. Toprak yaya yollarının yeniden ele alınarak tekerlekli sandalye kullanıcıları için uygun hale getirilmesi.
- iii. Bilgi panolarının büyük yazı tipinde ve açıkça okunabilir şekilde düzenlenmesi.
- iv. Yürüme rotası ve korkuluklar oluşturularak güvenlik zafiyetinin giderilmesi.
- v. Turistik işletmeler ve engelli tuvaletleri oluşturulmalıdır.

Bu önerilerin Devrent Vadisi'nde korunan alanın tahribatıyla oluşmuş mevcut durum neticesinde gerçekleştirildiği önem arz etmektedir. Erişilebilir turizme yönelik önerilerin, doğal miras koruma alanındaki koruma faaliyetlerine göre değişkenlik gösterebileceği düşünülmelidir. Bununla beraber Devrent Vadisindeki bulgular çalışmanın, evrensel tasarım ilkeleriyle uygulanan erişilebilir turizm yaklaşımlarının miras korumayı olumsuz etkilemediği yönündeki, hipotezinin ispatı olarak yorumlanabilir.

Bu çalışmayla beraber Sözbilen'in (2022) Miras Alanlarının Koruma-Kullanma Dengesinin Belirlenmesi çalışmasının bulguları göstermektedir ki Üç Güzeller Turistik Mekanı'nda taşıma kapasitesi belirlenmeli ve otopark alanı çevre düzenleme uygulamasıyla sınırlandırılmalıdır. Üç Güzeller Turistik Mekanı'nda diğer çözüm önerileri olarak şunlar getirilebilir:

- i. Yaya yolları ve rampalar yeterli genişlik ve eğime göre yeniden ele alınmalıdır.
- ii. Ahşap platformların yüzeylerinin bakımları düzenli yapılarak ve bu durumun yol açtığı yürüme güçlüğü giderilmelidir.
- iii. Yaya yollarında farklı yüzeyler arasındaki yükseklik farkları giderilmelidir.

Kızılçukur Vadisi'nde çözüm önerileri olarak şunlar getirilebilir:

- i. Taşıt ve yaya ortak kullanımında olan yollar ayrılmalı, oluşturulacak ayrı yaya ve taşıt yolları yeşil alan ile ayrılmalıdır.
- ii. Yol kenarlarına büyük yazı tipinde yeterli yönlendirme işaretleri eklenmelidir.
- iii. 50 metrede bir olacak şekilde gölgelikli ve sırtlıklı oturma birimleri eklenmelidir.

Güvercinlik Vadisi Seyir Terası'nda çözüm önerileri olarak şunlar getirilebilir:

- iv. Yaya yolları ve otopark alanları için oluşturulan zeminlerin bitki örtüsünde yol açtığı tahribat kontrol altına alınmalıdır.
- v. Seyir terasında yürüyüş yolu kenarına korkulukların eklenmeli ve yüzey engellerden arındırılmalıdır.

Göreme Seyir Tepesi'nde çözüm önerileri olarak şunlar getirilebilir:

- vi. Seyir alanına çıkan yokuşun başında ve sonunda otopark olarak kullanılan alanlar işlevlendirilmelidir.
- vii. Erişilebilir park yerleri belirlenmeli ve yaya yollarının genişliklerinin asgari kriterleri karşılaması sağlanmalıdır.

Bağlıdere Vadisi Seyir Tepesi'nde çözüm önerileri olarak şunlar getirilebilir:

- viii. Taşıt yolu ile ulaşımın geliştirilmeli ve erişilebilir park yerleri belirlenmelidir.
- ix. Seyir alanında korkuluklar ve açıkça okunur yönlendirme işaretleri eklenmelidir.

Göreme Seyir Tepesi'nde çözüm önerileri olarak şunlar getirilebilir:

- x. Seyir alanına çıkan yokuşun başında ve sonunda otopark olarak kullanılan alanlar işlevlendirilmelidir.
- xi. Erişilebilir park yerleri belirlenmeli ve yaya yollarının genişliklerinin asgari kriterleri karşılaması sağlanmalıdır.

Zelve Açık Hava Müzesi'nde çözüm önerileri olarak şunlar getirilebilir:

- xii. Toprak yaya yolları yeniden ele alınarak tekerlekli sandalye kullanıcıları için erişim sağlanmalıdır.
- xiii. Yamaçlara doğru artan yükseklik farkları nedeniyle basamaklar korkuluklarla desteklenmelidir.
- xiv. Yürüyüş yolları genişletilerek ve düzensiz zemin yapısı giderilmelidir.

Çavuşin Lavanta Bahçesi'nde çözüm önerileri olarak şunlar getirilebilir:

- xv. Yollardaki zemin malzemesinde yükseklik farkları ve pürüzlü yüzeyler giderilmelidir.
- xvi. Seyir için inşa edilen oturma alanlarının basamaklarına korkuluk eklenerek düşme riski azaltılmalıdır.

Araştırma, bazı bölgelerde yapılan düzenlemelerin erişilebilir turizme olumlu katkılar sağladığını göstermektedir. Zelve Açık Hava Müzesi girişindeki karşılama alanı ve yaya yolu, bebek arabası ve tekerlekli sandalye kullanıcıları için erişilebilirliği artırmaktadır. Paşabağları Ören Yeri'nde düzenli oturma alanları ve düşük eğimli yollar olumlu bir örnek teşkil etmektedir. Ancak, bu tür uygulamaların daha geniş bir alana yayılması gereklidir. Bunun yanında Kızılçukur Vadisinde yıkılan yasa dışı yapılardan arta kalan geniş düzlükler bölgenin jeolojisine uygun olarak çağdaş uygulamalarla ele alınmalıdır. Bu kapsamda oluşturulacak çevre düzenleme projelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Sıt alanlarında yasa dışı yapılaşmayla mücadelenin yanında yerel işletmelerin ve arsa sahiplerinin, erişilebilir turizm ve koruma faaliyetleri ile ilgili farkındalıklarının artırılması için eğitim programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda çalışma alanından yola çıkılarak erişilebilir turizmin sürdürülebilir çözümler şu şekilde sıralanabilir:

- i. Tüm turistik alanlarda evrensel tasarım ilkelerine uygun düzenlemeler yapılmalıdır. Özellikle rampa eğimleri, korkuluklar ve yüzey malzemelerinin uygun hale getirilmesi,
- ii. Turistik alanlardaki panolar, yüksek kontrastlı ve kolay okunabilir yazı tipleriyle yeniden tasarlanmalıdır. Ayrıca sesli yönlendirme sistemleri gibi uygulamalar,
- iii. Taşıt yolları ve otoparklarda erişilebilir park yerleri artırılması,
- iv. Tüf kayaç yapısının korunması ve turizm altyapısının doğayla uyumlu malzemelerle yenilenmesi,
- v. Bölgedeki yaya yollarının eğim ve yüzey malzemelerinin engelli bireyler için uygun hale getirilmesi,
- vi. Evrensel tasarım ilkelerine uygun yönlendirme ve bilgilendirme tabelalarının artırılması,
- vii. Yerel yönetimlerin ve özel sektörün iş birliği yaparak erişilebilir turizm yatırımlarına öncelik vermesi,

- viii. Akıllı şehir altyapılarının geliştirilmesiyle bilişim teknolojilerinin entegre edilmesi,
- ix. Engelli bireyler için yardımcı personel ve rehberlik hizmetlerinin sağlanması,
- x. Engelli bireylerin alanı fiziksel olarak ziyaret edememesi durumunda artırılmış gerçeklik ya da *augmented reality* ve sanal gerçeklik ya da *virtual reality* teknolojileri kullanılarak dijital gezinti imkanlarının sağlanması.

Çalışma alanında erişilebilirliğin önündeki engeller, eğitim ve yüzey malzemesi gibi tasarımsal eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Vadilerin derin ve eğimli yapısı, birçok alanda ulaşımı zorlaştırırken; çakıl ve agrega uygulamaları ve uygun olmayan rampalar, yollarda hareket kabiliyetini sınırlandırmaktadır. Buna ek olarak, bilgi panolarının eksikliği, yönlendirme tabelalarının düşük kontrastlı ve okunması güç olması, ziyaretçi deneyimini olumsuz etkilemektedir. Çalışma alanında özellikle fiziksel engelliler, yürüme güçlüğü çeken bireyler ve yaşlılar için bölgenin yüzey malzemelerinin ve korkulukların yeterli olmadığı görülmüştür. Erişilebilir turizm uygulamalarının geliştirilmesi, diğer sürdürülebilir turizm türlerini destekleyerek Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerinin sürdürülebilir bir turizm merkezine dönüşmesini sağlayacak potansiyeli taşımaktadır. Erişilebilir turizm uygulamaları ile turizmin kalitesini artırılması, aynı zamanda turist niteliğini artırarak bölgedeki turizm gelirlerini artırabilir. Bunun yanı sıra, dezavantajlı grupların bölgeden yararlanmasını sağlamak, toplumsal kapsayıcılığı ve adaleti güçlendirecektir. Ayrıca, bu tür düzenlemeler Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerini, Türkiye genelinde diğer turizm bölgelerine örnek bir model haline getirebilir.

Herkes için tasarım teknikleriyle uygulanan erişilebilir turizm yaklaşımları; tarihi peyzaj tanıtımını iyileştirmektedir. Turistik mekanların erişilebilir hale getirilmesi turist sayısını olumlu olarak etkilemektedir. Ancak sürdürülebilir turizm yaklaşımları uzun vadede turizme olumlu etki yapsa da, erişilebilir turizmin turizm gelirleri üzerine doğrudan etkisine yönelik gelecek araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Korunan alanlar erişilebilir hale getirilirken koruma kullanma dengesinin kapsamlı ele alınması gerekmektedir. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerinde; erişilebilir turizmin geliştirilmesi, fiziksel ve tasarımsal engellerin azaltılmasıyla mümkün olacaktır. Turizm altyapısındaki iyileştirmeler, yalnızca dezavantajlı grupların hayatını kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda bölgesel turizm hedeflerine ulaşmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda, koruma ve erişilebilirlik arasında dengeli bir yaklaşım benimsenmeli; bölgenin doğal ve kültürel değerleri korunurken, daha fazla kişinin jeolojik yapıyı deneyimlemesi sağlanmalıdır.

7. KAYNAKLAR

- Adie, B. A., Taheri, B., Gannon, M. 2023. "Natural Heritage Tourism: Does Co-creation Matter?". Journal of Ecotourism, 22(1), 144-163.
- Akça, S. 2017. "Kültürel Miras Yönetimi; İstanbul Tarihi Yarımada Örneği Değerlendirme ve Öneriler". İdealkent, 8(22), 577-596.
- Akıncı, Z. 2013. "Management of Accessible Tourism and Its Market in Turkey". International Journal of Business and Management Studies,.
- Aktuğ, B., Seymen, S., Kurt, M., Parmaksız, E., Lenk, O., Sezer, S., Özdemir, S. 2011. "Ed-50 (European Datum-1950) ile Turef (Türkiye Ulusal Referans Çerçevesi) Arasında Datum Dönüşümü". Harita Dergisi, 146.
- Alén, E., Losada, N., Domínguez, T. 2016. "The Impact of Ageing on the Tourism Industry: an Approach to the Senior Tourist Profile". Social Indicators Research, 127(1), 303-322.
- Ali, F. 2023. "Inclusive Journeys: Unveiling the Imperative of Accessible Tourism for People With Disabilities", 2.
- Ali, L., Kilic, H., Öztüren, a. 2024. "From Disabled Tourists to Impaired Cyborg Tourists: What Would It Take to Transform?". Universal Access in the Information Society, 23(4), 1525-1542.
- Altman, B. M. 2014. "Definitions, Concepts, and Measures of Disability". Annals of Epidemiology, 24(1), 2-7.
- Alves, J., Teixeira, P., Eusébio, C., Teixeira, L. 2022. "Benchmarking of Technological Platforms for Accessible Tourism: a Study Resulting in an Innovative Solution—access@tour". Applied Sciences, 12(8), 3963.
- Ambrose, I. 2012. "2. European Policies for Accessible Tourism". İçinde Best Practice in Accessible Tourism (Ss. 19-35). Multilingual Matters.
- Andrews, E. E., Powell, R. M., Ayers, K. 2022. "The Evolution of Disability Language: Choosing Terms to Describe Disability". Disability and Health Journal, 15(3), 101328.
- Armaitiene, A., Bertuzyte, R., Vaskaitis, E. 2014. "Conceptual Framework for Rethinking of Nature Heritage Management and Health Tourism in National Parks". Procedia - Social and Behavioral Sciences, 148, 330-337.
- Arslan, B. 2020. "Safranbolu Tarihi Turizm Yapıları ve Turizm Alanlarının Engelli Erişimi açısından Değerlendirilmesi". Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Arumugam, A., Nakkeeran, S., Subramaniam, R. 2023. "Exploring the Factors Influencing Heritage Tourism Development: a Model Development". Sustainability, 15(15), 11986.
- Ayhan, M. 2020. "Göreme açık Hava Müzesi ve UNESCO'nun Periyodik Raporlarında Göreme ve Kapadokya Kayalık Sit Alanı Raporlarının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi" (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Ayvaz, E., Halaç, H. H. T.y. "Kültürel Miras Yönetimi Konulu Yayınların Bibliyometrik Analizi".

- Balakrishnan, J., Dwivedi, Y. K., Malik, F. T., Baabdullah, a. M. 2023. "Role of Smart Tourism Technology in Heritage Tourism Development". Journal of Sustainable Tourism, 31(11), 2506-2525.
- Baydan, E. 2021. "Koruma Alanlarında Planlama ve Mülkiyet İlişkileri: Nevşehir Kapadokya Bölgesi Örneği" (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Benek, H. 2015. "Turistik bir destinasyon olarak Göreme yöresinin marka algısı: Yabancı turistler üzerine bir uygulama" (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Benek, H. 2022. "Müze deneyim değerinin ziyaretçi memnuniyetine etkisinde ziyaretçi ilgileniminin rolü: Göreme Açık Hava Müzesi örneği" (Doktora Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir. Geliş tarihi gönderen <http://acikerisim.nevsehir.edu.tr/handle/20.500.11787/6574>
- Bhati, A., Pryce, J., Chaiechi, T. 2014. "Industrial Railway Heritage Trains: the Evolution of a Heritage Tourism Genre and Its Attributes". Journal of Heritage Tourism, 9(2), 114-133.
- Bianchi, P., Cappelletti, G. M., Mafrolla, E., Sica, E., Sisto, R. 2020. "Accessible Tourism in Natural Park Areas: a Social Network Analysis to Discard Barriers and Provide Information for People With Disabilities". Sustainability, 12. Geliş Tarihi Gönderen <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/23/9915>
- Bitušíková, A. 2021. "Cultural Heritage as a Means of Heritage Tourism Development". Museology and Cultural Heritage, 9(1), 81-95.
- Boccardi, G., Scott, L. (Ed.). 2018. "A View From the Inside: an Account of the Process Leading to the Adoption of the Policy for the Integration of a Sustainable Development Perspective Within the World Heritage Convention". İçinde World Heritage and Sustainable Development: New Directions in World Heritage Management. London New York: Routledge.
- Boland, P., Hastings, T., Kumar, M. S., McKay, S. 2023. "World Heritage Sites and the Question of Scale in Governance and Politics: a Study of Stonehenge". International Journal of Cultural Property, 30(2), 155-176.
- Borrini-feyerabend, G., Dudley, N., Jaeger, T., Lassen, B., Broome, N. P., Phillips, A., Sandwith, T. 2013. "Governance of Protected Areas: From Understanding to Action" (Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 20) (S. 124). Gland, Switzerland: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources.
- Bowen, R. 1990. "The future of the past at Göreme in Turkey". Environmental Geology and Water Sciences, 16(1), 35-41.
- Bowitz, E., Ibenholt, K. 2009. "Economic Impacts of Cultural Heritage – Research and Perspectives". Journal of Cultural Heritage, 10(1), 1-8.
- Bowtell, J. 2015. "Assessing the Value and Market Attractiveness of the Accessible Tourism Industry in Europe: a Focus on Major Travel and Leisure Companies". Journal of Tourism Futures, 1(3), 203-222.
- Buckley, R. 2018. "Tourism and Natural World Heritage: a Complicated Relationship". Journal of Travel Research, 57(5), 563-578.

- Buhalis, D., Darcy, S. 2010. "Accessible Tourism: Concepts and Issues". Channel View Publications.
- Buhalis, D., Darcy, S., Ambrose, I. 2012. "Best Practice in Accessible Tourism: Inclusion, Disability, Ageing Population and Tourism". Toronto: Channel View Publications.
- Bulgan, G. 2015. "Dünyada ve Türkiye’de Engelli Turizmi ile İlgili Yapılan Çalışmalar". Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (50), 102-125.
- Bundesgesetzblatt. "Behindertengleichstellungsgesetz Vom 27. April 2002", 1468 1467 § (2002). Geliş Tarihi Gönderen <https://www.gesetze-im-internet.de/bgg/bjnr146800002.html>
- Buzulukova, E., Lobova, E. 2023. "Stimulating the Growth of “silver” Tourism Through the Development of Relationships and the Creation of Targeted Communications With Travellers". Population and Economics, 7(4), 103-123.
- C. Brodeala, L. 2020. "Online Recommender System for Accessible Tourism Destinations". İçinde Proceedings of the 14th Acm Conference on Recommender Systems (Ss. 787-791). New York, NY, USA: Association for Computing Machinery.
- Cai, Z., Fang, C., Zhang, Q., Chen, F. 2021. "Joint Development of Cultural Heritage Protection and Tourism: the Case of Mount Lushan Cultural Landscape Heritage Site". Heritage Science, 9(1), 86.
- Campbell, D. A. 2018. "Drones, Machetes, and Virtual Reality: 21st-Century Tools for Historic Preservation". İçinde 2018 3rd Digital Heritage International Congress (DigitalHERITAGE) held jointly with 2018 24th International Conference on Virtual Systems & Multimedia (VSMM 2018) (ss. 1-4).
- Canpolat, F. A. 2019. "İmar Planlarının Kentsel Araştırmalarda Kullanımı / Use of Zoning Plans in Urban Research". Program Adı: II. Uluslararası Sosyal Bilimler & İnovasyon Kongresi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Cassia, F., Castellani, P., Rossato, C., Baccarani, C. 2021. "Finding a Way Towards High-quality, Accessible Tourism: the Role of Digital Ecosystems". The Tqm Journal, 33(1), 205-221.
- Cavlak, N., Cavlak, H. 2019. "Avrupa Erişilebilir Turizm Politikası ve Türkiye". Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 8(15), 29-41.
- Cengiz Gökçe, G., Şen, M., Köseoğlu, F. 2024. "Kültürel Peyzaj Özelliklerinin Coğrafi İşaret Kapsamında Değerlendirilmesi: Bolu-Mengen Örneği". Journal of Agricultural Biotechnology, 5(1), 33-43.
- Ceylan, S., Çetin, A., Özdiçiner, N. S. 2019. "Alternatif Turizm Türleri İle İlgili Bir Literatür Taraması". Setsci - Conference Proceedings, 11, 227-230.
- Cieza, a., Sabariego, C., Bickenbach, J., Chatterji, S. 2018. "Rethinking Disability". BMC Medicine, 16(1), 14.
- Colomer, L. 2024. "Participation and Cultural Heritage Management in Norway. Who, When, and How People Participate". International Journal of Cultural Policy, 30(6), 728-745.

- Council of Europe. 2005. "Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society". Council of Europe Treaty Series.
- Creamer, D. 2006. "Theological Accessibility: the Contribution of Disability". Disability Studies Quarterly, 26(4).
- Crofts, R., Gordon, J. E., Santucci, V. L. 2015. "Geoconservation in Protected Areas". İçinde Protected Area Governance and Management (Ss. 531-568). Canberra: Anu Press.
- Çela, A., Lankford, S., Knowles-lankford, J. 2009. "Visitor Spending and Economic Impacts of Heritage Tourism: a Case Study of the Silos and Smokestacks National Heritage Area". Journal of Heritage Tourism, 4(3), 245-256.
- Çelimli, M. A. 2022. "Tarihi Yapi ve Alanları Herkes İçin Erişilebilir Hale Getirmeye Yönelik Model Önerisi; Sivas Kent Örneği" (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çetin, K. 2022. "Görme Engelli Bireyler ve Erişilebilir Turizm". Uluslararası Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 6(1), 69-87.
- Çuhadar, M., Kervankiran, İ. 2015. "Turizmin Sürdürülebilirliğine Yönelik Yabancı Turistlerin Algı ve Tutumları: Marmaris Örneği". SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36, 139-166.
- Dağgeçen, Y. 2022. "Kapsayıcı Tasarım İlkeleri ve Erişilebilir Kamusal Alan Tasarımı Üzerine Bir Araştırma: Ataköy Örneği" (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Darcy, S., Cameron, B., Pegg, S. 2010. "Accessible Tourism and Sustainability: a Discussion and Case Study". Journal of Sustainable Tourism, 18(4), 515-537.
- Darcy, S., Mckercher, B., Schweinsberg, S. 2020. "From Tourism and Disability to Accessible Tourism: a Perspective Article". Tourism Review, 75(1), 140-144.
- Demircan, K. (Ed.). 2024. "Ürgüp/Başdere Merkezli 10 Köyün Genel Coğrafi Görünümü". İçinde *Kapadokya Ekonomi Toplantıları VIII: Ürgüp Başdere Merkezli Köy Kümesi 10 Köyün Sürdürülebilir ve Turizm Odaklı Kırsal Kalkınma Potansiyelinin Tartışılması* (1. bs). Nevşehir: Cappadocia University Press.
- Deniz, G. B. 2022. "Kültürel Mirasın Korunması İçin Sürdürülebilir Miras Yönetimi: Türkiye Örneği". Kent Akademisi, 15(3), 1204-1222.
- Derya Güneri. 2020. "Kapadokya Bölgesi Zelve Vadisi ve Çevresi (Paşabağ ve Aktepe Köyü) Bizans Kaya Yerleşimi / Byzantine Rock Settlement in the Area of Cappadocia, Zelve Valley and Its Surroundings (Paşabağ and Aktepe Village)" (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Deutsche Zentrale Für Tourismus. 2024. "Travel for All: Tested Offers - Germany Travel". Geliş Tarihi 11 Aralık 2024, Gönderen <https://www.germany.travel/en/accessible-germany/tourism-for-all-validated-travel-options.html>
- Di Matteo, E., Roma, P., Zafonte, S., Panniello, U., Abbate, L. 2021. "Development of a Decision Support System Framework for Cultural Heritage Management". Sustainability, 13(13), 7070.

- Diken, E. 2021. "*Kentsel Sit Alanlarında Engelli Erişiminin Değerlendirilmesi; Safranbolu Örneği*" (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Dmitrievich, I. V., Aleksandrovna, K. V. 2020. "*Accessible Tourism as a Way of Socialization of People With Disabilities*". Физическая Культура. Спорт. Туризм. Двигательная Рекреация, 5(1), 117-121.
- Domínguez, T., Fraiz, J. A., Alén, E. 2013. "*Economic Profitability of Accessible Tourism for the Tourism Sector in Spain*". Tourism Economics, 19(6), 1385-1399.
- Domínguez Vila, T., Alén González, E., Darcy, S. 2020. "*Accessibility of Tourism Websites: the Level of Countries' Commitment*". Universal Access in the Information Society, 19(2), 331-346.
- Donohoe, H. M., Needham, R. D. 2006. "*Ecotourism: the Evolving Contemporary Definition*". Journal of Ecotourism, 5(3), 192-210.
- Elavsky, F., Bennett, C., Moritz, D. 2022. "*How Accessible is My Visualization? Evaluating Visualization Accessibility With Chartability*". Computer Graphics Forum, 41(3), 57-70.
- Enat. 2023. "*ENAT Annual Report 2023*" (Annual Report) (S. 101). European Network for Accessible Tourism Non-profit Association.
- Erçetin, C. 2022. "*Understanding Urban Accessibility of Persons With Reduced Mobility: Analysis of Legal, Spatial, Societal, and Administrative Barriers*" (Doktora Tezi). Middle East Technical University, Ankara.
- Eren, D., Bozkurt, İ. 2020. "*Aşırı Turizm Sorunsalı: Kapadokya Bölgesi'ne Yönelik Bir Çalışma (Overtourism Problem: a Study on Cappadocia Region)*".
- Erkaya, B. 2021. "*Erişilebilir Turizm Bağlamında Konaklama İşletmelerinde Engelli Bireylere Sunulan Hizmetlerin Önem-performans Analizi ile Değerlendirilmesi*" (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz University, Antalya. Geliş Tarihi Gönderen [Http://dspace.akdeniz.edu.tr/handle/123456789/6389](http://dspace.akdeniz.edu.tr/handle/123456789/6389)
- Estes, M. D., Beverly, C. L., Castillo, M. 2020. "*Designing for Accessibility: the Intersection of Instructional Design and Disability*". İçinde M. J. Bishop, E. Boling, J. Elen, & V. Svihla (Ed.), Handbook of Research in Educational Communications and Technology: Learning Design (Ss. 205-227). Cham: Springer International Publishing.
- Europa Nostra. 2014. "*European Union Prize for Cultural Heritage / Europa Nostra Awards 2012*". Europa Nostra.
- European Commission. 2010. "*European Disability Strategy 2010-2020: a Renewed Commitment to a Barrier-free Europe*" (No. Com(2010) 636 Final). Brussels: European Commission.
- European Commission. 2013. "*Eden: Discover Europe's Hidden Treasures*". Enterprise and Industry Directorate-general.
- European Commission. 2017. "*Spotlight on the European Year of Cultural Heritage 2018*". European Union. Geliş Tarihi Gönderen [Http://publications.europa.eu/webpub/com/factsheets/cultural-heritage/en/](http://publications.europa.eu/webpub/com/factsheets/cultural-heritage/en/)

- European Heritage Awards. 2024. "Categories". Geliş tarihi 02 Ocak 2025, gönderen <https://www.europeanheritageawards.eu/facts-figures/categories/>
- European Union. 2002. "Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community". Brussels: Official Journal of the European Communities.
- Evcı, A. 2016. "Göreme Açık Hava Müzesi'nin Erişilebilir Turizm açısından İrdelenmesi" (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta. Geliş Tarihi Gönderen <https://platform.almanhal.com/details/thesis/2000030328>
- Evcil, A. N. 2018, Ekim 21. "Tarihi Çevrelerde Herkes İçin Tasarım Uygulamaları Yapılabilir mi? Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler". Tasarım, 282, 73-75.
- Faganel, A., Trnavčević, a. 2012. "Sustainable Natural and Cultural Heritage Tourism in Protected Areas: Case Study". Annales, 2.
- Farkas, J., Raffay, Z., Dávid, L. D. 2022. "Fundamental Accessibility and Technical Accessibility in Travels—the Encounter of Two Worlds Which Leads to a Paradigm Shift". Sustainability, 14(7), 3765.
- Fernández, A., Fernández, T., Pereira, D. I., Nieto, L. M. 2020. "Assessment of Geodiversity in the Southern Part of the Central Iberian Zone (Jaén Province): Usefulness for Delimiting and Managing Natural Protected Areas". Geoheritage, 12(1), 20.
- Figgis, P., Mackey, B., Fitzsimons, J., Irving, J., Clarke, P. (Ed.). 2015. "Valuing Nature: Protected Areas and Ecosystem Services". Program Adı: Valuing Nature: Protected Areas and Ecosystem Services Symposium, Sydney: Australian Committee for Iucn.
- Foster, L., Nuttgens, P. 2016. "Access to the Historic Environment: Meeting the Needs of Disabled People". Routledge.
- Gamache, S., Routhier, F., Morales, E., Vandersmissen, M.-h., Boucher, N. 2019. "Mapping Review of Accessible Pedestrian Infrastructures for Individuals With Physical Disabilities". Disability and Rehabilitation: Assistive Technology, 14(4), 410-422.
- Gamache, S., Routhier, F., Morales, E., Vandersmissen, M.-h., Boucher, N., Mcfadyen, B. J., Noreau, L. 2020. "Methodological Insights Into the Scientific Development of Design Guidelines for Accessible Urban Pedestrian Infrastructure". Journal of Urban Technology, 27(1), 87-105.
- Garcia, E. P. 2007. "The Destruction of a Cultural Heritage: With Reference to the Problems of Iraq". New Library World, 108(7/8), 354-369.
- Gillovic, B., McIntosh, A., Cockburn-wootten, C., Darcy, S. 2021. "Experiences of Tourists With Intellectual Disabilities: a Phenomenological Approach". Journal of Hospitality and Tourism Management, 48, 155-162.
- Gillovic, B., McIntosh, A., Darcy, S., Cockburn-wootten, C. 2018. "Enabling the Language of Accessible Tourism". Journal of Sustainable Tourism, 26(4), 615-630.
- Goldsmith, S. 2000. "Universal Design: a Manual of Practical Guidance for Architects". Oxford: Architectural Press.

- Goriup, P., Varley, B., Knight, L. 2004. "The international journal for protected area managers", 14(3).
- Gray, M. 2005. "Geodiversity and Geoconservation: What, Why, and How?". The George Wright Forum, 22(3), 4-12.
- Güngör, Ş. 2016. "Koruma Statülerinin Koruma-Kullanma Dengesine Etkisi: Zelve Açık Hava Müzesi (Nevşehir/Avanos)". Gaziantep University Journal of Social Sciences, 15(1), 205-223.
- Hacıhasanoğlu, İ. 2003. "Evrensel Tasarım". Tasarım + Kuram, 2(3), 93-101.
- Hall, C. M. 2016. "Heritage, Heritage Tourism and Climate Change". Journal of Heritage Tourism, 11(1), 1-9.
- Harju-myllyaho, a., Jutila, S. (Ed.). 2021. "Inclusive Tourism Futures". Channel View Publications.
- Harrison, R., Desilvey, C., Holtorf, C., Macdonald, S., Bartolini, N., Breithoff, E., ... Penrose, S. 2020. "Heritage Futures: Comparative Approaches to Natural and Cultural Heritage Practices". London: Ucl Press.
- Harrison, R., O'donnell, D. 2010. "Natural Heritage". İçinde Understanding Heritage in Practice. Manchester, UK ; New York, NY : New York: Manchester University Press ; Distributed Exclusively in the USA by Palgrave Macmillan.
- Hendren, S. 2016, Şubat. "The Accessible Icon Project". Geliş Tarihi 11 Aralık 2024, Gönderen [Http://accessibleicon.org](http://accessibleicon.org)
- Heritagebc. 2014. "Accessibility for Historic Places".
- Hoşgör, E. 2023. "Kentsel Yeşil Alan Erişilebilirliğinin Saptanması için CBS Tabanlı Bir Model Önerisi: Ankara, Çankaya İlçesi Örneği" (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Huang, Y. 2024. "Bibliometric Analysis of GIS Applications in Heritage Studies Based on Web of Science From 1994 to 2023". Heritage Science, 12(1), 57.
- ICOMOS. 1964. "International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites". İçinde the Venice Charter. Venice: ICOMOS CIVVIH. Geliş Tarihi Gönderen <https://civvih.icomos.org/1964-the-venice-charter/>
- ICOMOS. 1987. "Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas". İçinde Washington Charter. Washington, DC: ICOMOS.
- ICOMOS. 2011. "The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns, and Urban Areas". International Council on Monuments and Sites.
- ICOMOS. 2017a. "ICOMOS-IFLA Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage". Program Adı: 19th ICOMOS General Assembly, New Delhi: ICOMOS.
- ICOMOS. 2017b. "Principles for the Conservation of Wooden Built Heritage" (Doctrinal Texts).
- ISO. 2021. "ISO 21902:2021". Geliş Tarihi Gönderen <https://www.iso.org/standard/72126.html>

- Iwarsson, S., Ståhl, a. 2003. "Accessibility, Usability and Universal Design—positioning and Definition of Concepts Describing Person-environment Relationships". *Disability and Rehabilitation*, 25(2), 57-66.
- İpek, E. 2023. "Sağlık Turizmi Destinasyonunun Erişilebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi ve Kuşadası'nın Erişilebilir Bir Kent Olarak Tasarlanması" (Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Jackson, M. A. 2018. "Models of Disability and Human Rights: Informing the Improvement of Built Environment Accessibility for People With Disability at Neighborhood Scale?". *Laws*, 7(1), 10.
- Jones-walters, L., Čivić, K. 2013. "European Protected Areas: Past, Present and Future". *Journal for Nature Conservation*, 21(2), 122-124.
- Joppa, L. N., Loarie, S. R., Pimm, S. L. 2008. "On the Protection of 'Protected Areas'". *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105(18), 6673-6678.
- Joshi, P. V. 2012. "Planning Cultural-heritage Tourism for Sustainable Development". *Golden Research Thoughts*, 1(XI), 1-4.
- Kahraman Güloğlu, F. 2022. "Engellilik Hakkında Kavramsal Karmaşanın Nedenleri ve Türkiye'deki Durum". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 291-315.
- Kanter, A. S. 2014. "The Development of Disability Rights Under International Law: From Charity to Human Rights". London: Routledge.
- Kasimati, E., Ioakeimidis, P. 2019. "Accessible Tourism in Greece: What is the Current Status?". *Journal of Ekonomi*, 1(1), 33-42.
- Kaşmer, Ö. 2011. "Zelve Açık Hava Müzesi'ndeki (Kapadokya) Kayadan Oyma Tarihi Yapıların Jeomekanik Açidan Değerlendirilmesi" (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Khanra, S., Dhir, A., Kaur, P., Mäntymäki, M. 2021. "Bibliometric Analysis and Literature Review of Ecotourism: Toward Sustainable Development". *Tourism Management Perspectives*, 37, 100777.
- Kim, H., Woo, E., Uysal, M. 2015. "Tourism Experience and Quality of Life Among Elderly Tourists". *Tourism Management*, 46, 465-476.
- Koç, O. 2020. "Erişilebilirlik Kılavuzu". (D. Çağlayan Gümüş, Ed.). Ankara: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Koç, Y., Soykan, A. 2020. "Dünya'da ve Türkiye'de Doğa Korumanın Kuramsal Temelleri". *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 86-99.
- Koçer, G. 2020. "Turizm Tarihini Keşfetmek: Modern Turizmin Doğuşu ve Doğu'nun Cazibesi". *Near East Historical Review*, 10/3(10/3), 327.
- Kruczek, Z., Gmyrek, K., Zižka, D., Korbiel, K., Nowak, K. 2024. "Accessibility of Cultural Heritage Sites for People With Disabilities: a Case Study on Krakow Museums". *Sustainability*, 16(1), 318.
- Kuriakose, B., Shrestha, R., Sandnes, F. E. 2022. "Tools and Technologies for Blind and Visually Impaired Navigation Support: a Review". *Iete Technical Review*, 39(1), 3-18.

- Kuvan, Y. 2005. "*Korunan Alan Yönetiminde Etkinliğin Önemi ve Değerlendirilmesi*". Program Adı: Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu, Isparta.
- Lähdesmäki, T., Čeginskas, V. L. A., Kaasik-krogerus, S., Mäkinen, K., Turunen, J. 2020. "*Creating and Governing Cultural Heritage in the European Union: the European Heritage Label*". Taylor & Francis. Geliş Tarihi Gönderen <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/37375>
- Lam, K. L., Chan, C.-s., Peters, M. 2020. "*Understanding Technological Contributions to Accessible Tourism From the Perspective of Destination Design for Visually Impaired Visitors in Hong Kong*". Journal of Destination Marketing & Management, 17, 100434.
- Lecina-diaz, J., Alvarez, a., De Cáceres, M., Herrando, S., Vayreda, J., Retana, J. 2019. "*Are Protected Areas Preserving Ecosystem Services and Biodiversity? Insights From Mediterranean Forests and Shrublands*". Landscape Ecology, 34(10), 2307-2321.
- Legge, G. E., Yu, D., Kallie, C. S., Bochsler, T. M., Gage, R. 2010. "*Visual Accessibility of Ramps and Steps*". Journal of Vision, 10(11), 8.
- Lin, K. J., Ye, H., Law, R. 2022. "*Conceptualizing Accessible Tourism With Smart Technologies*", 2(2).
- Lu, X., Zhu, J. 2024. "*Design and Development of Middle-aged and Elderly Tourism Products Based on Fuzzy Decision Support System*". International Journal of Computational Intelligence Systems, 17(1), 115.
- Luccio, F. L., Beltrame, L. 2018. "*Accessible Tourism for Users With Hearing Loss*". İçinde Proceedings of the 4th Eai International Conference on Smart Objects and Technologies for Social Good (Ss. 243-248). New York, NY, USA: Association for Computing Machinery.
- Luekveerawattana, R. 2024. "*Enhancing Innovation in Cultural Heritage Tourism: Navigating External Factors*". Cogent Social Sciences, 10(1), 2301813.
- Lyu, J., Huang, H., Mao, Z. 2021. "*Middle-aged and Older Adults' Preferences for Long-stay Tourism in Rural China*". Journal of Destination Marketing & Management, 19, 100552.
- Mack, K., McDonnell, E., Jain, D., Lu Wang, L., E. Froehlich, J., Findlater, L. 2021. "*What Do We Mean by 'Accessibility Research'? A Literature Survey of Accessibility Papers in Chi and Assets From 1994 to 2019*". İçinde Proceedings of the 2021 Chi Conference on Human Factors in Computing Systems (Ss. 1-18). New York, NY, USA: Association for Computing Machinery.
- Mcnamara, K. E., Prideaux, B. 2011. "*Experiencing 'natural' Heritage*". Current Issues in Tourism, 14(1), 47-55.
- Melelli, L. 2014. "*Geodiversity: a New Quantitative Index for Natural Protected Areas Enhancement*". Geojournal of Tourism and Geo Os Si It Te Es, 13, 27-37.
- Meltem Çetiner. 2018. "*An Inquiry Into the Accessibility of Archaeological Sites for People With Physical Disabilities*" (Yüksek Lisans Tezi). Middle East Technical University, Ankara.

- Meskeil, L. 2013. "UNESCO's World Heritage Convention at 40: Challenging the Economic and Political Order of International Heritage Conservation". *Current Anthropology*, 54(4), 483-494.
- Michopoulou, E., Darcy, S., Ambrose, I., Buhalis, D. 2015. "Accessible Tourism Futures: the World We Dream to Live in and the Opportunities We Hope to Have". *Journal of Tourism Futures*, 1(3), 179-188.
- Mitchell, N. J., Rössler, M., Tricaud, P.-m., World Heritage Centre (Ed.). 2009. "World Heritage Cultural Landscapes: a Handbook for Conservation and Management". Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Mousazadeh, H., Ghorbani, a., Azadi, H., Almani, F. A., Zangiabadi, a., Zhu, K., Dávid, L. D. 2023. "Developing Sustainable Behaviors for Underground Heritage Tourism Management: the Case of Persian Qanats, a UNESCO World Heritage Property". *Land*, 12(4), 808.
- Mulongoy, K. J., Chape, S. 2004. "Protected Areas and Biodiversity: an Overview of Key Issues". *Geliş Tarihi Gönderen* <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=b81ce0acfea4cc00d34a907c2c65638fd2771115>
- Mumcu, B., Yücel Batmaz, N. 2023. "Türkiye’de Kültürel Mirası Korumaya Yönelik Politikaların Kamu Yönetimine Yansıması ‘Alan Başkanlığı Uygulaması’". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 32(4), 165-192.
- Mzembe, a. N., Koens, K., Calvi, L. 2023. "The Institutional Antecedents of Sustainable Development in Cultural Heritage Tourism". *Sustainable Development*, 31(4), 2196-2211.
- Nacar, A. 2021. "Kent Parklarının Erişilebilirliğinin Engelliler açısından Değerlendirilmesi: Kahramanmaraş / Onikişubat İlçesi Örneği" (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Naniopoulos, A., Tsalis, P., Nalmpantis, D. 2016. "An Effort to Develop Accessible Tourism in Greece and Turkey: the Medra Project Approach". *Journal of Tourism Futures*, 2(1), 56-70.
- Nared, J., Razpotnik Visković, N. 2014. "Managing Cultural Heritage Sites in Southeastern Europe". *Zrc Sazu, Založba Zrc*.
- Naughton-treves, L., Holland, M. B., Brandon, K. 2005. "The Role of Protected Areas in Conserving Biodiversity and Sustaining Local Livelihoods". *Annual Review of Environment and Resources*, 30(Volume 30, 2005), 219-252.
- NC State University. 1997. "Center for Universal Design". *Geliş Tarihi 11 Aralık 2024, Gönderen* <https://design.ncsu.edu/research/center-for-universal-design/>
- Nieto, L. M. 2023. "Geodiversity as a Tool for the Nature Conservation". *İçinde Current Perspectives on Applied Geomorphology*. Intechopen.
- Nigg, J. J., Eichelberger, S. 2021. "Sustainable Product Development for Accessible Tourism: Case Studies Demonstrating the Need for Stakeholder Collaboration". *Sustainability*, 13(20), 11142.
- Noghan, N., O’connor, P., Sigala, M. 2024. "Accessible Tourism: How People With Vision Impairment and Blindness Experience Tourism and “see” the Invisible". *Tourism Review*, 79(7), 1361-1366.

- Oecd. 2024. "Oecd Tourism Trends and Policies 2024". Paris: Oecd Publishing.
- Official Journal of the European Union. "Regulation (EU) 2021/1058 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2021 on the European Regional Development Fund and on the Cohesion Fund", L 231/60 § (2021).
- Oğuz, M. Ö. 2013. "Intangible Cultural Heritage as a Term". Millî Folklor, 25(100), 5-13.
- Ohs. 2008. "Accessible Heritage, an Accessibility Tool Kit for Ontario's Heritage Organizations and Institutions". Canada: the Ontario Historical Society.
- Okundi, a. O. 2023. "Optimizing Spatial Accessibility to Primary Healthcare Using Geographical Information System: a Case of Migori County, Kenya" (Yüksek Lisans Tezi). Middle East Technical University, Ankara.
- Olinsson, S. B. 2023. "A Museology for Open-air Museums". Journal of Conservation and Museum Studies, 21(1).
- Oliver, M. 2009. "Understanding Disability". London: Macmillan Education UK.
- Orr, S. A., Richards, J., Fatorić, S. 2021. "Climate Change and Cultural Heritage: a Systematic Literature Review (2016–2020)". The Historic Environment: Policy & Practice, 12(3-4), 434-477.
- Özçakır, Ö. 2012. "Doğal ve Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu: Göreme açık Hava Müzesi Çevre Düzenleme Projesi" (Yüksek Lisans Tezi). Middle East Technical University, Ankara.
- Özyalçın, Y. B. 2024. "Avrupa Erişilebilir Şehir Ödülü Alan Şehirlerin Eylem ve Politikaları Örnekliğinde Kapsamlı ve Erişilebilir Şehir Modelleri: Kocaeli İçin Öneriler". Şura Akademi, (5), 99-116.
- Pantou. 2024. "About Pantou". Geliş Tarihi 11 Aralık 2024, Gönderen <https://pantou.org/about-pantou>
- Pasca, M. G., Elmo, G. C., Arcese, G., Cappelletti, G. M., Martucci, O. 2022. "Accessible Tourism in Protected Natural Areas: an Empirical Study in the Lazio Region". Sustainability, 14(3), 1736.
- Pijet-migoń, E., Migoń, P. 2022. "Geoheritage and Cultural Heritage—a Review of Recurrent and Interlinked Themes". Geosciences, 12(2), 98.
- Polat, N., Hermans, E. 2016. "A Model Proposed for Sustainable Accessible Tourism (Sat)". Tékhne, 14(2), 125-133.
- Poria, Y., Reichel, a., Biran, a. 2006. "Heritage Site Management: Motivations and Expectations". Annals of Tourism Research, 33(1), 162-178.
- Preiser, W. F. E. (Ed.). 2011. "Universal Design Handbook". The McGraw-hill Companies.
- Qiao, G., Ding, L., Xiang, K., Prideaux, B., Xu, J. 2022. "Understanding the Value of Tourism to Seniors' Health and Positive Aging". International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(3), 1476.
- Qiao, G., Ding, L., Zhang, L., Yan, H. 2022. "Accessible Tourism: a Bibliometric Review (2008–2020)". Tourism Review, 77(3), 713-730.

- Rakic, T. 2007. "World Heritage: Issues and Debates". Tourism: an International Interdisciplinary Journal, 55(2), 209-219.
- Rasoolimanesh, S. M., Lu, S. 2024. "Enhancing Emotional Responses of Tourists in Cultural Heritage Tourism: the Case of Pingyao, China". Journal of Heritage Tourism, 19(1), 91-110.
- Rebstock, M. 2017. "Economic Benefits of Improved Accessibility to Transport Systems and the Role of Transport in Fostering Tourism for All" (Working Paper No. 2017-04). International Transport Forum Discussion Paper. Geliş Tarihi Gönderen <https://www.econstor.eu/handle/10419/173927>
- Resmî Gazete. "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu", 18113 2863 § 22 (1983).
- Resmî Gazete. "Milli Parklar Kanunu", 18132 2873 § 5 (1983).
- Resmî Gazete. "Engelliler Hakkında Kanun", Pub. L. No. 5378, § 44, 25868 5378 (2005). Geliş Tarihi Gönderen <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?mevzuatno=5378&mevzuattur=1&mevzuattertip=5>
- Resmî Gazete. "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun", 25866 5366 § 44 (2005).
- Resmî Gazete. "Kapadokya Alanı Hakkında Kanun", 30791 7174 § (2019). Geliş Tarihi Gönderen <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?mevzuatno=7174&mevzuattur=1&mevzuattertip=5>
- Richards, G. 2018. "Cultural Tourism: a Review of Recent Research and Trends". Journal of Hospitality and Tourism Management, 36, 12-21.
- Rickly, J. M., Halpern, N., Hansen, M., Welsman, J. 2021. "Travelling With a Guide Dog: Experiences of People With Vision Impairment". Sustainability, 13(5), 2840.
- Rubio-escuderos, L., García-andreu, H., Ros, J. U. De La. 2021. "Accessible Tourism: Origins, State of the Art and Future Lines of Research". European Journal of Tourism Research, 28, 2803-2803.
- Ryan, J., Silvano, S. 2009. "The World Heritage List: the Making and Management of a Brand". Place Branding and Public Diplomacy, 5(4), 290-300.
- Salaiwarakul, a. 2022. "A Historical Tourism Recommendation System for the Elderly Tourist Using Natural Language Processing and the Ontology Technique". Iic International 学会.
- Santos, E. 2024. "Sustainable Tourism Dynamics: Understanding the Impact of Tourist Stays on Regional Revenue and Development". Sustainability, 16(19), 8403.
- Scolozzi, R., Schirpke, U., Morri, E., D'amato, D., Santolini, R. 2014. "Ecosystem Services-based Swot Analysis of Protected Areas for Conservation Strategies". Journal of Environmental Management, 146, 543-551.
- Serin, S. 2022. "Kapadokya-Göreme Milli Parkı (Nevşehir)'nin Briyofit Florası" (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir.

- Sesana, E., Gagnon, a. S., Ciantelli, C., Cassar, J., Hughes, J. J. 2021. "*Climate Change Impacts on Cultural Heritage: a Literature Review*". Wires Climate Change, 12(4), E710.
- Shakespeare, T. 2017. "*Disability: the Basics*" (1. Bs). Abingdon, Oxon ; New York, Ny : Routledge, 2018.: Routledge.
- Sica, E., Sisto, R., Di Santo, N. 2022. "*Are Potential Tourists Willing to Pay More for Improved Accessibility? Preliminary Evidence From the Gargano National Park*". Land, 11(1), 75.
- Silav, D. M. 2019. "*Kentsel Arkeolojik Miras ve Erişilebilirlik: Ankara Roma Hamamı açık Hava Müzesi*". Std, 301-313.
- Silvestro, D., Gorla, S., Sterner, T., Antonelli, a. 2022. "*Improving Biodiversity Protection Through Artificial Intelligence*". Nature Sustainability, 5(5), 415-424.
- Sirisrisak, T., Akagawa, N. 2007. "*Cultural Landscape in the World Heritage List: Understanding on the Gap and Categorisation*". City & Time 2, 3(2), Online.
- Sisto, R., Cappelletti, G. M., Bianchi, P., Sica, E. 2022. "*Sustainable and Accessible Tourism in Natural Areas: a Participatory Approach*". Current Issues in Tourism, 25(8), 1307-1324.
- Soms, J. 2017. "*Assessment of Geodiversity as Tool for Environmental Management of Protected Nature Areas in South-eastern Latvia*". Environment. Technologies. Resources. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, 1, 271-277.
- Somuncu, M., Yiğit, T. 2008. "*Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı'ndaki Turizmin Sürdürülebilirlik Perspektifinden Değerlendirilmesi*". Program Adı: V.ulusal Coğrafya Sempozyumu, Türkiye.
- Spencer González, H., Vega Córdova, V., Exss Cid, K., Jarpa Azagra, M., Álvarez-aguado, I. 2020. "*Including Intellectual Disability in Participatory Design Processes: Methodological Adaptations and Supports*". İçinde Proceedings of the 16th Participatory Design Conference 2020 - Participation(S) Otherwise - Volume 1 (Ss. 55-63). Manizales Colombia: Acm.
- Stankov, U., Vujičić, M. D., Orero, P., Gretzel, U. 2024. "*Accessibility of Tourism 4.0—designing More Meaningful and Inclusive Tourist Experiences*". Universal Access in the Information Society, 23(4), 1503-1506.
- Steinfeld, E., Maisel, J. 2012. "*Universal Design: Creating Inclusive Environments*". John Wiley & Sons.
- Stronza, a. L., Hunt, C. A., Fitzgerald, L. A. 2019. "*Ecotourism for Conservation?*". Annual Review of Environment and Resources, 44(Volume 44, 2019), 229-253.
- Suárez Henríquez, C., Ricoy Cano, a. J., Hernández Galán, J., Fuente Robles, Y. M. De La. 2022. "*The Past, Present, and Future of Accessible Tourism Research: a Bibliometric Analysis Using the Scopus Database*". Journal of Accessibility and Design for All: Jacces, 12(1), 26-60.
- Şen, N., Yetim, A. Ç., Bilici, N. S. 2014. "*Kültür Varlıkları ve Müzelerin Engelli Turist Ziyaretine Uygunluğunu Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*". Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

- Sözbilen, G. 2022. "*Miras Alanlarının Koruma-Kullanma Dengesinin Belirlenmesi: Kapadokya Örneği*" (Doktora Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Geliş tarihi gönderen <http://acikerisim.nevsehir.edu.tr/xmlui/handle/20.500.11787/7932>
- Tango, U. 2021. "*Kentsel Erişilebilirlik Ölçüm ve Değerlendirme Olanaklarının Coğrafi Bilgi Sistemleri Yardimiyla Saptanması*" (Yüksek Lisans Tezi). Konya Teknik Üniversitesi, Konya.
- Tao, C. (Bruce), Huang, S. (Sam), Wang, J., Qiao, G. 2024. "*Accessible Tourism: Tourists With Physical Disability - Segmentation Based on Perceived Travel Barriers*". Tourism Review, Ahead-of-print(Ahead-of-print).
- Taştan, G. 2022. "İleri Yaş ve Engelli Turizmi Kapsamında Erişilebilir Hastane Mimarisinin İncelenmesi: SCÜ Sıcak Çermik FTR Merkezi" (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. 2023. "*Aile Bilgi Sistemi Erdem Erişilebilirlik Değerlendirme Modülü*". Geliş Tarihi 14 Ekim 2024, Gönderen <https://erdem.aile.gov.tr/account/login?returnurl=%2f>
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. 2023. "*Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*". Ankara: T.c. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2023. "*2023 Yılı Sınır İstatistikleri Bülteni*" (No. 2024 /4). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.
- Teixeira, P., Eusébio, C., Teixeira, L. 2024. "*How to Develop Information Systems to Improve Accessible Tourism: Proposal of a Roadmap to Support the Development of Accessible Solutions*". Computers, 13(3), 69.
- The Declaration of Amsterdam. 1975. Program Adı: Congress on the European Architectural Heritage.
- Timothy, D. J. 2011. "*Cultural heritage and tourism: an introduction*". Bristol: Channel View Publ.
- Timothy, D. J., Boyd, S. W. 2006. "*Heritage Tourism in the 21st Century: Valued Traditions and New Perspectives*". Journal of Heritage Tourism, 1(1), 1-16.
- Timothy, D. J., Nyaupane, G. P. (Ed.). 2009. "*Cultural Heritage and Tourism in the Developing World: a Regional Perspective*". New York: Routledge.
- Titchkosky, T. 2011. "*The Question of Access: Disability, Space, Meaning*". London: University Ofortoronto Press.
- Tucker, H., Carnegie, E. 2014. "*World Heritage and the Contradictions of 'Universal Value'*". Annals of Tourism Research, 47, 63-76.
- Tuncer, H. 2014. "*Zelve açık Hava Müzesi'nde Bulunan Balıklı ve Üzümlü Kilise'nin Mimarisi ve Resim Programı*" (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu University, Eskişehir.
- Türkmenoğlu, A. G., Göktürk, E. H., Caner, E. N. 1991. "*The Deterioration of Tuffs from the Cappadocia Region of Turkey*". Archaeometry, 33(2), 231-238.

- Tütüncü, Ö. 2017. "Investigating the Accessibility Factors Affecting Hotel Satisfaction of People With Physical Disabilities". *International Journal of Hospitality Management*, 65, 29-36.
- Uçar, T. 2020. "Türkiye’de Dünya Miraslarının Korunmasına Yönelik Çalışmaların Etkinliği: Kapadokya Örneği" (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ulyhanets, S., Melnyk, L., Shynkarenko, U. 2021. "Barrier-free Tourism as a Means of Physical Recreation for Persons With Disabilities on the Example of the Developed Active Tour «Conquering Diseases»". *Human Geography Journal*, 30, 76-84.
- UN Tourism. 2024. "Accessible Tourism Identified as ‘Game Changer’ for Destinations". Geliş Tarihi 11 Aralık 2024, Gönderen <http://www.unwto.org/news/accessible-tourism-identified-as-game-changer-for-destinations>
- UNESCO. 1954. "Final Act of the Intergovernmental Conference on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, the Hague, 1954 - UNESCO Digital Library". Hague: UNESCO. Geliş Tarihi Gönderen <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000082464>
- UNESCO. 1972. "Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage". Program Adı: the General Conference of the United Nations Educational, 17th Session, Paris: UNESCO. Geliş Tarihi Gönderen <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>
- UNESCO. 2003. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi". Program Adı: UNESCO 32. Genel Konferans, Paris: UNESCO.
- UNESCO. 2022. "Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2022 Edition". France: UNESCO.
- UNESCO World Heritage Centre. 2024. "Cultural Landscapes". Geliş Tarihi 02 Ekim 2024, Gönderen <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/>
- United Kingdom. "Equality Act 2010", 15 UK Public General Acts § (2010).
- United Nations. 1977. "Records of the General Conference, 19th Session, Nairobi, 26 October to 30 November 1976, V. 1: Resolutions". Program Adı: General Conference, 19th Session, Nairobi, Nairobi: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation. Geliş Tarihi Gönderen <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114038.page=136>
- United Nations. 1982. "World Programme of Action Concerning Disabled Persons" (No. A/res/37/52). New York: United Nations General Assembly.
- United Nations. 1992. "8. Convention on Biological Diversity" (C. 2). Rio De Janeiro: United Nations.
- United Nations. 2006. "Convention on the Rights of Persons With Disabilities". United Nations.
- United Nations. 2010. "International Recommendations for Tourism Statistics 2008". Madrid, Spain: United Nations Publication.

- United Nations. 2015. "*Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*" (No. A/res/70/1). New York: United Nations General Assembly.
- United Nations. 2019a. "*World Population Ageing 2019*" (No. St/esa/ser.a/430). New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- United Nations. 2019b. "*World Population Prospects 2019: Highlights*" (No. St/esa/ser.a/423). New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
- United Nations. 2020. "*World Population Ageing 2020 Highlights*". United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
- United States Government. "*Americans With Disabilities Act of 1990, as Amended*" (2009).
- Ünüvar, Ş., Yıldırım, Ş. S. (Ed.). 2021. "Erişilebilir Turizm -Postmodern Bir Sentez-". Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- UNWTO (Ed.). 2015. "*Manual on Accessible Tourism for All – Public-private Partnerships and Good Practices*". World Tourism Organization (Unwto).
- U.S. Census Bureau. 2023. "*Disability Characteristics*" [Dataset]. American Community Survey. Geliş Tarihi Gönderen <https://data.census.gov/table/acsst1y2023.s1810?q=disability>
- U.S. Department of Defense. 2015. "*Architectural Barriers Act (ABA) Standards (2015)*". Washington, D.C.: U.S. Government or the Respective Adopting Federal Agencies.
- Uysal, E. T.y. "*The Effect of Accessibility of the Neighborhood Facilities on the Active Aging of Older Women: a Comparative Study From Ankara*".
- Ünver, H. 2016. "*Türkiye’de Ulaşılabilirlik Mevzuatının Taşınmaz Kültür Mirası Bağlamında Değerlendirilmesi*". Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 4(1), 157-166.
- Van den Dries, M. H., Kerkhof, M. J. H., Homme, S. T. 2022. "*Heritage and Diversity: Values in European Heritage Management Reflected in Award-winning Best Practices*". Sustainability, 14(2), 885.
- Vecco, M. 2010. "*A Definition of Cultural Heritage: From the Tangible to the Intangible*". Journal of Cultural Heritage, 11(3), 321-324.
- Visitengland. 2022. "*Visitengland’s Accessible and Inclusive Tourism Toolkit for Businesses*".
- Visitengland. 2023. "*Technical Guidance for the Built Environment: Accessible and Inclusive Tourism Toolkit for Businesses*". Visitengland.
- Voronova, O., Ilina, I., Khareva, V., Mustafina, a. 2020. "*Assessment of Inclusive Tourism in the Russian Federation in Terms of the Covid-19 Pandemic: Current Challenges and Development Prospects*". İçinde Proceedings of the International Scientific Conference - Digital Transformation on Manufacturing, Infrastructure and Service (Ss. 1-6). Saint Petersburg Russian Federation: Acm.
- Wall, G. 1997. "*Is Ecotourism Sustainable?*". Environmental Management, 483-491.

- Waltz, M., Schippers, a. 2021. "Politically Disabled: Barriers and Facilitating Factors Affecting People With Disabilities in Political Life Within the European Union". *Disability & Society*, 36(4), 517-540.
- Wang, M.-y., Li, Y.-q., Ruan, W.-q., Zhang, S.-n., Li, R. 2024. "Influencing Factors and Formation Process of Cultural Inheritance-based Innovation at Heritage Tourism Destinations". *Tourism Management*, 100, 104799.
- Wearing, S., Neil, J. 2009. "Ecotourism" (2. Bs). London: Routledge.
- Wei, Z., Zhang, W. 2020. "Construction of an intelligent cellular automata model for historic landscape islands in Shanghai and fusion simulation". *Concurrency and Computation: Practice and Experience*, 32(19), e5801.
- Whimster, R., White, J., Hasted, R., Pickles, D., Walters, R. 2015. "Easy Access to Historic Landscapes". English Heritage.
- World Health Organization. 2011. "World Report on Disability 2011". Geneva: World Health Organization. Geliş Tarihi Gönderen
[Http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/nbk304079/](http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/nbk304079/)
- World Health Organization. 2013. "A Practical Manual for Using the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)". Geneva: WHO.
- World Tourism Organization. 2023. "International Tourism Highlights, 2023 Edition - the Impact of Covid-19 on Tourism (2020-2022) Revised and Updated, October 2023" (2023. Bs). Madrid: World Tourism Organization.
- Wu, J. 2010. "Landscape of culture and culture of landscape: does landscape ecology need culture?". *Landscape Ecology*, 25(8), 1147-1150.
- Wu, K., Petersen, E., Ahmad, T., Burlinson, D., Tanis, S., Szafir, D. A. 2021. "Understanding Data Accessibility for People With Intellectual and Developmental Disabilities". İçinde Proceedings of the 2021 Chi Conference on Human Factors in Computing Systems (Ss. 1-16). Yokohama Japan: Acm.
- WWF-Türkiye. 2020. "Korumazsak Kaybederiz: Sürdürülebilir Bir Türkiye İçin Korunan Alanlar Hedef: 2030'a Kadar %30".
- Xu, L., Ao, C., Liu, B., Cai, Z. 2023. "Ecotourism and Sustainable Development: a Scientometric Review of Global Research Trends". *Environment, Development and Sustainability*, 25(4), 2977-3003.
- Yalçın, A. 2011. "Taksim Meydanı ve Çevresinin Bir Kamusal Alan Olarak Tüm Kullanıcılara Yönelik Erişilebilirliğinin İrdelenmesi" (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Yan, Q., Shen James, H., Xin, W., Ye Ben, H. 2024. "Examining the Ritualized Experiences of Intangible Cultural Heritage Tourism". *Journal of Destination Marketing & Management*, 31, 100843.
- Yeşil, M. 2016. "Doğa Koruma Yaklaşımlarındaki Değişimlerin Dünyada ve Türkiye'deki Tarihsel Süreci". *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, 4(10), 867-876.
- Yıldırım, Ö. C. 2019. "UNESCO Dünya Miras Alanlarını Tehdit Eden Riskler Üzerine Bir Araştırma: Göreme Milli Parkı ve Kapadokya".

- Yıldız, B. 2016. "*Kamusal Mekan ve Erişilebilirlik Kavramları Kapsamında Bursa Tarihi Hanlar Bölgesinin İrdelenmesi*" (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, E. 2019. "*CBS Ortamında Kentsel Donatı Alanlarının Yer Seçimi ve Erişilebilirlik: Kayseri Sağlık Tesisi Alanlarının Analizi*" (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Yılmaz, Z. 2023. "*Erişilebilirlik ve Evrensel Tasarım Kapsamında Kent Parklarının İncelenmesi: Trabzon Ortahisar Bölgesi Örneği*" (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Yun Y. U., Jianfeng Y., Ye X. I. A., Yue S. U. N., Quan W., Chengxun L. Y. U. 2021. "*The Concept of Geodiversity and Its Practical Value*". Geological Bulletin of China, 40(4), 460-466.
- Zajadacz, a. 2015. "*Evolution of Models of Disability as a Basis for Further Policy Changes in Accessible Tourism*". Journal of Tourism Futures, 1(3), 189-202.
- Zeng, J., Chen, T., Yao, X., Chen, W. 2020. "*Do Protected Areas Improve Ecosystem Services? A Case Study of Hoh Xil Nature Reserve in Qinghai-tibetan Plateau*". Remote Sensing, 12(3), 471.
- Zgonjanin, S. 2005. "*The Prosecution of War Crimes for the Destruction of Libraries and Archives During Times of Armed Conflict*". Libraries & the Cultural Record, 40(2), 128-144.
- Zhang, R., Taylor, K. 2020. "*Cultural Landscape Meanings. The Case of West Lake, Hangzhou, China*". Landscape Research, 45(2), 164-178.
- Zhang, S., Liang, J., Su, X., Chen, Y., Wei, Q. 2023. "*Research on Global Cultural Heritage Tourism Based on Bibliometric Analysis*". Heritage Science, 11(1), 139.
- Zhao, H., Jiang, S., Fu, L., Ke, X. 2023. "*Elderly Tourism Management: a Bibliometric Approach*". Innovative Marketing, 19(3), 211-225.
- Zielińska-szczepkowska, J. 2021. "*What Are the Needs of Senior Tourists? Evidence From Remote Regions of Europe*". Economies, 9(4), 148.
- Zorlu, K., Celal Tunusluoğlu, M., Gorum, T., Nefeslioglu, H. A., Yalçın, a., Turer, D., Gokceoglu, C. 2011. "*Landform Effect on Rockfall and Hazard Mapping in Cappadocia (Turkey)*". Environmental Earth Sciences, 62(8), 1685-1693.
- Zsarnoczky, M. 2018. "*The Future Challenge of Accessible Tourism in the European Union*". Vadyba, 33(2), 39-43.
- Županović, I., Zečević, D. 2019. "*Social and Economic Aspects of Sustainable Development: the Example of Accessible Tourism*". Tourism International Scientific Conference Vrnjačka Banja - Tisc, 4(2), 256-272.

8. EKLER

Ek 1. Birinci görüşme soruları

FEN BİLİMLERİ
ENSTİTÜSÜ
Peyzaj Mimarlığı
Ana Bilim Dalı

Tarih:
Ad Soyad:
Ünvan:
Kurum:

T. C. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalında gerçekleştirilen **Korunan Alanlarda Erişilebilir Turizm Yaklaşımları** adlı araştırma kapsamındaki uzman görüşmelerine katılımınızdan dolayı kıvanç duyanım. Bu araştırmanın amacı, **Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanının** erişilebilirliğinin değerlendirilmesine yönelik olarak, **erişilebilir turizm** yaklaşımını ve etkilerini ortaya koymaktır. Bu çalışmanın sonuçları yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Katılımcıların hangi kurumlarda görev yaptığı araştırma raporunda belirtilecek ancak kişisel bilgileri gizli tutulacaktır.

Araştırma kapsamında uzman görüşmeleri, Delphi yöntemi ile iki aşamalı olarak planlanmıştır. Görüşme sonrasında katılımcılara tüm uzmanların verdiği yanıtların raporu sunulacaktır. Bu rapor doğrultusunda kendi yanıtlarınızı gözden geçirmeleri istenen uzmanlarla **ikinci bir görüşme** gerçekleştirilecektir.

Ahmet Alperen Dikici

1. Evrensel tasarım ve Erişilebilirlik kavramları sizin için ne ifade etmektedir?
Yanıt:
2. Korunan alanlarda, farklı ihtiyaçları olan ziyaretçiler için erişilebilirliğin önemi nedir?
Yanıt:
3. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanının dezavantajlı gruplar için erişilebilir bir alan olduğunu düşünüyor musunuz?
Yanıt:
4. Erişilebilirlik uygulamaları ile ilgili Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Erişilebilirlik Kılavuzu gibi kaynaklar ve yasal düzenlemeler, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanının erişilebilirliğini nasıl etkilemektedir?
Yanıt:
5. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanında halihazırda en önemli erişilebilirlik sorununun olduğu yer neresidir?
Yanıt:
6. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanında dezavantajlı gruplar için en erişilebilir olan neresidir?
Yanıt:
7. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanında rampalar, yaya kaldırımları, park yerleri, donatılar gibi unsurlarda erişilebilirlik kapsamında gerçekleştirilen mevcut düzenlemeleri yeterli buluyor musunuz?
Yanıt:
8. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanına gelen ziyaretçilerin en sık karşılaştığı mevcut erişilebilirlik güçlükleri nelerdir?
Yanıt:

9. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanında turizme yönelik uyguladığınız veya gözlemlediğiniz başarılı erişilebilirlik uygulamaları nelerdir?
Yanıt:
10. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanında aşırı erişilebilir turizmin gelecekte daha büyük sorunlara yol açacağını düşünüyor musunuz?
Yanıt:
11. Erişilebilirlik uygulamalarının etkinliği uygulanmadan önce hangi yöntemlerle değerlendirilmektedir veya değerlendirilmelidir?
Yanıt:
12. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanında gelecek yıllar için erişilebilir turizm konusunda hangi önlemlerin alınması ve ne tür çalışmaların yapılması gerekmektedir?
Yanıt:
13. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanının arkeolojik ve doğal sit olması erişilebilirlik uygulamalarını nasıl etkilemektedir?
Yanıt:
14. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanındaki erişilebilirlik uygulamalarının turizme olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?
Yanıt:
15. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanının kültürel ve tarihi önemi ile, farklı yeteneklere sahip ziyaretçilerin erişilebilirlik ihtiyaçları, arasında nasıl bir denge kurulmalıdır?
Yanıt:
16. Erişilebilirlik uygulamalarının sürdürülebilir olması için dikkat edilmesi gereken konular nelerdir?
Yanıt:
17. Kapadokya'da erişilebilirliğin iyileştirilmesiyle ilgili finansal ne gibi zorluklar vardır?
Yanıt:
18. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanında turizm alanında erişilebilirliğe ilişkin yönetimsel ve kamusal farkındalığı yeterli buluyor musunuz?
Yanıt:
19. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanında erişilebilirlik uygulamalarının planlanmasında sivil toplum örgütleri nasıl rol almaktadır?
Yanıt:
20. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri dünya miras alanının erişilebilirliği ile ilgili veya korunan alanlarda erişilebilirlik uygulamalarıyla ilgili eklemek istedikleriniz nelerdir?
Yanıt:

Ek 2. İkinci görüşme soruları

İlk aşamada erişilebilirlik, dezavantajlı grupların önündeki engelleri kaldırmaya yönelik tasarımı ile topluma katılımın artırılması olarak tanımlanmaktadır.

Sizce bu tanım yeterli mi? Eğer değilse, hangi eklemeler veya değişiklikler yapılmalıdır?

Uzmanların çoğunluğu Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitlerinin erişilebilir bir alan olmadığını ifade etmektedir.

Bu değerlendirmeye katılıyor musunuz? Varsa erişilebilirliği diğerlerine göre daha iyi durumda olan alanlar hangileridir?

Başlıca sorunlar olarak dik eğimli yollar, uygun rampa eksikliği ve zemin düzenlemeleri öne çıkmaktadır. Çözüm önerileri arasında altyapı geliştirmeleri, bilgilendirme panoları ve erişilebilir teknolojiler yer almaktadır.

Bu sorun ve çözüm önerilerinden hangilerini öncelikli buluyorsunuz? Eklemek istediğiniz başka çözüm önerileri var mı?

Koruma faaliyetlerinin erişilebilirliği kısıtladığı ve koruma kullanma dengesini kurmanın önemi vurgulanmaktadır.

Koruma ve erişilebilirlik arasında bir denge sağlamak için hangi stratejiler uygulanmalıdır? Örneğin, farklı zorluk derecelerine sahip parkurlar oluşturulması fikrine nasıl yaklaşıyorsunuz?

Kapadokya Alan Başkanlığı'nın koruma faaliyetlerinin erişilebilirliği artırmada kısıtlılıklara yol açtığı değerlendirilmektedir. Katılımcı planlama yaklaşımının geliştirilmesi önerilmektedir.

Bu değerlendirmeye katılıyor musunuz? Yönetimsel farkındalık ve iş birliği nasıl artırılabilir?

Sivil toplum kuruluşlarının erişilebilirlik konusunda yeterince etkin olmadığı vurgulanmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki etkisini artırmak için hangi adımlar atılmalıdır?

İnşaat ve bakım maliyetleri ile bütçe kısıtlamalarının erişilebilirlik uygulamalarını zorlaştırdığı belirtilmektedir.

Bu engellerin aşılması için hangi somut önlemler alınabilir? Sürdürülebilirlik sağlamak için hangi uygulamalara öncelik verilmelidir?

Uzmanlar, erişilebilirlik uygulamalarının turizmi daha kapsayıcı hale getirdiğini ve deneyim odaklı yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

Kapadokya'da erişilebilirlik uygulamalarını geliştirmek için hangi projeler öncelikli olarak uygulanmalıdır?

ÖZGEÇMİŞ

AHMET ALPEREN DİKİCİ

ÖĞRENİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans 2022-2024	Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Antalya
Lisans 2018-2022	Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Antalya

MESLEKİ VE İDARİ GÖREVLER

Araştırma Görevlisi 2023-Devam ediyor	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Nevşehir
--	---

ESERLER

- Aklıbaşında, M., Dikici, A. A. 2023. "Rekreasyon Kalitesinin Artırılmasında Kullanıcı Profili ve Tercihleri: Gülşehir Sadabad Parkı Örneği". İçinde Mimarlık Planlama ve Tasarım Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler (ss. 59-72). Ankara: Serüven Yayınevi.
- Dikici, A. A., Aklıbaşında, M. 2023. "Nevşehir Kent Merkezinin Engelsiz Peyzaj Tasarımı Açısından Değerlendirilmesi". İçinde Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Gelişmeler (ss. 593-608). Ankara: Platanus Publishing.
- Dikici, A. A., Özhancı, E. 2024. "Kapadokya Antik Dönem Köylerinde Kırsal Peyzaj Karakter İncelemesi". JENAS Journal of Environmental and Natural Studies, 6(3 (Nesrin Algan'a Armağan Sayısı)), 350-368.